

29-0

könyv
könyvtár
könyvtáros

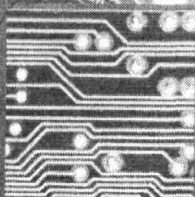
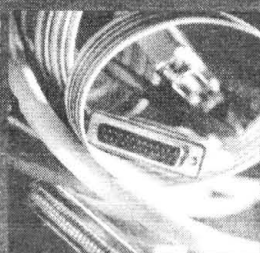
2002
november

S e b e s t y é n G ö r g y

lom polgára! Légy az információs társadalom polgára! Légy az
y az információs társadalom polgára! Légy az információs társ
os társadalom polgára! Légy az információs társadalom polgá
lgára! Légy az információs társadalom polgára! Légy az inform

Parti...
Légy az információs társadalom polgára!

Légy az információs társadalom polgára!

adalom polgára! Légy az információs társadalom polgára! Légy
Légy az információs társadalom polgára! Légy az információs tá
ációs társadalom polgára! Légy az információs társadalom pol
polgára! Légy az információs társadalom polgára! Légy az infor

ELTE Eötvös Kiadó

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 11. szám

2002. november

Tartalom

Könyvtárpolitika

Hangodi Ágnes: A nyilvános könyvtárak jegyzékének 2002. évi állapotáról 3

Fórum

Benkő Samu: Gondolatok a könyvtárosságról 18

Műhelykérdések

Bényei Miklós: A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején 28

Mándli Gyula: Helyismereti tevékenység a váci Katona Lajos Városi Könyvtárban 34

Zágorec-Csuka Judit: Nemzetiségi könyvtárak Szlovéniában 47

História

Rózsa György: Ahogy lehet(ett) 10. 53

Könyv

A kályha, amelytől el kell indulni 55

Változatok Ingres hegedűjére 58

From the contents

Ágnes Hangodi: The list of open libraries in 2002 (3);
Samu Benkő: Thoughts on the librarian profession (18);
Miklós Bényei: The development trends of local history work at the start of the 21st century (28)

Cikkeink szerzői

Benkő Samu, művelődéstörténész; *Bényei Miklós*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Hangodi Ágnes*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Mándli Gyula*, a Váci Városi Könyvtár igazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára ny. főigazgatója; *Zágorec-Csuka Judit*, a Lendvai Kétnyelvű Középiskola Könyvtárának vezetője

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A nyilvános könyvtárak jegyzékének 2002. évi állapotáról

Bevezetés

A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros hasábjain 2000 áprilisában jelent meg Rácz Ágnes tollából a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetésével kapcsolatban kialakult tapasztalatok első összegzése¹. Az azóta eltelt időben végbement változások mostanra tették időszerűvé az újabb összefoglalás elkészítését.

Az első alapvető változást a korábbiakhoz képest az jelenti, hogy a 6/2000. NKÖM rendelet az Országos Széchényi Könyvtár részjogkörű belső szervezeti egységeként, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ jogutódjaként *létrehozta a Könyvtári Intézetet*. Az Intézet szervezetén belül ezután megalakult a *Szervezési és Elemző Osztály*, amelynek feladatai közé bekerült a *nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetése*. A feladatkörnek a Könyvtártudományi Szakkönyvtártól való átvételével egy időben vált esedékessé a korábban a Könyvtári Minerva című háromkötetes kézikönyv szerkesztéséhez használt és a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséhez továbbfejlesztett MikroIsis-alapú *adatbázis konvertálása* a Microsoft Office 2000 irodai programcsomag részét képező ACCESS 2000 (9.0) adatbázis-kezelő formátumába. Az új adatbázis-kezelő használata és a Könyvtári Intézet honlapjának kialakítása 2001. december elején lehetővé tette a jegyzéken szereplő könyvtárak nyilvánosságnak szánt adataihoz való szabad hozzáférést az interneten keresztül (www.ki.oszk.hu/nyilvanos/). Azóta az adatbázisban és a honlapon a beérkezés pillanatában megjelenítjük mindazokat a változásokat, amelyek a már nyilvános joggal bíró könyvtárak adataiban következnek be; ill. a minisztériumi döntés után – a Kulturális Közlöny megjelenésének átfutási ideje alatt – azonnal közöljük az újonnan nyilvános jogot szerzett könyvtárak adatait. A nyilvánosság ténye, ill. a módosított adatok természetesen mindkét esetben csak a Közlöny megjelenése után válnak hivatalossá és hozzáférhetővé a NKÖM honlapján (www.nkom.hu/infoteka/konyvtart/).

A mostani összefoglalás elkészítésének másik jelentős motiváló tényezője az volt, hogy az idén a könyvtárak a törvényben előírt *statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségüknek elektronikus úton* tehetek eleget, így már márciusban rendelkezésre álltak azok az adattáblák, amelyek alapján a nyilvános könyvtárak adatbázisában bizonyos adatok frissítésére lehetőség nyílt.

A 2000. június 16-án megjelent első jegyzék óta, amely több mint 1200 nyilvánossá vált könyvtár adatait tartalmazta, a Kulturális Közlöny hasábjain három további, ún. pótejyzék jelent meg 2001 áprilisában és októberében, valamint 2002 márciusában, ezzel a nyilvános joggal bíró könyvtárak száma 1948-ra emelkedett. Napjainkban ismét *a teljes, azaz valamennyi nyilvános könyvtár adatait*

tartalmazó jegyzék megjelentetése van napirenden. Egyrészt elkészült a 2002 márciusa óta újonnan jelentkezett, ill. elutasítás utáni módosítást kérő könyvtárak listája a Könyvtári Intézet, a külső szakértők javaslatai és a minisztérium Könyvtári Osztályának döntése alapján. Másrészt az első jegyzék megjelenése óta bekövetkezett változások (újonnan kinevezett könyvtárvezetők, a könyvtárak nevének és székhelyének bejelentett módosításai stb.) hivatalossá tétele újra szükségessé vált. A jegyzék megjelenésével a magyarországi nyilvános könyvtárak száma meghaladja a kétczret.

Települési könyvtárak

E tanulmány előkészítő munkálatai során 2002. március közepén a Könyvtári Intézet levélben kereste meg a megyei könyvtárak módszertani osztályain dolgozó munkatársakat. Megyei bontásban *kimutatást készítettünk* azokról a településekről, amelyeknek könyvtárfenntartói feladatokat ellátó önkormányzatai beküldték már a jegyzékre való jelentkezéshez szükséges hivatalos iratokat, azonban formai vagy tartalmi hibák miatt a NKÖM Könyvtári Osztálya elutasította jelentkezésüket, és azokról, amelyek a levél kiküldésének időpontjáig egyáltalán nem kérték még könyvtárunknak a jegyzékre való felvételét. Az elutasított könyvtárak esetében a kérésünk az volt, hogy a kollégák *nyújtsanak módszertani segítséget* az újabb jelentkezéshez és a módosított iratok elkészítéséhez. Az ehhez szükséges, telefonon történő konzultáció lehetőségét magunk is felajánlottuk. Az eddig még nem jelentkezett települések esetében pedig *listaszerű visszajelzést* kértünk azokról, amelyek nem működtetnek könyvtárat vagy szüneteltetik a könyvtár működését. A levélváltás egyik legfontosabb eredménye az, hogy a módszertanos kollégák szakmai munkájának köszönhetően nagy mértékben nőtt az elutasítás után újra, most már sikeresen próbálkozó jelentkezők száma.

A második kérdésre adott számszerű válaszokat azért tartottuk fontosnak, mert a könyvtári törvény 1997-es életbe lépése és a jegyzék vezetéséről szóló 64/1999-es kormányrendelet megjelenése óta eltelt időszakban már valamennyi települési önkormányzat eldönthette, eleget tesz-e a törvényben megfogalmazottnak: „A települési és a megyei könyvtári ellátás biztosítása a helyi önkormányzatok kötelező feladata. A [...] feladatot a községi, városi, megyei jogú városi önkormányzat nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy önkormányzatok közötti társulásban nyilvános könyvtár fenntartásával, vagy nyilvános könyvtár szolgáltatásának megrendelésével teljesítheti.” [1997. évi CXL. törvény, 64. § (1), (2) bek.]. Az eddig még nem jelentkezettekről kapott információk alapján – felhasználva a Központi Statisztikai Hivatalnak a magyarországi településekre vonatkozó legfrissebb kimutatásait – a következő eredményekre jutottunk: amíg a *megyei könyvtárak* mindegyike szerepel a nyilvános könyvtárak jegyzékén, a helyzet már nem ilyen jó a *városi könyvtárak* szintjén. Egy Borsod-Abaúj-Zemplén (Putnok) és egy Veszprém megyei város (Herend) önkormányzata a mai napig nem nyújtotta be a könyvtár jelentkezéséhez szükséges iratokat, egy Békés (Füzesgyarmat) és egy Pest megyei város (Tököl) pedig a minisztériumi elutasítás óta nem próbálkozott újra. Az utóbbi hetekben telefonon mind a négy intézménnyel, ill. önkormányzattal felvettük a kapcsolatot. A 185 magyarországi *nagyközség* közül kettő nem mű-

Települési könyvtárak jelentkezése a nyilvános könyvtárak jegyzékére

Megye	Megyei könyvtár	Városi könyvtár	Nagyközségi könyvtár	Községi könyvtár
Bács-Kiskun	1NY (M+V)	17 település = 17NY	11 település = 7NY+3E+1N	90 település = 36NY+16E+31N+7SZ
Baranya	1NY (M, V)	11 település = 11NY	4 település = 4NY	285 település = 61NY+7E+78N+139SZ
Békés	1NY (M+V)	16 település = 15NY+1E	13 település = 13NY	45 település = 29NY+5E+6N+5SZ
Borsod-Abaúj-Zemplén	1NY (M, V)	19 település = 18NY+1N	16 település = 14NY+2N	319 település = 122NY+15E+54N+128SZ
Csongrád	1NY (M+V)	7 település = 7NY	4 település = 4NY	48 település = 41NY+5E+1N+1SZ
Fejér	1NY (M, V)	8 település = 8NY	18 település = 14NY+4N	80 település = 39NY+10E+24N+7SZ
Győr-Moson-Sopron	1NY (M, V)	7 település = 7NY	7 település = 7NY	161 település = 117NY+3E+22N+19SZ
Hajdú-Bihar	1NY (M, V)	18 település = 18NY	12 település = 12NY	51 település = 46NY+3E
Heves	1NY (M+V)	6 település = 6NY	6 település = 6NY	105 település = 89NY+6E+2N+8SZ
Jász-Nagykun-Szolnok	1NY (M, V)	15 település = 15NY	9 település = 9NY	52 település = 43NY+6E+3N
Komárom-Esztergom	1NY (M, V)	7 település = 7NY	6 település = 6NY	61 település = 23NY+13E+23N+2SZ
Nógrád	1NY (M+V)	5 település = 5NY	-	122 település = 81NY+3E+25N+13SZ
Pest	1NY (M+V)	30 település = 29NY+1E	33 település = 27NY+3E+2N+1SZ	120 település = 83NY+11E+16N+10SZ
Somogy	1NY (M+V)	12 település = 12NY	5 település = 5NY	226 település = 160NY+7E+33N+26SZ
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1NY (M+V)	19 település = 19NY	23 település = 19NY+1E+2N	185 település = 88NY+14E+61N+22SZ
Tolna	1NY (M+V)	8 település = 8NY	7 település = 7NY	92 település = 66NY+6E+16N+4SZ
Vas	1NY (M+V)	8 település = 8NY	4 település = 3NY+1N	203 település = 29NY+9E+136N+29SZ
Veszprém	1NY (M+V)	11 település = 10NY+1N	4 település = 4NY	207 település = 112NY+9E+69N+17SZ
Zala	1NY (M, V)	8 település = 8NY	3 település = 3NY	245 település = 212NY+1E+32SZ
Összesítés	19 megye = 19 NY (11M+V és 8M, V) megyei könyvtár	232 település = 228NY+2E+2N városi könyvtár	185 település = 164NY+7E+12N+2SZ nagyközségi könyvtár	2697 település = 1477NY+149E+600N+471SZ községi könyvtár

NY = nyilvános könyvtár

M+V = a megyeszékhelyen egy intézményben működik a megyei és a városi könyvtár

M, V = a megyeszékhelyen külön megyei és külön városi könyvtár működik

V = városi könyvtár

NK = nagyközségi könyvtár

K = községi könyvtár

E = elutasítás alatt

N = nem jelentkezett még a Nyilvános könyvtárak jegyzékére

SZ = a település könyvtárat nem tart fenn vagy szünetelteti működését

ködteti könyvtárát, 12 mind ez idáig nem jelentkezett a jegyzékre, 7 pedig az elutasítottak között van. A 2697 *községi szintű település* esetében az arányok az előbbiekhöz képest két szempontból is rosszabbak. Egyrészt a módszertanos kollégák 471 település esetében jelezték, hogy a község egyáltalán nem működtet könyvtárát, esetleg szünetelteti a könyvtár működését (sajnos, a módszertanosok kimutatásaiból mindössze hét község esetében derült ki, hogy a nyilvános könyvtári szolgáltatást egy-egy városi könyvtártól rendelik meg). Másrészt 600 *település még egyáltalán nem próbálkozott a jelentkezéssel*, 149 község jelentkezését pedig a minisztérium egyszer vagy többször már elutasította (1. számú táblázat).

Az 1. számú táblázat elemei és a nyilvános könyvtárak adatbázisának segítségével kimutatható az *elutasított települési könyvtárak száma is* (2. számú táblázat). A jelentkezés elutasításáról a minisztérium Könyvtári Osztálya az aktuális jegyzék közlönyben való megjelenése után hivatalos levélben értesíti a fenntartó önkormányzatot, hivatkozva a jelentkezés feltételeire és gyakorlatára vonatkozó jogszabályokra, részletezve az elutasítás okát és az újabb jelentkezés lehetőségét.

2. számú táblázat

Elutasított települési könyvtárak

Megye	Elutas./1. jegyzék	Elutas./2. jegyzék	Elutas./3. jegyzék	Elutas./4. jegyzék	Elutas./5. jegyzék
Bács-Kiskun	3	12	2	1	1
Baranya	2	1	1	1	2
Békés	1	3	–	1	1
Borsod-Abaúj-Zemplén	4	9	4	–	–
Csongrád	2	1	1	–	1
Fejér	8	1	1	1	–
Győr-Moson-Sopron	1	1	1	–	–
Hajdú-Bihar	3	–	–	–	–
Heves	3	3	–	–	–
Jász-Nagykun-Szolnok	2	3	–	–	2
Komárom-Esztergom	8	5	–	–	2
Pest	–	1	2	–	2
Somogy	11	1	–	2	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4	1	1	–	1
Nógrád	9	1	2	–	3
Tolna	5	–	1	–	1
Vas	11	1	–	–	–
Veszprém	2	1	4	2	1
Zala	1	–	–	–	–
Összesen:	80	45	20	8	18

(A fenti számadatok néhány esetben a többször elutasított településeket is tartalmazzák, ebből következően az összesített adatok nem mindenhol felelnek meg az előző táblázat elutasításokat jelző számainak.)

A települési könyvtárak mellett az adatbázisban nyilvántartunk még az elutasítottak között négy budapesti szakkönyvtárat, egy budapesti magán-, egy vidéki állami, ill. két vidéki egyházi felsőoktatási könyvtárat és egy Csongrád megyei kémiai vonatkozású magángyűjteményt.

Mint az köztudott volt már korábban is, Magyarország 19 megyei könyvtára közül nyolc esetben az adott településen a megyei mellett városi könyvtár is létezik, tizenegy gyűjtemény azonban olyan városban, ill. megyei jogú városban működik, ahol nincs külön önálló városi könyvtár. A fenntartás kérdéseiről az utóbbi esetekre vonatkozóan a könyvtári törvény így rendelkezik: „Amennyiben megállapodás alapján a megyei könyvtár székhelyén a települési könyvtári feladatokat is a megyei könyvtár látja el, a székhely szerinti és a megyei önkormányzat köteles a könyvtár működtetéséhez szükséges támogatást együttesen biztosítani.” [1997. évi CXL. törvény, 64. § (4) bek.]. A nyilvános könyvtárak jegyzékére való jelentkezéshez benyújtott Alapító okiratokban rögzítettek alapján az állapítható meg, hogy a fenti tizenegy könyvtár közül a közös megyei–városi fenntartás mindössze három helyen (Heves, Somogy és Vas) valósul meg, hat esetben a megye közgyűlése (Bács-Kiskun, Békés, Nógrád, Pest, Tolna, Veszprém – közülük Kecskemét és Szekszárd városa ún. kötelezettségvállalással) teljesíti fenntartói feladatait, két esetben pedig a városi önkormányzat (Csongrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg) a fenntartó.

A városi könyvtárak nyilvános jegyzékre kerülésének esetében többféle vizsgálati szempont is felmerült. Az elsőt ezek közül az utóbbi három év *településszerkezeti változásai* miatt kellett áttekinteni: 1999-ben 4, 2000-ben és 2001-ben 15-15 korábbi nagyközség nyerte el a városi rangot. Ugyanakkor e települések önkormányzatainak mintegy fele (a fenti 34-ből összesen 18) hivatalosan nem jelezte a Könyvtári Intézetnek a bekövetkezett változást, nem küldött be módosított Alapító okiratot, vagyis a település könyvtára a típus megjelölésénél községi könyvtárként szerepelt a jegyzéken, és fenntartójának megnevezése is ezt a jelzőt (esetleg a „nagyközségi”-t) hordozta. A helyzet az idei statisztikai kimutatásokkal való összevetéskor változott meg: valamennyi könyvtárral, ill. önkormányzattal telefonon egyeztetünk a szükséges változtatások végrehajtása érdekében. A szinte száz százalékos eredmény a Közlönyben megjelenő teljes jegyzékben világosan tükröződik.

A második vizsgálati szempont a könyvtári törvényben a városi könyvtárakkal szemben megfogalmazott egyik követelményből indult ki: „Városokban elsődlegesen önálló intézményben kell a nyilvános könyvtári ellátást biztosítani. Más intézménnyel való *közös működtetésre* csak szakmai, ill. jelentős gazdálkodási előnyök esetén kerülhet sor a miniszter véleményének figyelembe vételével.” [1997. évi CXL. törvény, 67. § (1), (2) bek.]. A vizsgálat a jegyzéken szereplő, konkrétan és elsősorban városi könyvtári funkciót betöltő könyvtárakra terjedt ki, ezeknek mintegy 65 százaléka önálló intézmény, 84 könyvtár azonban – nyilván leginkább a törvényben megjelölt gazdálkodási előnyök miatt – összevont intézményt működtet a 3. számú táblázatban látható típusokban.

A harmadik vizsgálati szempont a városi könyvtárak *fenntartóinak* kérdése. A beküldött Alapító okiratokban, Nyilatkozatokban szinte valamennyi esetben a városi önkormányzat szerepel fenntartóként, a néhány kivételt két Általános Művelődési Központ (Mezőhegyes, Tét) és egy-egy esetben a megyei önkormányzat (Devecser), ill. a MÁV Rt. (Záhony) jelenti.

**A városi könyvtárral összevont intézmény(ek)
típusai**

	Mennyiség
Általános művelődési központ	3
Iskola	6
Közösségi ház	7
Közösségi ház, múzeum, képtár és hírlap	1
Művelődési ház/művelődési központ	53
Művelődési ház és iskola	7
Művelődési ház és múzeum	1
Művelődési ház és sportcsarnok	4
Múzeum	2

A nyilvános könyvtárak jegyzékére gyakran jelentkeznek olyan könyvtárat is működtető intézmények, amelyek Alapító okiratukban felvállalják a városi könyvtári feladatokat, függetlenül attól, hogy az adott településen esetleg már van bejelentett városi könyvtár: a példák a városi művelődési házak és általános művelődési központok könyvtáraitól az általános és középiskolák könyvtáraiig terjednek. A legkülönlegesebb közöttük talán Hajdúböszörmény esete, ahonnan a város jegyzője összesen tizenkét iskola könyvtára számára kérte és kapta meg városi könyvtári feladatok ellátására a nyilvánosság jogát.

A könyvtári törvény VI. fejezete szerint „A települési könyvtár a községi, városi, fővárosi könyvtár.” [1997. évi CXL. törvény, 65. § (1) bek.]. Ugyanakkor a nyilvános könyvtárak jegyzékén szerepelnek *nagyközségi könyvtárak* is: a községektől való településszerkezeti megkülönböztetésük a beküldött iratokban több helyen (alapító, fenntartó és felügyeleti szerv, önkormányzati kísérőlevél stb.) világosan megkülönböztethető. Amíg 1989 előtt a nagyközségi címet a városihoz hasonlóan adományozták, addig a helyi önkormányzatokról szóló 1990-es törvény életbelépése óta „A nagyközségi címet használhatják azon települések képviselőtestületei, amelyek a törvény hatályba lépése előtt nagyközségi tanácsok voltak, továbbá amelyek területén legalább ötezer lakos él.” [1990. évi LXV. törvény 108. §]. A Közlönyben megjelenő jegyzékeken ennek megfelelően a fenntartó rovatában általában a nagyközségi önkormányzat szerepel, a *könyvtárak nevének használatában* azonban egyáltalán nem egységes a gyakorlat: a 164 esetből 130 elnevezés a „nagyközségi” jelzőt tartalmazza vagy nem tesz utalást a településtípusra, 34 azonban határozottan „községi”-ként jelentette be könyvtárát. Utóbbiak közül hat önkormányzattal telefonon már tárgyaltunk az esetleges névmódosításról – a kérés elől senki sem zárkózott el, a teljes jegyzék megjelenéséig a módosított okiratok egy része beérkezett –, a maradék 28 esetben azonban szeretnénk, ha a NKÖM Könyvtári Osztálya, támogatva a Könyvtári Intézet ezirányú törekvéseit, hivatalos levélben hívná fel az érintett önkormányzatok figyelmét a lehetséges módosításra.

A nyilvános könyvtárak jegyzékén szereplő könyvtárak tekintélyes hányadát, mintegy kétharmadát a *községi könyvtárak* teszik ki. Esetükben a beküldött iratok alapján pontos kimutatással rendelkezünk arról, hogy milyen számban látnak el

kizárólag községi könyvtári feladatokat, ill. hogy milyen arányú a községi mellé iskolai könyvtári funkciót is felvállaló gyűjtemények száma. A jegyzéken szereplő községi könyvtárak közül több mint 450, tehát mintegy 30 százalékuk lát el iskolai könyvtári feladatokat is.

A beküldött Alapító okiratok tanúsága szerint a községek esetében fordul elő legtöbbször a nyilvános könyvtári ellátás olyan módon történő biztosítása, hogy az *önkormányzatok társulásban tartanak fenn könyvtárat*; esetleg az okirat működési területként megjelölve a beküldő önkormányzat mellett tartalmazza néhány további település felsorolását is, amelyekre az ellátás kiterjed. Békés, Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Hajdú-Bihar Komárom és Pest megye területén nincsenek ilyen típusú bejelentett együttműködési formák, Baranyában (pl. Nagydobosza ellátja Kisdoboszá, Kistamásit, Merenyét, Molványt, Nemeskét, Pettendet és Tótszentgyörgyöt) Borsod-Abaúj-Zemplénben (pl. Krasznokvajda ellátja Büttöst, Kányt, Keresztétét, Pamlényt, Perccsét és Szászfát), Somogyban (pl. Lakócsa ellátja Potonyt, Szentborbást és Tótújfalut) és Vasban (pl. Nádasd ellátja Daraboshegyet, Halogyot, Hegyhátszenhódászt, Hegyhátszentsált, Szőcét és Órimagyarósdot) viszont nyilvánvalóan a kistélepülési szerkezet indokolja, hogy a néhány száz fős lakosságot számláló aprófalvak ne önálló községi könyvtárat működtessenek (az 1. számú táblázat összefoglaló számadataiban ezek a települések természetesen nyilvános könyvtárat működtető helyszínekként szerepelnek).

Felsőoktatási könyvtárak

A könyvtári törvény vonatkozó paragrafusai szerint a nyilvános könyvtárak jegyzékére a nemzeti könyvtár, a megyei könyvtárak és a helyi önkormányzatok által fenntartott települési könyvtárak, valamint az országos szakkönyvtárak mellett saját joguknál fogva felkerülhetnek az *állami egyetemek könyvtárai* [1997. évi CXL. törvény 54. § (3) bek.]. E paragrafus hatálya alá tehát az egyetemek központi könyvtárai tartoznak – a jegyzéken való regisztráláshoz irataikat nekik is be kell küldeniük –, ugyanakkor az egyetemi kari könyvtárak és a főiskolai könyvtárak is beadhatják jelentkezésüket. A felsőoktatás integrációjáról szóló 1999. évi LII. törvény azonban olyannyira módosította a felsőoktatás szerkezetét, hogy az számos kérdést vetett fel a felsőoktatási könyvtárak működését illetően is (nyilván nem véletlen, hogy az Oktatási Minisztérium „A felsőoktatási könyvtárak helyzetének értékelése” címmel ez év februárjában kérdőíves vizsgálatot kezdeményezett). Valamennyi *integrált intézmény alapító okirata* – amelyek egyébként a törvény életbelépéséhez képest az oktatási miniszter aláírásával csak jóval később, az Oktatási Közlöny 2001. augusztus 31-ei 23. számának megjelenése után váltak hivatalossá – tartalmazza a következő bekezdést: „Az alaptevékenységi körbe tartozó hallgatók részére saját szervezetében tankönyv- és jegyzetellátást, *könyvtári* és laboratóriumi *szolgáltatást*, kollégiumi elhelyezést, kulturális és sportolási lehetőséget nyújt.” Az integráció akkori helyzete komolyan befolyásolta a jegyzékre történő jelentkezés ütemét és módját, így a 2000 júniusában megjelent első jegyzéken mindössze 17 állami és 3 egyházi fenntartású felsőoktatási könyvtár szerepelt, a többiek valószínűleg kívártak irataik beküldésével. Azóta a helyzet a sikeresen jelentkezettek számát illetően előnyösen válto-

zott: jelenleg összesen 66 felsőoktatási könyvtár szerepel a jegyzéken, ezek között vannak *állami, egyházi és alapítványi fenntartású gyűjtemények, központi és kari könyvtárak*. A jelentkezések beadásának ideje alatt folytatott konzultációk azonban egyértelműen mutatnak rá néhány megoldatlan kérdésre. A korábban önálló központi könyvtárként működő intézmények egy része az integráció után kari könyvtárrá vált, jelentkezésének feltételei tehát módosultak: utóbbi esetben ugyanis a fenntartó által hitelesített, nyilvánosságot deklaráló szervezeti és működési szabályzat, ill. könyvtárhasználati szabályzat beküldésére és a jegyzék vezetéséről szóló kormányrendelet mellékleteként megjelent Nyilatkozat kitöltésére van szükség. Az integráció adminisztrációjának lassúsága miatt azonban a könyvtári szabályzatok megfogalmazása, módosítása és a fenntartó általi elfogadása, hitelesítése elhúzódott. Sok helyen még arról sem született döntés, hogyan értelmezzék a központi és a kari könyvtárak viszonyát, ill. hogy az integrált intézmény korábban önálló, mostantól karivá váló könyvtárait egymás mellett létező, egyenrangú telephelyekként jelentsék-e be vagy minden kar önállóan próbálkozhat a jelentkezéssel. Kérdéses továbbá a *fenntartó* (egyetem vagy kar) meghatározása is: a gyakorlat a beküldött iratokat vizsgálva távolról sem látszik egységesnek. E könyvtártípus esetében a leggyakoribb, hogy a jegyzék vezetéséről szóló rendeletben megfogalmazottak [64/1999. Korm. rendelet 3. § (1), (2) bek.] ellenére nem a fenntartó, hanem a *könyvtár vezetője* kezdeményezi a Könyvtári Intézetnél a jegyzékre kerülést.

A felsőoktatásról és az integrációról szóló törvény, valamint a felsőoktatási intézmények karainak megnevezését tartalmazó 209/1999. kormányrendelet mellékleteiben felsorolt felsőoktatási intézmények között 18 állami, 1 magán- és 5 egyházi egyetem, 12 állami, 9 magán- és 21 egyházi főiskola szerepel. Az *állami egyetemek* közül – miután nagy többségüknek korábban is volt központi könyvtára, amely saját jogánál fogva kerülhetett a jegyzékre – valamennyi szerepeltet könyvtárat a nyilvános jegyzéken. Az integrációval hozzájuk rendelt intézményekkel már nem ilyen jó a helyzet, hiába voltak korábban esetleg önálló főiskolák, a könyvtár jelentkezéséhez szükséges iratokat sem akkor, sem integrált karrá válásuk időszakában nem nyújtották be. Ezek közé tartozik például több, egyetemi karrá vált tanítóképző főiskola (Hajdúböszörmény, Budapest, Kaposvár, Sárospatak, Győr). Pozitív kivételt jelent viszont a Szent István Egyetem: az új jegyzék megjelenésével valamennyi karának (budapesti karok, Gödöllő, Gyöngyös, Jászberény) könyvtára nyilvánossá válik. Az *állami főiskolák* könyvtárai szintén nagy számban nyilvánosak, mindössze két intézmény (Dunaújváros, Kecskemét) nem nyújtotta még be iratait. Az integrációból következő problémákra jó példa a szarvasi főiskola esete, ahol az új intézmény úgy jelentkezett be, hogy a fenntartó által hitelesített Szervezeti és Működési Szabályzat – központi könyvtár megjelölése nélkül – tagkönyvtárként sorolta fel az egységes főiskolai szakkönyvtári rendszer alkotóelemeit (Szarvas, Békéscsaba, Mezőtúr, Gyula), így ezzel a korábban felvett békéscsabai főiskolai könyvtár önálló szerepeltetése a jegyzéken okafogyottá vált. Az *egyházi egyetemek* központi könyvtárral vagy egyes kari gyűjteményekkel egy kivétellel szerepelnek a jegyzéken, az *egyházi főiskolák* közül viszont mindössze négy intézmény jelentette be sikeresen a könyvtárát. A magán- és alapítványi főiskolák könyvtárai közül három került fel a nyilvános könyvtárak jegyzékére.

Szakkönyvtárak

A könyvtári törvény értelmében a tudományos és szakkönyvtári ellátás az OSZK, az országos szakkönyvtárak és az állami egyetemek könyvtárai mellett a nyilvános könyvtári feladatokat vállaló egyéb szakkönyvtárak feladata [1997. évi CXL. törvény 63.§ (1) bek.]. A törvény 3. számú mellékletében felsorolt valamennyi országos szakkönyvtár tagja a nyilvános könyvtárak hálózatának; azoknak a szakkönyvtáraknak a száma azonban, amelyek bejelentkezésükkor határozottan ezt a funkciót jelölik meg beküldött irataikban, meglehetősen kevés – főleg ahhoz képest, hogy milyen nagy számban szerepeltek e könyvtártípus képviselői a Könyvtári Minerva néhány évvel ezelőtt kiadott kötetében. Ennek oka valószínűleg a fenntartói oldal ellenállásában és abban kereshető, hogy a szakkönyvtárak egy része egyelőre nem tud megfelelni a nyilvános könyvtárak törvényben megszabott alapkövetelményeinek. A 28 nyilvános szakkönyvtár között szerepel négy orvosi–kórházi (Kistarcsa, Nyíregyháza, Zalacgerszeg, budapesti Egészségvédelmi Intézet) és két múzeumi könyvtár (budapesti Közlekedési Múzeum, győri Rómer Flóris Múzeum), egy pedagógiai intézet könyvtára (Szekszárd), a bajai Csillagvizsgáló, a váci Göncöl Alapítvány, a budapesti Geofizikai Intézet és a győri Közgazdasági Társaság könyvtára, a MÁV Dokumentációs Központ és Könyvtár, a KOPINT-DATORG, a VATI és a Vállalkozásfejlesztési Közalapítvány könyvtára, a Balassi Bálint Intézet és a Magyar Zenei Tanács könyvtára, a főtí Vayer Tamás Szenikai Könyvtár és természetesen a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtára.

Egyházi könyvtárak

Az egyházi fenntartású könyvtárak jegyzékre kerülésének feltétele a könyvtári törvény szerint a nyilvános könyvtárak alapkövetelményeinek teljesítése [1997. évi CXL. törvény 54. § (4) bek.] és a Nyilatkozat beküldése. Az alapkövetelmények egyike: a mindenki által való használhatóság és megközelíthetőség a szintén beküldött szervezeti és működési, ill. könyvtárhasználati szabályzatok vonatkozó pontjai alapján állapítható meg. Mindezek figyelembe vételével a nyilvános könyvtárak jegyzékére idáig 14 egyházi gyűjtemény került fel, közöttük van a debreceni, a sárospataki és a pápai református kollégium könyvtára, valamint a budapesti Ráday Gyűjtemény és az Országos Evangélikus Könyvtár; az esztergomi, az egri, a kalocsai, a pannonhalmi, a váci, a veszprémi egyházmegyei–főegyházmegyei és a sárospataki katolikus gyűjtemény, de jelentkezett irataival a Protestáns és a Buddha Misszió egy-egy könyvgyűjteménye is. Az egyházi könyvtári funkció mellé iskolait is felvállalva került a jegyzékre a csurgói református gimnázium és a kismarosi ciszterci nővérek monostori könyvtára.

Munkahelyi könyvtárak

E csoport vizsgálatához az előzmények ismeretére² több szempontból is szükségünk van. Egyrészt azért, mert ez a korábban szakszervezetinek nevezett könyv-

tártípus szenvedte el a rendszerváltás után a legnagyobb veszteségeket (vállalati könyvtárak komoly hányadát szüntették meg, az új szakszervezeti tömörülések létrejöttével a könyvtárak és a művelődési házak gazdátlanul maradtak). Másrészt ahogyan korábban, úgy napjainkban is jellemző, hogy *a munkahelyi könyvtárak szolgáltatásai* között gyakran szerepel a helyi lakosságot ellátó, tehát tulajdonképpen települési könyvtári funkció. A hatvanas évek elején hálózattá szerveződött munkahelyi könyvtárak között voltak megyei szakszervezetiek (központi könyvtárak), körzeti (szakmai szakszervezetek könyvtárai) és önálló (vállalatok, üzemek gyűjteményei) könyvtárak. Közülük – annak köszönhetően, hogy 1990 novemberében az intézményi érdekvédelem céljaira létrehozott Szakszervezeti és Munkahelyi Művelődési Intézmények Egyesülete vállalta a könyvtárak és művelődési házak működtetését – a központi könyvtárak többsége önállóan fennmaradt, és benyújtotta iratait a nyilvános könyvtári jegyzékre történő jelentkezéshez. A 2001 januárjától *Területi Művelődési Intézmények Egyesülete* nevet használó szervezet fenntartóként összesen 11 könyvtárat jegyez: a főváros mellett Baranya, Csongrád, Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas és Zala megyében. A *szakmai szakszervezetek könyvtárai* közül pedig a vasas, a vasutas (három helyszínen: Nyíregyháza, Székesfehérvár, Szolnok), az építő, az egészségügyi és a postás szakszervezetek könyvtárai kerültek fel a jegyzékre.

A nyilvános könyvtárak névhasználata

A művelődési intézmények nevérol, elnevezéséről, és névhasználatáról szóló és kisebb módosításokkal a mai napig hatályos 9/1989. MM rendelet pontosan szabályozza a könyvtárak elnevezésének lehetőségeit. A rendelet legfontosabb, a nyilvános könyvtárak jegyzékére való jelentkezésnél gyakran gondot okozó előírása az, hogy a hivatalos névben feltétlenül szerepelnie kell az intézmény jogszabály szerinti megjelölésének [9/1989. MM rendelet 2. § (1) bek.], vagyis a mi esetünkben a névben ott kell lennie a ‚könyvtár’ szónak. Nagyon sok jelentkezőt éppen azért kellett a minisztériumnak elutasítania, mert a beküldött Alapító okirat első pontjában, az intézmény nevénel csak az iskola, a polgármesteri hivatal, a művelődési ház stb. szerepelt – és csak az alaptevékenység leírásába került be a könyvtári tevékenység. Ugyanilyen fontos a rendelet következő paragrafusa, amely előírja, hogy többcélú, ill. közös igazgatású intézmény esetén a feladatok alapján megkülönböztethető valamennyi intézményegység jogszabály szerinti megjelölését fel kell tüntetni [9/1989. MM rendelet 2. § (2) bek.]. Sok jegyző és körjegyző figyelmét kellett telefonos konzultációikon felhívunk, hogy bejelentett intézményük addig nem kerülhet a jegyzékre, amíg a képviselőtestület nem módosítja a nevet a rendeletnek megfelelően.

A névhasználat következő problémáját azok az esetek jelentik, amikor *a könyvtár nevében a már elavult ‚klub’ vagy ‚közművelődési’ kifejezés szerepel*, valószínűleg egyszerűen azért, mert a klubkönyvtárak az ötvenes–hatvanas évek egyszerre könyvtári és közművelődési feladatokat ellátó öszvér intézményének nevé vizik tovább, a közművelődési könyvtárak pedig a könyvtárügy régebbi rendeleteihez alkalmazkodva a korábban szokásos típus-megnevezést hordozzák. A könyvtári törvény megjelenése óta azonban a helyzet gyökeresen megváltozott: teljesen egyértelműen szétvált a közgyűjteményi – ez a könyvtár – és a közművelődési funkció

(1997. évi CXL. törvény 1. sz. melléklete, Fogalmak), az elkülönült funkciókat a törvény külön, önálló fejezetekben tárgyalja. Az ilyen eseteket a jelentkezéskor – ha az Alapító okirat további részeit teljesen rendben valónak találta – a minisztérium eleinte nem utasította el, így most a jegyzéken összesen 105 klubkönyvtár és 112 közművelődési könyvtár szerepel (sőt egy Somogy megyei könyvtár neve Közművelődési Klubkönyvtár...). Későbbi céljaink közé tartozik, hogy a Könyvtári Intézet kimutatásai alapján a minisztérium Könyvtári Osztálya hivatalos levélben keresse meg az ilyen elnevezésű könyvtárakat fenntartó önkormányzatokat, az Alapító okirat, ill. az intézménynév módosítását kérve tőlük.

A névhasználatról szóló rendelet ugyan felhívja a figyelmet arra, hogy az elnevezéskor figyelembe kell venni a *nyelvhelyességi követelményeket* [9/1989. MM rendelet 3. § (2) bek.], sajnos azonban a névhasználat jó néhány példája azt mutatja, hogy nehéz e szabályokat betartani. Gyakran érkeznek olyan Alapító okiratok, amelyekben az elnevezés alapelemeinél önkényesen váltogatják a nagy és kis kezdőbetűs írásmódot; gyakori az „és” kötőszó annyi ismétlése egy néven belül, ahány intézményegység van; a túlságosan hosszú elnevezés végéről lemarad a birtokviszony jelzése; hiányoznak a felsorolást tagoló jelzők. A legkülönlegesebb kötőszóhasználat egy Heves megyei község könyvtárának nevében fordul elő: Községi és Iskolai Könyvtár, *valamint* Művelődési Ház.

A névhasználatról szóló rendelet szerint *az elnevezésben kiemelkedő tevékenység alapján széles körben ismert személy nevét* vagy egyedi megjelölést lehet alkalmazni [9/1989. MM rendelet 3. § (1) bek.]. A nyilvános könyvtárak jegyzékén „vezetnek” a Petőfi Sándorról elnevezett települési könyvtárak, összesen 32 van belőlük. Közülük 9 a mai napig azt a „Petőfi Emlékkönyvtár” nevet viseli, amelyet az 1973-as Petőfi-évforduló alkalmából a minisztérium Könyvtári Osztálya által meghirdetett könyvtárápítási pályázat elnyerésének feltételeként vett fel³. 20 könyvtár viseli József Attila, 11-11 Móricz Zsigmond és Arany János, 9 Ady Endre, 6-6 Széchenyi István és Csokonai Vitéz Mihály nevét. Természetesen a könyvtárak nevének kiválasztásakor gyakran kerül sor a hely szülöttje, híres embere előtti tisztelgésre: Nagykanizsán Halis István, Dabason Halász Boldizsár, Csongrádon Csemegi Károly, Hajdúszoboszlón Kovács Máté, Balassagyarmaton Madách Imre nevét viseli a városi könyvtár, Göllén pedig Fekete István neve került a községi könyvtár elnevezésébe. Különlegességnek számít Izsófalván az Izsó Miklós Művelődési Ház, Könyvtár és Emlékház, amely az Izsó Miklós utcában található. Sajnos, a legutóbbi időkből már ellentétes példa is létezik, idén nyáron a gödöllői könyvtár új épületének átadásakor a könyvtár neve is módosult a beküldött Alapító okirat szerint: nem szerepel benne Juhász Gyula neve...

A könyvtári statisztika és a nyilvános könyvtárak

Amint azt már a bevezetésben is jeleztük, az idei évben először nyílt mód és lehetőség arra, hogy az előző, tehát *2001-es évre vonatkozó könyvtári statisztikák* adattábláinak bizonyos elemeit a két adatbázis számítógépes összehangolásának hiánya miatt egyelőre fárasztó, tételről tételre történő összeolvasással összevessük a nyilvános könyvtárak adatbázisának rekordjaival és mezőivel. A tapasztalatok egyike az volt, hogy – annak ellenére, hogy a 2001. évre vonatkozó Országos Sta-

tisztikai Adatgyűjtési Programról szóló 173/2000. kormányrendelet az adatszolgáltatók körén belül határozottan a nyilvános könyvtárakat jelölte meg – van néhány könyvtár, amely *nem tett eleget adatszolgáltatási kötelezettségének*. Közéjük tartozik négy – integráció után kari könyvtári funkciót ellátó – felsőoktatási könyvtár, amelyek valószínűleg abban bíztak, hogy központi könyvtárunk jelenti adataikat; egy-egy az első jegyzék megjelenése óta nyilvános egyházi és megyei pedagógiai intézeti könyvtár és néhány települési, főleg községi könyvtár; pedig az önálló nyilvános jog megszerzésével alaptevékenységként ők is vállalták a statisztikai adatszolgáltatást [1997. évi CXL. törvény 54. § (1) bek. f) pont].

Az előző fejezetben említett, névhasználatról szóló rendelet előírja, hogy a művelődési intézmény, így *a könyvtár is köteles irataiban a hivatalos, cégszerű nevét használni* [9/1989. MM rendelet 7. § (1) bek.]. Ugyanezt erősítette meg a statisztikai adatlap Kitöltési útmutatója, amely azt kérte, hogy az adatszolgáltató intézmény saját adatait az Alapító okirattal, ill. a nyilvános könyvtári tevékenység folytatására jogosító okirattal megegyezően használja. Sajnos, a könyvtárak névhasználatát illetően negatív tapasztalatok sokaságáról számolhatunk be. Az esetek komoly hányadában nemcsak a településnév ingadozó jelölése tűnt fel (beírják, ha nem is szerepel az Alapító okiratban az elnevezés részeként és fordítva: hiányzik akkor is, ha az elnevezés szerves részét képezi), hanem magának az intézménynek a beazonosítása is csak azért volt lehetséges, mert egyéb adatai (címe, telefonszáma stb.) megegyeznek a nyilvános könyvtárak adatbázisában található adatokkal. A problémára ezúton ismét szeretnénk felhívni a statisztikai adatlapokat kitöltő könyvtáros kollégák, az elektronikus rögzítést végző megyei módszertanos kollégák és az intézményvezetők figyelmét.

A március óta elvégzett összevetés előnyei között szerepel, hogy az adatbázisban sor kerülhetett a könyvtárak nyilvános könyvtári jegyzékre való bejelentkezése óta *bekövetkezett személyi – főleg vezetői – változások átvezetésére*. Mivel a törvény hatályánál fogva nyilvános könyvtárak számára a jegyzék vezetéséről szóló rendelet mellékleteként megjelent Nyilatkozat kitöltése nem volt kötelező, az ilyen esetek döntő többségében nem álltak rendelkezésünkre a címen kívül a további elérési adatok. Most lehetőségünk volt a statisztikai adatlapon megadott telefonszámok és e-mail címek, valamint a könyvtári célokra használt helyiségek négyzetméterben megadott területi adatának rögzítésére. Napjainkban folyamatban van az új könyvtárvezetők nevének és az újonnan felvett telefonszámoknak, elektronikus levélcímeknek a megjelenítése honlapunkon. A Könyvtári Intézet a nyilvános könyvtárak adatbázisa webes keresőfelületének kialakítására pályázatot nyújtott be a Nemzeti Kulturális Alap miniszteri keretéhez. A megpályázott pénzösszeg elnyerése esetén jövőre nemcsak a kényelmesebb és gyorsabb, több szempontú keresést lehetővé tevő honlapfelület használatát tudjuk majd biztosítani, hanem az eddiginél is *gyorsabb ütemben közölhetjük a nyilvános könyvtárak jegyzékében történő változásokat*.

A jegyzék vezetése közben felmerült egyéb problémák

Ráczy Ágnes a Bevezetésben már jelzett tanulmányában utalt arra, hogy a jegyzék vezetéséről szóló rendeletben *a jegyzékre kerülésről szóló javaslat, ill. döntés meghozatalára biztosított 60 nap* [64/1999. korm. rendelet 4. § (1), (2) bek.] az első

jegyzék készítésének idején nem volt betartható. Sajnos, ez a helyzet a pótgjegyzékek összeállításának idején sem változott. A beérkező iratok feldolgozása, adatbázisba építése ugyan folyamatosan, mindennapos munkával zajlik, némi késést itt legfeljebb az okoz, ha a beküldő fenntartó a rendeletben leírtak ellenére [64/1999. korm. rendelet 3. § (1) bek.] nem a Könyvtári Intézetbe, hanem a minisztérium Könyvtári Osztályára juttatja el iratait. A *Könyvtári Intézet javaslatának* elkészülte után a következő lépés a *külső szakértő bevonása* a döntésbe. Ez azt jelenti, hogy a fenntartók által beküldött valamennyi irat másolatát és az Intézet könyvtárról könyvtárra részletezett javaslatát kell eljuttatni a szakértőhöz és – ismét tételszerűen – írásos véleményét kérni. A *minisztérium Könyvtári Osztályán* e két javaslat figyelembe vételével születik meg a döntés, majd az elfogadott könyvtárak adatai közlönyhöz megkívánt táblázatos formájának kialakítása miatt az anyag újra megfordul az Intézetben. Eközben a minisztériumban az akta elindul hivatalos útjára, hiszen a Kulturális Közlönyben való közlemény megjelenítéséhez minden esetben a NKÖM miniszterének aláírása és engedélye szükséges. A közlöny nyomdai átfutási ideje miatt a felhasznált napok száma tovább növekszik. A jegyzék vezetéséről szóló rendelet csak arra utal, hogy a jegyzéket és a változtatásokat a minisztérium évente teszi közzé hivatalos lapjában [64/1999. korm. rendelet 4. § (3) bek.], így mindezek figyelembe vételével *1999 óta évente két jegyzék megjelenítését tudjuk biztosítani*, arra különösen nagy hangsúlyt fektetve, hogy az adott naptári év első jegyzéke mindig az év első hónapjaiban lásson napvilágot, és így minél több könyvtár tudjon megfelelni azon pályázatok (érdekeltség-növelő támogatás, NKA-pályázatok stb.) nyilvánosságot számon kérő feltételeinek, amelyek beadási határideje az év első felére esik.

A beküldött iratok *hibáinak és hiányosságainak* nagy többségére a korábbi fejezetekben már utaltunk, itt egyetlen dologra szeretnénk még felhívni a figyelmet. A korábbiakban a megyei módszertanos kollégák közül néhányan a segítségnyújtás szándékával készítettek a megye kisebb, a jegyzékre jelentkezni kívánó települési könyvtárai és fenntartóik számára *Alapító okirat-mintákat*. Ezek közül egyik-másik ugyan nem mond ellent az Államháztartási törvényben kötelezően előírtaknak [1992. évi XXXVIII. törvény 88. § (3) bek.], de bizonyos pontokban (jogállás, gazdálkodási jogkör, a vezető kinevezési rendje stb.) nem ad lehetőséget a helyi sajátosságok kifejezésére. Ezért az Intézet Szervezési és Elemző Osztálya a települési könyvtárak számára összeállított egy *Alapító okirat-mintát*, amelyet kérésre faxon vagy levélben elküld az erre igényt tartó önkormányzatok jegyzőinek, körjegyzőinek⁴. Állandó problémát jelent a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 33. paragrafusára alapján létrehozható *Általános Művelődési Központok* Alapító okiratának, ill. az okirat könyvtárra vonatkozó részének megfogalmazása. A minisztérium Könyvtári Osztályának és az Intézetnek az a közös álláspontja, hogy az oktatási és a könyvtári törvénynek, valamint a fentebb említett további rendeleteknek megfelelően ÁMK könyvtára csak akkor vehető fel a jegyzékre, ha a beküldött és hiteles Alapító okirat intézményegységként nevezi meg a könyvtárat az iskola, a művelődési ház és más egységek mellett, valamint az alaptevékenységet az egyes intézményegységek bontásában részletezi. E feltételeknek napjainkra összesen 115 intézmény felelt meg, vagyis ennyi ÁMK Könyvtár szerepel a jegyzéken, közülük 15 esetben az okiratok fenntartóként magát az ÁMK-t jelölték meg.

A jegyzék vezetéséről szóló rendelet említést tesz *nyilvános könyvtárak jegyzékéről való törlésről* is [64/1999. korm. rendelet 4. § (4), (5) bek.]. Mind ez ideig két, egymással szorosan összefüggő, konkrét esetben kellett alkalmaznunk ezt az eljárást: a Kulturális Közlöny 2001. évi 21. számában a miniszter az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, 2001. évi 26. számában pedig a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtár és Tájékoztatási Központ intézményét törölte a jegyzékről, az utóbbi esetben megjelölve a törölt könyvtárak közös jogutódját (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár) is. Különböző forrásokból (könyvtári statisztika, személyes konzultációk megyei módszertanos kollégákkal és könyvtárvezetőkkel) értesülünk arról, hogy bizonyos, a jegyzéken szereplő könyvtárak már nem léteznek (egy alapítványi könyvtár fenntartója felszámolás alatt áll, egy Heves megyei község könyvtára a helyet adó iskola lebontása miatt szűnt meg stb.) vagy a felsőoktatási könyvtáraknál már jelzett integráció miatt teljesen elveszítették önállóságukat (a békéscsabai volt Körös Főiskola könyvtára, a Budapesti Műszaki Főiskola Doberdó utcai könyvtára). Mivel a *törlésre való felterjesztés konkrét gyakorlatát* a könyvtári törvény 54. §-a (3) bekezdésének hatálya alá eső könyvtárak esetében a rendelet nem részletezi, a minisztérium Könyvtári Osztálya és az Intézet abban állapodott meg, hogy amennyiben a fenntartó nem kezdeményezi a törlést, akkor a minisztériumhoz történő, a törlésre vonatkozó felterjesztést az Intézet végzi el, a Könyvtári Osztály pedig a szakfelügyelet segítségével vizsgálatot indít, és a nyilvános könyvtár alapkövetelményeit nem teljesítő, ill. a hiánypótlást elmulasztó könyvtár törlését kezdeményezi a miniszternél. Mivel a tavaly júliusban hatályba lépett, a *könyvtári szakfelügyeletről szóló 14/2001. NKÖM rendelet* nyomán elindult vizsgálatok a nyilvános települési könyvtárakra és azok fenntartóira terjednek ki – elsősorban azt felmérve, hogy a jegyzéken szereplő könyvtárak valóban megfelelnek-e a nyilvánosság törvényben rögzített követelményeinek –, a nyilvános könyvtárak jegyzékének további változásai, módosításai ebből következően is elképzelhetők a közeljövőben [14/2001. NKÖM rendelet 10. § (5) bek.].

Összegzés

Az eddig leírtak összegzéseként végül közöljük a nyilvános jegyzéken szereplő könyvtárak számadatait az Alapító okiratokban a könyvtári törvény vonatkozó paragrafusainak megfelelően megnevezett, a Kulturális Közlönyben mindig külön oszlopban közölt *alaptevékenység és alapfeladatok* szerinti csoportosításban. (ld. 4. számú táblázat)

Mivel célunk az, hogy a nyilvános könyvtárak jegyzéke és a nyilvános könyvtárak adatbázisába felvett adatok naprakészek legyenek, felhívjuk a könyvtárakat – és rajtuk keresztül a könyvtár-fenntartókat – arra, hogy kísérjék figyelemmel a Kulturális Közlönyben megjelenő jegyzékeket, használják az adatbázis interneten hozzáférhető, kereshető változatát, és az adataikban bekövetkezett változásokkal kapcsolatos hivatalos értesítést, valamint a változásokról szóló hiteles irataikat folyamatosan, a keletkezés után a legrövidebb határidőn belül juttassák el a Könyvtári Intézetbe.

**A nyilvános könyvtárak jegyzékén szereplő könyvtárak
alaptevékenysége**

Alaptevékenység	Mennyiség
Megyei könyvtári feladatok ellátása	19
Városi könyvtári feladatok ellátása	219
Városi és országos szakkönyvtári feladatok ellátása ¹⁾	1
Városi és iskolai könyvtári feladatok ellátása	42
Községi könyvtári feladatok ellátása ²⁾	1132
Községi és iskolai könyvtári feladatok ellátása ³⁾	455
Nemzeti könyvtári feladatok ellátása ⁴⁾	1
Nemzeti gyűjtőkörű és egyetemi könyvtári feladatok ellátása ⁵⁾	1
Digitális könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása ⁶⁾	1
Országos szakkönyvtári feladatok ellátása ⁷⁾	9
Szakkönyvtári feladatok ellátása	28
Egyetemi könyvtári feladatok ellátása	30
Főiskolai könyvtári feladatok ellátása	35
Egyházi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	14
Egyházi és iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	2
Iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	1
Munkahelyi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	16
Munkahelyi és városi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása	5
Összesen	2011

1) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

2) Ebből nagyközségi könyvtár: 130

3) Ebből nagyközségi könyvtár: 34

4) Országos Széchényi Könyvtár

5) Debreceni Egyetem. Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

6) Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ

7) Az 1997. évi CXL. törvény 3. számú mellékletének megfelelően

JEGYZETEK

- 1 Rác Ágnes: Gondolatok a nyilvános könyvtárak jegyzékének felállítása kapcsán = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. április, 3–12. p. Az előző év tavaszán Bariczné Rózsa Mária gyűjtötte össze és látta el magyarázatokkal azokat a jogszabályokat, amelyeknek tanulmányozására a nyilvános jegyzékre való jelentkezéshez szükség van, ld. Könyvtári Levelező/lap, 1999. 5. 3–7. p.
- 2 Részletesen ld. Antall József: A munkahelyi könyvtári szolgáltatások helyzete, a nyilvános könyvtári ellátásban való részvétel lehetőségei = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. különszám, 61–62. p.
- 3 Bővebben ld. Gerő Gyula: Ötven év filmkockái = A Békés Megyei Könyvtár emlékkönyve, Békéscsaba 1952–2002. Szerk. Csobai László. Békéscsaba, 2002. 50. p.
- 4 Az okiratminta megtalálható a Könyvtári Intézet által kiadott „Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei” című sorozat egyik kötetében is, ld. Fehér Miklós: A települési könyvtár működése és működtetése. Bp., Könyvtári Intézet, 2001. 21–22. p.

Hangodi Ágnes

Gondolatok a könyvtárosságról*

Bármekkora halom könyv még biztonságos fedél alatt sem válik könyvtárrá. A könyvtár a könyv és olvasója között intellektuálisan megtervezett kapcsolatot teremtő intézmény. Hangozzék bármennyire furcsán, ez áll a személyi könyvtárra is, ahol ugyan az olvasó rendszerint egyetlen személy, de ő sem csupán információbefogadó, hanem könyvet beszerző tulajdonos és azt féltőn őrző gondviselő is. Ez a szűk körű (olvasó–tulajdonos–gondviselő) viszony már természetéből következően az intézményesülés lehetőségének irányába mutat, hiszen ha növekszik a könyvek száma és halmozódnak a teendők a beszerzés és a gondviselés (nyilvántartás, őrzés) körül, a tulajdonos igénybe veheti olyan hozzáértő (családtag vagy idegen) segítségét, akire belátása szerint bízhat rá többet vagy kevesebbet a betűket tároló kincsek adminisztrálásából. Az intézményesülési folyamatnak különleges fordulópontjai azok az események, melyek a könyvek hozzáférhetőségi körének a növekedését jelzik. Amikor uralkodók, egyházi, valamint világi emberek – akikben megvolt a tehetség és tehetőség – már nemcsak a maguk gyönyörűségére gyűjtötték a könyveket, hanem mások számára is lehetővé tették olvasásukat.

Szótörténeti táraink lapozója, ha némileg járatos intézménytörténetünkben, semmiképp sem lepődik meg azon, hogy a *könyvtár*, *könyvtárnok*, *könyvtáros* szavainkat milyen késői keltezéssel vették számba szótárszerkesztőink. Nem különb a helyzet a rokon intézményeknél sem. Művelődési javaink őrzőhelyeit (házait) eleink a tudósok nyelvén, latinul *bibliothecának*, *archívumnak*, *musaeumnak* nevezték, illetőleg írták.

Könyv szavunk a XIII. században oklevélben már előfordul, de az ugyancsak régi *tár* szavunkkal való összeházasítása csak századok múltával történik meg. Ma használatos *könyvtár* szavunkat Gáldi László 1782-ből adatozza. Korábban a *bibliotheca* magyar neve a könyves kamra, könyves ház, könyvház volt. *Siralmas magyar* krónikájában Szalárdi János a gyulafehérvári „könyvtartóház” nagy romlásáról tudósít.

Könyvtörténeti irodalmunk – Vita Zsigmond és Jakó Zsigmond kutatásainak köszönhetően – ma már biztossággal állítja, hogy Bethlen Gábor még a fehérvári kollégium (Collegium Academicum) 1622-es alapítása előtt megteremtette a maga fejedelmi könyvtárát, a humanista műveltségű Háportoni Forró Pál 1619 karácsonyán kelt könyvajánlása szerint Erdély uralkodója „az nagy hírrel-névvel tündöklő” Mátyás királynak dicséretes példáját követte. A magát a fejedelem „alázatos hív udvari szolgájának” nevező Forró Pál „mindenféle bölcs könyvekkel bővelkedő bibliothecaként” dicséri az új intézményt, mely annak bizonyosága, hogy a fejedelem „az tisztességes deáki tudományokat, melyek az jó dolgoknak

* A tanulmányt Benkő Samu „Alkalmak és szavak” című, a kolozsvári Polis Könyvkiadónál 2002-ben megjelent könyvéből vettük át.

kútfejeinek mondatnak, országában, az mint látjuk, nagy kedvvel és szeretettel gyámoltja. Melyek hogy minden kincsnél ez földön drágábbak legyenek, nyilván vagyon; mert ezek az ifjúságot legeltetik, a vénséget gyönyörködtetik, az jó szerencsés dolgokat megékesítik, az szerencsétleneknek pedig bátorságos kifogó helyt és vigasztalást adnak.” Ugyancsak könyvajánlás tudósít arról, hogy Bethlen Gábor „magával szekeren válogatott jó könyveket, mint egy kis Bibliothecát hordoz s olvassa”; ezt Milotay Nyilas István, a fejedelem „főprédikátora” vetette papírra. Láthatjuk tehát, a fejedelem könyvszeretete támasztott annyi sajátos feladatot, hogy azok ellátására hozzáértő gondviselőt kellett rendelnie. Így lett a fejedelmi könyvtár „gongyaviseelője”, azaz bibliothecarius Barsi Mihály. Az ő „díjleveles” könyvtárosi státusa azonban nem jelentette azt, hogy ez az értelmiségi foglalkozás állandósult volna Erdélyben. Ahhoz még hosszú időnek kellett eltelnie, hiszen olyan idők következtek, amikor Bethlen Gábor udvari könyvtárának sorsa megpecsételődött; előbb a könyvvállomány széthullására került sor: a gyulafehérvári és a sárospataki kollégium osztozott a Bethlen-féle könyvrökségen, hogy aztán a fejedelmi székhely feldúlása idején (1658) a könyvekben is tetemes legyen a károsodás. A pusztulástól megmenekedett és a kollégium áttelepülésével 1662-ben Nagyenyedre költöztetett könyvek iskolai könyvtárként osztoztak a magyar nyelvterület akkori hasonló gyűjteményeinek a sorsában.

A különböző felekezeti iskolák, a szerzetesházak, a főurak és főpapok könyvgyűjteményeinek az állománya és használatának szűk köre nem igényelt olyan gondviselőt, akinek kizárólagos feladata lett volna a könyvek körüli buzgólkodás. Kollégiumaink esetében egy-egy tanár, a főurak kastélyaiban az úr személyi titkára vagy gyermekeinek a nevelője kielégítően el tudta látni a könyvtárosi feladatokat. S ez nemcsak a mi közepesen keleti vagy európaian közepes térségünkben volt így, hanem kontinensünk kevésbé huzatos és műveltségben serényebben gyarapodó tájain is. Könyves múltunk kiváló ismerője, V. Windisch Éva közel félszázaddal ezelőtt kitűnő tanulmányban kísérté nyomon a könyvtárosságnak mint értelmiségi pályának és hivatásnak a formálódását a mi tájainkon. Annak megállapítása után, hogy az előbb Budára, majd Pestre költöztetett Egyetemi Könyvtárnak még sokáig nincs főfoglalkozású könyvtárosa, és az igazgató, valamint az első ór az egyetemi tanárok köréből kerül ki, leszögezi, hogy Európában is hasonló a helyzet. Az 1770-ben könyvtárosként a braunschweigi herceg szolgálatába szegődött Gotthold Ephraim Lessing még így vélekedik a kénytelenségből választott – megélhetést biztosító – pályáról: *használni a könyvtárat s nem használtatni általa.* „Nemcsak Magyarországon, de Európa többi államában sincsen még ekkor kialakult könyvtáros gárda: a könyvtárosok a legkülönfélébb múlttal és előképzettséggel rendelkező személyek köréből toborzódnak. Vannak közöttük udvari emberek és tudósok, írnokok és kalandorok. Egyesek közülük csak átmenetnek tekintik könyvtári állomáshelyüket más, politikai vagy tudományos szempontból nagyobb jelentőségű pozíciók felé; mások tudományos vagy irodalmi munkásságuk zavartalan kifejtéséhez szükséges búvóhelyet keresnek a könyvtár csendes termeiben; ismét mások a rájuk bízott könyvanyagot mellékesen, más hivatali funkciók végzése mellett gondozzák.”

Erdélyben a bibliofíliában igencsak járatos nagy könyvtáralapítók: a püspök Batthyány Ignác és az udvari kancellár Teleki Sámuel korán felismerték, hogy gondoskodniuk kell elképzeléseiket értő, szakképzett könyvtárosokról. Az elvi

irányítást maguknak tartva fenn, olyan fiatal munkaerőkkel akarták intézményteremtési gondjaikat megosztani, akik igényeiknek megfelelően szerelkeznek fel bibliológiai ismeretekkel, és van hajlamuk a tudományos búvárkodásra is. Batthyány még egri nagyprépostsága idején kiszemelte magának a bécsi érseki semináriumban nevelkedő erzsébetvárosi Dániel Imrét, és ellátta tanácsokkal, hogy milyen történettudományi és oklevéltani ismeretszerzésre használja fel a császárváros kínálta lehetőségeket. Hamarosan Batthyány megbízottjaként ő bonyolítja le Migazzi bécsi hercegek könyvtárának a megvásárlását, és indítja Erdélybe a nagy értékű gyűjteményt. A könyvtárosi pálya gyenge vonzóerejét bizonyítja, hogy Dániel Imre a püspök támogatásával szerzett itáliai bibliológiai tanulmányai után inkább választotta a gimnáziumi tanárságot, semhogy a gyulafehérvári Batthyaneum könyvkincseinek őrzésére és tudományos feldolgozására vállalkozzék.

Teleki Sámuel a nyugati országokban peregrináló diákok között keresi azokat a rátermett fiatalokat, akik segítségére lehetnek külföldi könyvvásárlásai lebonyolításában, és akik hazatértük után a marosvásárhelyi Tékája gondviselését vállalják. Deé Nagy Anikó kutatásai nyomán név szerint is ismerjük azokat az erdélyi diákokat, akik Telekinek külföldön könyvet vásároltak. Közülük kiemelkedik Zilahi Sámuel, aki a legtöbbet fáradozott a kancellár gyűjteményének gyarapításán. Teleki meleg hangú levelekben dicséri könyvtárosait – Szász Józsefet, Kelemen Mártont –, hogy ügyszeretettel gondviselik bibliotékáját, és igyekeznek mindenben megtartani az általa szerkesztett „törvényt”, a *Tabula legum bibliothecarumot*.

A százados múltra visszatekintő erdélyi magyar felekezeti iskolák (kollégiumok, lyceumok, gimnáziumok) fennállásuk során soha nem jutottak olyan anyagi helyzetbe, hogy „díjleveles”, főfoglalkozású könyvtárosra bízzák nagy értékű könyvtáraik gondviselését. Egyébként is a könyvtárfelügyelő tanár (bibliothecae prefectus) el tudta látni a csekély forgalommal járó teendőket, hiszen a tanártársaknak való kölcsönzéssel szinte ki is merültek az ilyen irányú igények. A takarítást elvégezte a *pedellus*, az *apparitor* a diákok sorából rendre kijelölte azokat a *scribákat*, akik délutánonként a bibliothecarius tanárnak segítettek a *lajstromozó* munkában. A diákoknak különben nem volt bejárásuk a „nagykönyvtárba”, ők majd csak a reformkorban válnak igazi olvasókká, de igényüket ekkor már nem elégítik ki a tanárok forgatta régi könyvek. Akár kortünetként is értelmezhetjük a diákifjúság legelső szervezeteinek, a „tanodai olvasó-egylet”-eknek az alapítását Erdély-szerre. Ezek az ifjúsági tömörülések saját ifjúsági könyvtár létrehozásával látnak munkához. Demokratikus hagyományaink között is kitüntetett helye van annak az eljárásnak, hogy a diákfillérekből vásárolt könyvek gondozását (eltárolását, kölcsönzését) *választott* könyvtárosra bízzák, és még arról is testületileg döntenek, milyen könyveket vásároljanak meg, s melyeket vitassák meg összejöveteleiken.

Az erdélyi nagy múltú iskolai könyvtárak közül kettő különleges, művelődéstörténetileg méltánylandó országos szerepet töltött be a két világháború közötti időben. Amikor a román állami berendezkedést követően megszűnt a magyar felsőfokú oktatás, az erdélyi magyar értelmiségi utánpótlásnak a kolozsvári Református Kollégium, valamint a piaristák vezette Katolikus Lyceum könyvtára lett a mentővára. Az erdélyi magyar egyházak vezetői állandóan működő tanácskozó testületet hoztak létre, és miután a hatóságok betiltották az általuk kezdeményezett felekezeti tanárképző főiskola működését, felállították a Kolozsvári Magyar Egyetemi

és Főiskolai Hallgatók Tanulmányi Felügyelőbizottságát. Ennek a bizottságnak az volt a feladata, hogy a román egyetemre és főiskolákra beiratkozott magyar hallgatóknak lehetőséget biztosítson arra, hogy román nyelvű szakmai kiképzésükkel egy időben bensőséges kapcsolatban maradjanak a magyar kultúrával nyelvi és tartalmi tekintetben egyaránt. A legjobb erők (volt egyetemi rendes és magántanárok, külföldi egyetemeken megfordult középiskolai tanárok, egykori Eötvös-kollégisták, az Erdélyi Múzeum-Egyesület szakosztályaiban munkálkodó, kutató hajlamú jogászok, orvosok, mérnökök) bevonásával magyar nyelvű szakmai előadás-sorozatok, szemináriumi gyakorlatokat szerveztek. Otthont ezeknek a szélesebb körű publicitást kerülő összejöveteleknek az említett két iskola nagykönyvtára biztosított. Mind a két esetben kiválóak voltak a személyi feltételek is. A kolozsvári Református Kollégium könyvtára már korábban – Gyulai Pál, Kovács Dezső tanár-könyvtárosok idején – elindult a szellemi műhely felé vezető úton, hogy aztán Seprődi János, Csűry Bálint és Brüll Emánuel irányításával valóságos tudományos gyakorlatórára rukkoljon elő. A Katolikus Lyceum-könyvtár mind könyvvállományának, mind tudós tanár-könyvtárosainak köszönhetően országos hírnévnek örvendett. Rangjának jellemzője volt, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának megnyitása előtti időben az erdélyi nyomdák a Lyceum-könyvtárba küldték a köteles példányokat. Az új – az erdélyi magyar értelmiségi utánpótlást biztosító – feladatokra György Lajos, az említett Tanulmányi Bizottság szakmai irányítója szervezte át a könyvtárat. Hogy a felekezeti iskolákra felügyelő román tanügyi hatóságok ne köthessenek bele a nem kimondottan középiskolai igényű könyvtári tevékenységbe, a gyulafehérvári püspök intézkedése nyomán elkülönítették a piaristák vezette gimnázium könyvtárát a Lyceum-könyvtártól, és az 1929 után beszerzett könyveket már *Bibliotheca Academica* köriratú bélyegzővel látták el. – A reformátusoknál a szerzeményezés nyilvántartásával járó gondokat úgy oldották meg, hogy a kényesebb könyveket a könyvtár melletti tanári lakószobában Brüll Emánuel személyi tulajdonaként kezelték. illetőleg kezelte maga a könyvtáros. A katolikus könyvtárban György Lajos mellett segédezőként olyan fiatalok forgolódtak, akik hamarosan büszkeségei lettek az erdélyi magyar tudományos életnek. Innen indult a szociológus-statisztikus Venczel József, a romanista filológus Blédy Géza, a bibliográfiai munkáit Réthy Andor névvel jegyző Reischel Artúr, a könyvtártudományi szakíró Kéki Béla, a tankönyvíró irodalomtörténész Fejér Miklós. A reformátusoknál Csűry Bálint könyvtáros-tanár avatja népnyelv-kutatóvá Szabó T. Attilát, és viszi magával kutatóútra Moldvába a csángók földjére. Csűry Debrecenbe távozása után a nyelvtudomány iránt érdeklődő erdélyi fiatalok (köztük Gálffy Mózes, Márton Gyula) Szabó T. Attila irányításával a Farkas utcai református kollégiumi könyvtár olvasószobájában tartják azokat a gyakorlatokat, ahol felkészülnek népnyelv-kutató terepjárásaikra, a nyelvjárások és helynevek tanulmányozására is. A történetész Bíró Sándor, a felvilágosodás korát kutató irodalomtörténész Jancsó Elemér – mindketten református kollégiumi tanárok –, a történettudományban és az irodalomtörténetben egyaránt járatos Köpeczi Béla könyvtári olvasóasztalára nemcsak könyveket rak le Brüll Emánuel, hanem mind szakmai, mind emberség tekintetében bőven ellátja valamennyiüket egész életükre szóló tanácsokkal.

A felekezeti iskolák államosításával nagy változás állt be az erdélyi tanári könyvtárak életében is. Ezeket 1948 nyarán az államosító biztosok leválasztották anya-

intézményükről, és sokszor a véletlenül múltott sorsuk további alakulása. Előbb a helyi hatóságok által kinevezett adminisztrátorokra bízta őket; később aszerint dönt el jövőjük, hogy a hatalom a Tudományos Akadémia, a bukaresti Központi Könyvtár vagy pedig a megyei művelődésügyi bizottság hatáskörbe utalta állományukat. A legnagyobb veszedelmet a gazdáltság jelentette, és az iskola épületéből való kiköltöztetés ma már számba sem vehető iszonyatos pusztulásra adott alkalmat. Mint mindig, itt is az emberi tényezőn múltott minden, azon, hogy akadtak könyvszerető, idősebb, rendszerint nyugdíjas korú tanárok, akik mindent megtettek egykori iskolájuk könyvtárának megmentéséért. Én még személyesen ismertem azokat az édesapámmal egykorú tanárokat, akiknek köszönhető erdélyi magyar könyvörökségünk tetemes részének megmentése. Az emlékezetre méltó neveket azzal a hozzáadással sorolom fel, hogy néhányukat az 1957-ben megjelent *Kelemen Lajos Emlékkönyv* szerkesztői is eléggé nem dicsérhető módon megszólaltatták. A később román akadémiai gondozásba került három kolozsvári könyvtár közül a katolikus Reischel Artúr, Semlyén István és Szántó Béláné, a református Brüll Emánuel és Koncz Rudolf, az unitárius Benczédi Pál és Tóth Kálmánné buzgó gondviselésének köszönheti, hogy az átmenet nehéz éveit szerencsésen átvészelte. Nagyenyeden a genius locit rendszeresen megidéző Vita Zsigmond és az egy életen át Tibetbe (Dardzilimba) készülő Farkas Sándor óvta-örizte Bethlen Gábor kollégiumának könyvtárát. Marosvásárhelyen a Kováts Benedek örökébe lépő Farczady Elek nemcsak gondviselte a református kollégiumi könyvtárát, hanem elsőként mutatott példát arra, hogy régmúltú könyvtárból korszerű tudományos eredményt felmutató műhelyt lehet varázsolni. Miközben számba vette a rábizott könyvtárban megőrzött régi könyveket, egy hártyakódexben, melyet később Koncz-kódexnek neveztek el, megtalálta a *Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák* címmel híressé vált ötödik magyar nyelvemléket. 1957-ben Szabó T. Attilával közösen adták ki és értelmezték az ismeretlenségéből felbukkant szöveget. A székelyudvarhelyi Református Kollégium könyvtárának az államosítás után „hosszú éveken át sem kellő védelmet nyújtó felelős gazdája, sem szakképzett gondozója nem volt” – állapította meg 1970-ben Jakó Zsigmond. 1958 és 1959 nyarán az ő vezetésével a Bolyai Tudományegyetem történelem szakos diákjai állították helyre a könyvtár régi rendjét. 1961-ben Hubbes Éva személyében szakképzett gondozót kapott az 50 ezer kötettel büszkélkedő székelyföldi gyűjtemény.

Negyedik elemistaként 1937-ben kerültem a marosvásárhelyi Református Kollégiumba. Egy szép őszi napon áldott emlékű, kiváló tanítónk, Gagy László, akiről tudtuk, hogy maga írta kinyomtatott regénye van, sorba állított, és bevitt a kollégiumi nagykönyvtárba. A könyvtáros vallásánár, Kováts Benedek beszélt arról, milyen könyvek sorakoznak a polcon; bevallom, semmire nem emlékszem. De mai napig előttem állnak a könyvtárban őrzött Bolyai-relikviák. Bolyai Farkas koponyája, Bolyai János körzöje és az exhumálásakor kiemelt mentéjének foszlányai. Ez volt első találkozásom a könyvtárral és tegyem hozzá: a Bolyaiakkal.

Csak négy évvel később, 1941-ben tudtam meg, hogy van könyvtárosságnak nevezett önálló foglalkozás. Egy délutáni kimenő alkalmával felsőbb osztályba járó barátom kezdeményezésére betértünk a szépséges „kultúrpalotába” azzal a feltett szándékkal, hogy beiratkozunk a városi könyvtárba. Szemtől szemben álltunk a könyvtárossal: Vigh Károllyal. Ő kollégiumi egyensapkánk látán szó nélkül iga-

zolványt, „belépési jegyet” állított ki számunkra, és felvilágosított arról, hogy a könyveket helyben, az olvasóteremben olvashatjuk, de két hétre ki is kölcsönözhetjük: olvasnivalót kereshetünk a „szabadpolcon”, de ha olyat akarunk olvasni, amit ott nem találunk, akkor *kérőlapot* kell kiállítanunk. Elvitt a csillogó fekete katalógus-szekrényhez, és elmagyarázta a cédulák között való eligazodás művészetét. Én a szabadpolcon hamar találtam kedvemre való könyvet. Harsányi Zsolt Zrínyi Miklósról írt regényét, *a Szólalj, szólalj, virrasztó!* címűt. Két hét múlva, amikor a kötetet visszavittem, bóklászni kezdtem a polcon, és már kezemben volt egy másik Harsányi-kötet, a könyvtáros vállon fogott, és a katalógus-szekrényhez vitt azzal a felszólítással, keressem meg az M betűnél Móricz Zsigmond nevét, és írjam fel a kérőlapra a címet: *Rózsa Sándor a lovát ugratja*. Én, mivel már olvastam a *Légy jó mindhaláláig* című Móricz-regényt, és szüleim jóvoltából boldog tulajdonosa voltam a kötetnek, bizalommal vittem internátusi szobámba a kikölcsönzött könyvet. Vigh Károly két hét múlva, a visszavitelkor csak ennyit mondott: „Ugye jobb volt, mint az a másik? Ilyeneket kell olvasni.”

Ekkor még nem sejtettem, hogy rövidesen magam is könyvtáros leszek. 1942-ben a kolozsvári Református Kollégiumba kerültem, és egy év múlva szobafőnököm, a „primarius”, Kovács András (filmrendező lett belőle), akinek én „secundarius”-a voltam, megkért, lennék a helyettese az ifjúsági könyvtárban is. Az lettem, és hogy milyen, annak egyetlen hitelt érdemlő bizonyosságával hozakodhatom elő: Bálint Tibor egy televíziós interjúban azt mondta, hogy íróvá válásáért én is felelős vagyok, mert könyvtárosként rengeteg meséskönyvet olvastattam vele, az önképző-kör gyermekével. – Amit nem találtam meg az ifjúsági könyvtárban, azt Brüll Emánuel és Balázs János tanár úr szívesen kikölcsönözte nekem a nagykönyvtárból. Így olvastam végig gimnazistaként Kemény Zsigmond szinte minden munkáját, már tudniillik azokat, amelyeket megtaláltam a Gyulai Pál gondozta „összkiadásban”. Persze akkor nem sejtettem, hogy majd hatvanéves koromban, ha nem is igazi könyvtárosként, de mint könyvtári alkalmazott vonulok nyugdíjba.

1975-ben – miután hosszú éveken keresztül napestig az 1848-as erdélyi forradalom forrásait másoltam egy több kötetre tervezett okmánytár számára – egy bizottság elé citáltak, és közölték: nem maradhatok az Akadémia kolozsvári Történeti Intézetének a kutatója, és szolgálati érdekből áthelyeznek az Akadémia kolozsvári könyvtárába. Fellebbeztem, és mindenfelé kilincseltem, hogy kedvemre valóbb munkahelyet leljek. Sikertelenül. A magyarázatot nemrég olvastam Domokos Géza emlékezéseiben. Ő megpróbálta engedélyeztetni kinevezésemet a Kriterion szerkesztőségébe. Ezt a választ kapta: „Benkő Samu (vigyázat, papfű!)”

Beláttam, hogy ha nem akarok kenyér nélkül maradni, el kell fogadnom kinevezésemet a könyvtárba. De vigasztalhatatlan maradtam. Rossz hangulatomról valamelyik közös barátunk beszámolt az akkoriban Kolozsvárra látogató Féja Géának, aki könyveddikációi keltezése szerint már korábban is felkeresett otthonomban, de ez alkalommal – mint mondta – kifejezetten lelki egyensúlyom helyreállítása céljából jött el hozzám. Arról igyekezett meggyőzni, hogy semmi okom nincs az elkeseredésre, mert „korunkban a legsodálatosabb *azílium* a könyvtár”. Nézzem az ő példáját: 1945-ben kirekesztették a közéletből, az irodalmi életből. Elment Békéscsabára könyvtárosnak. És mi történt? Az itt töltött több mint egy évtizednek köszönheti szépprózaírói kibontakozását. Budapestre való visszatérése

után is kellemes megoldás volt számára, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa lehetett. És a magáé mellett más jeles példákat is említett.

Mert példa bőven adódott.

Közülük most hármat említek, mégpedig születésük sorrendjében: Keresztury Dezsőt, Bibó Istvánt és Berlász Jenőt. Mindhármuk esetében a hatalom vélekedésében az volt a legfontosabb, hogy minél kevesebb emberrel érintkezhessenek, s mint egyetemi tanárok semmiképp se találkozhassanak az értelmiségi ifjúsággal. Tehát ne legyenek egyetemi tanárok, dugják el őket könyvtárba. Különösen félték pedagógiai kvalitásaiktól és össznemzetben gondolkozó közéleti ihletettségüktől.

Mielőtt egy-két szót elmondanék hármukról, még szóba hozok egy negyediket is, az író-könyvtáros Fodor Andrást, mert az ő halála szolgált alkalmul Poprády Gézának fontos, mostani mondandómmal összefüggő művelődéstörténeti ténynek a leszögezésére. A Széchényi Könyvtár egykori főigazgatója tollából kerültek papírra a következő szavak: „Sötét és szabad szellemet fojtogató időkben gyakorta előfordul, hogy kiváló tudósok, művészek, írók, politikusok könyvtárakba kényszerülnek. Könyvtárosként dolgoznak, könyvtárosként kapják fizetésüket, ám megmaradnak – és épp a könyvtárak jóvoltából maradhatnak meg – tudósoknak, művészeknek, íróknak. Azután, ha világosodnak az idők, e nagy emberek rendre elhagyják a könyvtárakat, főfoglalkozású tudósok, művészek, írók, politikusok lesznek, könyvtárosi mivoltuk legtöbbször még a róluk szóló lexikoncikkekből is kimarad.”

Poprády szakmai büszkeséggel állapítja meg, hogy Fodor András a sötét idők elültével is megmaradt könyvtárosnak. Ehhez azt teszem hozzá, hogy Keresztury, Bibó és Berlász nyugdíjazásukig kitartottak a könyvtárosság mellett, igaz, hogy idősebb korosztályhoz tartozva számukra már meg sem adatott a pályamódosítás rendszerváltozás nyújtotta lehetősége. Ők sorsukról úgy vélekedhettek, mint Németh László, aki kísérletező természetével nem fanyalgott, ha az élet aprómunkára (például nagyon közepes szovjet regények fordítására) kényszerítette, és kedvenc metaforájával szólva örömmel ácsolt laboratóriumi asztalt a gályapadból.

Keresztury Dezső, amikor tanulmányai végeztével a berlini Collegium Hungaricum lektora lett, szívesen vállalta az intézmény könyvtárosi teendőinek az ellátását. Öreg kollégisták mesélik, hogy az Eötvös Collegium igazgatójaként különösen figyelt arra, hogy diákjai miképpen élnek a gazdag könyvtár nyújtotta intellektuális önépítkezés lehetőségével. Amikor 1947-ben kétévi szolgálat után megvált a válás- és közoktatásügyi miniszterségtől – mivel nem vállalta a felekezeti oktatás megszüntetését –, nem habozott, hogy kenyérkereső foglalkozásként a könyvtárosságot válassza. Szépségtapaszként az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói állását ajánlották fel neki, ő ezt nem fogadta el. Előbb a Kézirattárnak, majd a Színháztörténeti Osztálynak, végül a Történeti Különgyűjtemények Főosztályának lett a vezetője.

Akkoriban könyvekre, könyvtárakra is nehéz idők jártak. Az iskolák államosítása, a szerzetesrendek felszámolása, a kitelepítések, a letartóztatások, az emigrálások következtében országszerte kerültek könyvek, könyvtárak, kéziratok, írók, tudósok hagyatékaik veszélyeztetett helyzetbe. Keresztury jelentős hagyatékokat helyezett biztonságba, viaskodott azokkal, akik a magyar vidék gazdátlanul maradt könyvállományát egy-két kupacba akarták összehordani, és megteremtette a „műemlék-könyvtáraknak” nemcsak a prototípusát, hanem országos hálózatát is. Tudományos, kutatói tapasztalataiból is pontosan tudta, hogy a sajátosan nemzeti rendelte-

tésű központi könyvtárra a válságos időben milyen más intézmény által nem vállalt feladatok hárulnak, és még meglévő közéleti súlyával és jó szervezőkészségével ennek megfelelően cselekedett. Bizonyára megsokallták művelődéspolitikává izmosodott könyvtárosságát, és szűkebb körre korlátozták szakmai tevékenységét. 1948-ban a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárosává nevezték ki, és hamarosan Berlász Jenővel közösen tervezetet készítettek a Kézirattár korszerűsítésére, és hozzáálltak az elképzeléseiknek megfelelő új kézirattári rend megteremtéséhez. 1950-ben főosztályvezetőként visszatért a Széchényi Könyvtárba, és folytatta munkáját ott, ahol abbahagyta. Könyvekkel, könyvtárakkal foglalkozó írásai közül könyvtárosi beállítottságáról talán az a díszes kiállítású könyv tudósít a leghitelesebben, amely a Magyar Televízióban 1979-ben bemutatott nyolc részből álló sorozatát tartalmazza. A könyv előljáró beszédében elmondja, hogy nemcsak azért vállalkozott a televíziós sorozatban a régi magyar könyvtárak bemutatására, a néző kalauzolására, mert maga is könyvtáros, a magyar könyv múltjának kutatója, a könyvtárak buzgó látogatója és sok könyvtárosnak hűséges barátja, hanem főleg azért, mert számára a bemutatott intézmények „nem csupán régi, ritka, nagy értékű könyvek gyűjteményei, hanem hazai történelmünk, művelődésünk egy-egy közösségének alkotásai és táplálói”.

Ez a nemzetpedagógus hangja, melyhez hasonló vallomást Bibó István írásai-ban is találunk. A szegedi tudományegyetem főkönyvtárosának fia már gyermekként a családi élmény melegségével ismerkedhetett meg a könyvtárral mint intézménnyel és a könyvtárossággal mint foglalkozással. A tudatosan tudományos pályára, egészen pontosan: egyetemi tanszékre készülő, elméleti kérdések boncolgatását kedvelő fiatal jogász számára a könyvtár Szegeden éppen úgy, mint Bécsben vagy Genfben, a korszerű információkat szolgáltató intézményt jelentette. Jogtudományi írásai – köztük egyetemi magántanári habilitációs dolgozata: a *Kényszer, jog, szabadság* – bizonyítják, hogy szorgalmas könyvtárlátogató volt.

Évekig tartó töprengését, hogy „a kontemplatív szellemi aktivitást” vagy a „történelemcsinálást” részesítse-e előnyben, a „fordulat évének” eseményei döntik el. A keleti despotizmus útjára lépő magyar állami adminisztrációnak nincs szüksége Bibó jogtudományára és közigazgatási reformjavaslataira (köztük területrendezési tervére), a főideológusok pedig abba nem tudnak belenyugodni, hogy tudományos intézménynek legyen a vezetője. Igaz, hamarosan magát a Bibó vezette intézményt, a Kelet-európai Tudományos Intézetet is megszüntették.

Arra a kérdésre, miként került a budapesti Egyetemi Könyvtárba, Huszár Tibornak Bibó ezt válaszolta: „...sorrendben a harmadik tájékozdásom volt a könyvtári tájékozdás, ami igazán előbb is eszembe juthatott volna. Apám is, húgom is könyvtáros volt. Nekem ugyan a szakmához közelebbi közöm nem volt – bár még azt sem mondhatom egyértelműen. Édesapám valamikor 1930-ban írt egy cikket *Könyvtáraink racionalizálása* címen. Ő sem volt igazi szakmabeli könyvtáros, de sokat dolgozott könyvtárak körül. A cikket körülbelül azért írta, mert felvetődött az az ötlet, hogy a szegedi Egyetemi Könyvtárat szétsztyák a karok között, és ez ellen emelt szót. Ebbe az írásába én erősen belesegítettem. Német forrásmunkákat olvastam, kivonatokat csináltam és referáltam neki, mert nehézkesen olvasott németül, úgyhogy nem mondhatom, hogy semmi közöm nem volt hozzá. Darvas József volt akkor a miniszter.

Darvással sose voltunk igazi közeli viszonyban, de tudomásul vette, hogy nekem az elhelyezkedésemben közreműködik, és beadtam egy kérvényt, vagy talán szóban

kértem, hogy könyvtárosi osztályvezetői kinevezést kapjak [...] Megkaptam a kinevezést könyvtári tudományos kutató címen, még ebben sem a lehetséges első kategóriába, hanem a másodikba, osztályvezetésről pedig szó sem volt. Így történt, hogy a fizetésem az egyetemi tanári 2500-ról egyik napról a másikra leesett 1200-ra, és ettől kezdve elég nagy, az egész családra kiterjedő anyagi nehézségek sorozatai kezdődtek [...] 1950 szeptemberében helyeztek rendelkezési állományba, és ez csak annyiban lepett meg, hogy egy szót se szólt senki előtte, hogy ez fenyeget, de egyébként évek óta tudtam, hogy valami ilyennek be kell következnie.”

Huszár Tiborral folytatott beszélgetései rendjén Bibó sok mindent elmond arról is, miként telt el hat esztendő az Egyetemi Könyvtárban. Mint „szakozó és decimátor” dolgozott, egyben közreműködött a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából az Állam- és Jogtudományi Intézet által munkába vett magyar jogtudományi bibliográfia készítésében. Az Egyetemi Könyvtár szakozó munkatársából lett 1956. november 2. és november 4. között Nagy Imre kormányának államminisztere. 1957 májusában letartóztatták, és hosszas vizsgálati fogság után bíróság elé állították. A további történéseket Huszár Tibornak így foglalta össze: „... 1958-ban életfogytiglani börtönre ítélték, ami alól 1963. évi amnesztiával szabadultam. 1963 májusa óta a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában vagyok tudományos munkatárs.” Elégedetten nyilatkozott ebben a könyvtárban töltött éveiről. Munkaidejét főleg anyaggyűjtésre, régebbi tanulmányai kiegészítésére fordíthatta. 1971-ben innen vonult nyugdíjba.

Berlász Jenő ugyanazzal a metodológiai szigorral látott hozzá bibliológiai kutatásaihoz, mint amilyennel korábban a parasztság történetét vizsgálta, és feltárta többek között az erdélyi úrbérrendezés anomáliáit. Mint a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tanára és mint a Századok című történettudományi folyóirat szerkesztője állt útjába a despota hatalom nagyra törő udvaroncainak. Egy kicsit a saját sorsát is értelmezi Berlász, amikor a modern könyvtáros személyiségét és tipikus jegyeit keresve a polgári értelmiség formálódásának a kérdésével találja magát szemben. Annak az értelmiségnek a színre lépéséről ír, „amely a maga hivatását sajátosképpen a szellemi alkotómunkában, a nemzeti könyvkultúra, a nemzeti tudományosság és irodalom megújításában, újjáteremtésében látta”. Legkiemelkedőbb személyisége a kornak Bél Mátyás (1684–1744). Semmi túlzást nem látunk megállapításában: „a XVIII. század második felének könyvberei s az általuk képviselt kulturális törekvések tudatosan vagy tudatlanul, szinte kivétel nélkül Bél szellemének és programjának követői lettek: protestáns lelkészek, piarista és jezsuita tudósok csakúgy, mint a városok patrícius, plebejus műveltjei vagy a műkedvelő nemesek és arisztokraták.”

Ez a tanulmánya Berlásznak számomra azért is kedves, mert a könyvkultúra személyi oldalát vizsgálva kiemeli az erdélyiek ezen a téren szerzett különleges érdemeit. „Régi múltja volt a hungaricumgyűjtésnek a református lelkészek, tanárok körében, különösen Erdélyben, ahol a latin nyelvű könyv nehezen tudta háttérbe szorítani a magyart.” A felvilágosodás korában „négy nemzeti jellegű irodalmi és történelmi gyűjtemény emelkedett nagy hírre: Bod Péteré Magyarigenben, Hermányi Dienes Józsefé Nagyenyeden, Benkő Józsefé Közéapjánt és Aranka Györgyé Marosvásárhelyen.” Berlász akadémiai könyvtárosi tevékenységéből ez alkalommal csak két mozzanatot szeretnék kiemelni annak az illusztrálására, hogy ő miképpen formálta laboratóriumá gályapadját.

Egyik nagy teljesítménye az Akadémiai Könyvtár kéziratárának a korszerűsítés. Maga írja meg, hogy a főkönyvtárnok Keresztury Dezső bízta meg őt a kéziratár vezetésével, együtt készítették el az újjászervezési tervet, és együtt keresték és találták meg az alkalmas helyet az akadémiai palota első emeleti délre néző szárnyán.

A másik munka, amiről itt megemlékezni kívánok, az Akadémiai Könyvtár múltjáról írt tanulmánya. Ez az Sz. Németh Máriával közösen írt kötetben jelent meg. Berlász a könyvtár múltját, Sz. Németh Mária a jelenét írta meg. Hadd idézzem, hogy a Teleki József alapította könyvtárnak „hosszú ideig nem volt szállása”, és az a magát *custosnak* nevező akadémiai titkár, Toldy Ferenc, aki 1844-ben megmutatta Vörösmarty Mihálynak, hogy egy írnok segítségével hol tart a rendezés munkájában, 1851-ben leköszönt *adminisztrátori* megbízásáról, és „helyét átadta az első szabályszerűen kinevezett könyvtárnoknak, Hunfalvy Pálnak”.

Berlász Jenő az Akadémiai Könyvtárhoz hasonló hűséggel és ügybuzgalommal szolgálta az Országos Széchényi Könyvtárt; megírta annak a történetét is.

Egy időben verselemző literátorok körében nagy divat volt a *lírai hős* mibenlétét boncolgatni. Számba vették, hogy egy-egy költeménynek hány hőse van. Vörösmarty Mihály felejthetetlenül szép alkotását, a *Gondolatok a könyvtárban* című verset tárgyalva az elemzők két szereplőről beszélnek: a költőről és a tudósról. Maga a költő fordul kérdéssel a második szereplőhöz emígyen: „*Hová lépsz most, gondold meg, óh tudós*”, és ugyancsak a költő teszi fel a következő kérdést is:

*Miért e hon? hogy mint juh a gyepen
Legeljünk rajta? s léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a napot?*

Pontosan ismerve a vers keletkezését, azt, hogy a költő tudósnak, az akadémiai titoknoknak a társaságában lépett be a még rendezés alatt lévő Akadémiai Könyvtárba, és az ott látottak alapján támadt ihletet egy akadémiai ülésen „igen hosszú és unalmas értekezés felolvasása közben” foglalta versbe, feljogosíthat arra, hogy ne keressünk több hőst a versben.

Pedig kellene lennie legalább még egynek: a könyvtárosnak. Csakhogy Vörösmarty minden romanticizmusa mellett volt annyira realista művész, hogy ami nem volt a valóságos életben, arról ne beszéljen versben. A valóság 1844-ben az volt, amit Berlász Jenőt idézve már leírtam: még éveknek kellett eltelni ahhoz, hogy az Akadémiai Könyvtárnak főfoglalkozású könyvtárosa legyen, és milyen szerencse, hogy kezdve Hunfalvy Pállal el egészen ünnepeltünkig, Berlász Jenőig, tudós férfiak vállalták – különböző rangban – a könyvtárosságot.

Tudós és könyvtáros egy lélekben ötvöződve ismételheti a *Gondolatok a könyvtárban* önbátorító sorát:

Nem félek tőled, sors, bármit akarsz.

A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején

Kénytelen vagyok az ilyenkor már megszokott mentegetőzéssel kezdeni. Noha a cím átfogó jellegű megközelítést sugall, a megszabott terjedelem nem teszi lehetővé, hogy a helyismereti tevékenység valamennyi jellemző vonulatát, irányadó áramlatát – mert az idegen szavak szótára szerint az angol eredetű kifejezés, a trend hozzátétőlegesen így fordítható magyarra – elemezzem vagy akár csak megemlítssem, netán felsoroljam. Maradt tehát a másik, szintén kézenfekvő megoldás: az egyre szerteágazóbb témából kiragadtam néhány alapvető mozzanatot, vagyis az általam leginkább időszerűnek vélt, a szerintem leginkább elgondolkodtató kérdésekről fejtem ki a véleményem, esetleg vitára is ingerlően. Két megjegyzést mindenképpen szeretnék előrebocsátani. Egyrészt arra kívánok utalni, hogy a most jelzett, vázolt folyamatok, problémák nem vadonatújak, még csak nem is az utolsó egy-két esztendő szülöttei, hanem hosszabb ideje, nemegyszer jó néhány évtizede jelen vannak életünkben, munkánkban. Másrészt úgy gondolom, hogy ezek a fejlődési irányok még sokáig elevenen ható tényezők lesznek, nemzedékek számára hátrózzák meg a mindennapi teendőket, illetve azok kereteit.

Érdeminek szánt tűnődéseim sorát egy minket, helyismereti könyvtárosokat nagyon közelről érintő, de másokat is izgató kérdéssel – ha úgy tetszik: paradoxonnal – indítanám. Lépten-nyomon ismételt közhely: az új évszázad (évezred) a kiteljesedő globalizáció kora lesz. Ha valóban így történik, márpedig számos jel mutat arra, hogy igen, joggal fogalmazódik meg az aggodalom: van-e, lehet-e még szerepe a lokalitásnak, a sajátos helyi törekvéseknek, a helyismereti információknak? Van-e, lehet-e létjogosultsága a könyvtárak helyismereti tevékenységének? Rögtön szögezzük le: van. E kategorikus állítás, az ellentmondás illetően pozitív feloldása azonban valamivel részletezőbb választ igényel, sőt érdemel. Némelyek – sokan! – a globalizálódás hatalmas, világméretű gazdasági, pénzügyi, társadalmi és kulturális folyamatát csodaszernek, megtermékenyítő áldásnak tartják, ettől várják az emberiség megváltását, a világ sorsának jobbra fordulását. Mások – akik szintén szép számmal vannak – viszont a megtestesült rosszat, a magas művelődés, továbbá a nemzeti identitás és a regionális kultúra veszedelmét látják benne, különösen félnek az egyedi, lokális jelenségek, az eredeti színek elsorvadásától, eltűnésétől. Szeretnék hinni, hogy a feltartóztathatatlan fejlődés valahol e két szélsőség között fog végbemenni, a történelem (az emberek, a népek) által kikényszerített kompromisszum következményeként. Ugyanis világszerte rendkívüli erőfeszítések történnek a nemzeti azonosságtudat megőrzésére, a nemzeti, regionális és helyi sajátosságok továbbéltetésére. A józanul gondolkodó fők, köztük az európai integráció – amely felfogható a globalizálódás egyik konkrét megnyilvánulásként – megvalósulásán munkálkodó politikusok többsége szintén hangsúlyozza

a nemzeti és a regionális kultúrák fennmaradásának szükségességét. Most az Európai Bizottság egykori elnökét, Jacques Delors-t idézem: „a megnövekedett Európa biztosítson tagjainak teret egyfajta aktív békére, felajánlva a fenntartható fejlődés kereteit, és tartsa meg a különböző kultúrákból és hagyományokból örökölt értékes értékeket.” A fenntartható fejlődés idején világkonferenciájára készülve ugyancsak számtalan fórumon leírták, elmondták: a helyi erőforrások hasznosítása, a helyi környezeti értékek megbecsülése, a lokális közösségek kibontakozásának segítése, a szerves kultúra folytonosságának biztosítása legalább olyan fontos és elengedhetetlen, mint a globalizációs törekvések érvényre juttatása. Reménykedő bizakodással olvashatjuk tehát a jeles perui író, Mario Vargas Llosa optimista jóslatát: „A globalizáció nem fogja megszüntetni a helyi kultúrákat: egy nyitott világban valamennyi értékes és túlélésre méltó részük megtalálja majd azt a termékeny talajt, amelyen virágba borulhat. [...] ismét feltűnnek a korábban elfelejtett, elsorvasztott és elhallgatott helyi kultúrák, és újult erővel kapcsolódnak be globalizált világunk nagy körforgásába.”

Biztató, hogy számtalan tapasztalati tény, valamint sok és sokféle vizsgálati eredmény egyértelműen jelzi: az utóbbi évtizedekben, években a helyi jelenségek, a helyi információk iránti érdeklődés jelentékeny mértékben megnőtt. Ma már a helyi tömegtájékoztatási eszközök sokasága igyekszik ezt az igényt kielégíteni; sőt a megyei, városi, községi, kerületi stb. újságok olvasottsága, a helyi rádiók, televíziók hallgatóinak, nézőinek száma nemcsak arányaiban, hanem abszolút mennyiségben is vetekszik az országos orgánumokéval. Hasonló fejleménnyel találkozunk a mindennapi könyvtári munkában is; világos bizonyíték erre az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete által két esztendeje kezdeményezett és több megyei, városi könyvtár közreműködésével készített országos reprezentatív felmérés. Konkrét adatokkal szolgált arra nézve, hogy a közkönyvtárak felé irányuló referenszkérdések számottevő hányada lokális érdekű; immár egzakt módon erősítette meg azt a korábban is észlelt jelenséget, hogy a helyismereti információk iránti igények egyre változatosabbak és differenciáltabbak. Sokféle az indíték is; mérhető formában a tudományos kutatás, az iskolai oktatás, a mindennapi gyakorlat sok-sok ága és egyéb motivációk regisztrálhatók. Végső soron azonban – talán mindezek előtt – egy nagyon jelentős érzelmi-értelmi tényező munkál a mélyben: a szűkebb környezethez, a lakó- és munkahelyhez, a szülőföldhöz való szoros kötődés. Erről a mikrovilágról óhajtanak a felnőttek és a diákfialatok, az iskolás gyerekek minél többet, minél alaposabban tudni. A lokálpatriotizmus nagy érték, olyan vezérelv, amely a világot átjáró globalizációs hullám idején is elemi erővel hat. Talán nem túlzás állítani, hogy az emberi és nemzeti kultúrát gazdagító helyi értékek és hagyományok feltárásában, közvetítésében, a nemzeti és lokális öntudat erősítésében felbecsülhetetlen szerepe lehet és van a könyvtárak tágan, tartalmilag komplexen értelmezett helyismereti tevékenységének. Számunkra a lokálpatriotizmus érzésének és tudati tényezőinek elmélyítése, ébrentartása és ezáltal hozzájárulás a patriotizmus, a nemzeti kultúra továbbviteléhez nagyszerű lehetőség és hisszük: kötelesség is! Más szavakkal: a helyismereti munka – mint azt oly gyakran hangoztatjuk – nemcsak szolgáltatás, hanem szolgálat is! Alighanem ez a felismerés tükröződik az ún. kulturális törvény vonatkozó passzusában, amely minden önkormányzati könyvtár számára kötelezővé teszi a helyismereti

gyűjtést és tájékoztatást. Mégpedig abban a felfogásban, amelyet szűkebb szakmánk a hetvenes évek elejétől, tehát mintegy harminc esztendeje következetesen képvisel: eszerint a helyismereti tevékenység nem részterülete a közkönyvtári munkának, hanem annak egyik vetülete. Vagyis jelen van mindegyik munkaágban, és sajátosságait voltaképpen a kezelt információk lokális kötődése adja.

Ki vitatná, hogy a globalizálódás szerves része, nem kis részben előre mozdítója az informatikai és a távközlési forradalom; hiszen éppen e kettős, szorosan egymásba kapcsolódó technikai folyamat eredményeként az információk közvetítésében ledőltek a tér és az idő korlátai. A számítógépek könyvtári alkalmazása és az elektronikus világháló létrejötte magával hozta, hogy az információk szervezésére hivatott intézmények, a belső szervezetükben és munkájuk tartalmában gyorsan, nem ritkán gyökeresen változó könyvtárak szükségszerűen rátértek a napjaink fejlődését számos vonatkozásban meghatározó információs szupersztrárára. Ritkábban emlegetjük viszont, hogy a lokalitás folytonos jelenlétéhez is az informatikai fejlődés kínál kivételes esélyt. Közelebről, a könyvtárakra vonatkoztatva: lehetőség nyílik számunkra, hogy a helyismereti tevékenység végképp kitörjön az elszigeteltség – vagy amivel oly sokáig és méltatlanul vádolták: a provincializmus – állapotából, kötöttségeiből. Az internet elvileg megnyitja a kaput bármely könyvtár előtt, a könyvtárakban őrzött, feltárt, digitalizált stb. helyi információk akadály nélkül keringhetnek, juthatnak el – hangsúlyozom: elvileg – a Föld bármely pontjára. S ha valóban eljuthatnak, akkor az egyetemes – divatosabb kifejezéssel: a globális – információ-áramlás szerves és fontos részévé válnak. Fontos részévé, mert a szűkebb környezetre, településre, településrésze, kisebb tájegységre, esetleg megyére vonatkozó, rögzített lokális információk elsődleges őrzési helye az adott hely, megye egyik vagy másik, leginkább az önkormányzati könyvtára. A potenciális és a tényleges használók – akár más országokból, földrészekről is – elsősorban a helyi könyvtártól, könyvtáraktól várják a számukra szükséges lokális dokumentumok és/vagy információk szolgáltatását eredeti fizikai mivoltukban, másolatban vagy éppen elektronikus formában. Tehát az immár világméretű társadalmi munkamegosztás szintén arra sarkallja a helyismereti könyvtárosokat, hogy legalább a relatív teljességre törekedve összegyűjtsék, őrizzék, feltárják, hozzáférhetővé tegyék a lokális dokumentumokat, tágabban a különféle dokumentumokban, esetleg csak számítógépen elérhető lokális információkat. Látszólag szervesen illeszkedik a mostani gondolatmenetbe, mégis elkerülhetetlenül vetődik fel a kistelepülések helyismereti információ-ellátásának problémája. Tulajdonképpen erre is az elektronikus hálózat nyújthat elfogadható megoldást: így érhető el, hogy azok a közösségek se maradjanak ki az egyetemes információ-áramlás sodrából, amelyek nem képesek könyvtárat fenntartani. Miután ez a világ más tájain is komoly kihívás a szakemberek és a könyvtárpolitika számára, örömmel üdvözölhetjük a Könyvtári Intézet azon döntését, hogy ismét napirendre tűzte ezt a témát. Talán a lokális információk közvetítése terén is megtörténhet az áttörés.

Az informatikai fejlődés hozta magával, hogy a könyvtárak a helyismereti dokumentumok hozzáférhetővé tételének egy újfajta, talán magasabb, de mindenképpen mélyebb szintjét is megcélozzák. Nevezetesen arról van szó, hogy az elekt-

ronikus katalógusok és faktográfiai adattárak mellett – amelyek nélkülözhetetlen segédletei a lokális tájékoztatásnak – a dokumentumok digitalizálására is sor kerülhet. Az eddigi külföldi és hazai példák fényesen igazolják, hogy erre komoly és igényes kereslet van. Nemcsak az adott településen, megyében, hanem az ország és a világ más városiban is érdeklődéssel szemlélnék (netán letöltenek, ha lehet) egy-egy helyismereti kiadványt, képet, hangfelvételt stb. Ugyanakkor az is látható, hogy ez – a kívánatos technikai színvonalon – egyelőre költséges vállalkozás, tehát erősen megfontolandó, hogy mit és milyen sorrendben válasszunk ki erre a célra. Minden intézményre érvényes recept nincs, csak általánosságban jelölhető meg a dokumentumok három olyan csoportja, amelyeknek a gépi rögzítésére a szorító feltételek között is érdemes energiát és pénzt fordítani. Először is a sűrűn forgatott, ennél fogva kopásnak, rongálódásnak kitett könyvekre és lapokra; ez esetben az állományvédelmi szempont tűnik elsődlegesnek, de az sem mellékes, hogy így egy időben többen is hozzájuthatnak a kiadványokhoz. Másodszor az adott könyvtárból hiányzó, ám gyakran keresett dokumentumokra. Harmadszor pedig azon nyomtatványokra, kéziratokra és egyéb információrögzítésekre, amelyek egy adott helyhez kötődnek ugyan, de országos vagy egyetemes jelentőséggel bírnak. Okvetlenül meg kell említeni, hogy a könyvtáros tartalmi felelősséggel is tartozik a digitalizált termékekért: tehát csakis a hiteles, igazi tudományos vagy esztétikai értékeket hordozó dokumentumokat érdemes elektronikus változatban is elkészíteni vagy elkészíttetni.

Régi, a felhasználók jogos és reális elvárásaihoz igazodó törekvés a helyismereti tevékenységet folytató gyűjteményekben, különösen a városi, a községi és a hazai intézménytörténeti fejlődés most nem tárgyalható jellegzetességei folytán a saját közigazgatási területükön centrális szerepkört betöltő megyei könyvtárakban, hogy ne csak a szorosan vett, vagyis az adott helyen keletkezett, közzétett lokális dokumentumokat és az azokban rejtőző információkat bocsássák olvasóik rendelkezésére. Ez mindenekelőtt abban nyilvánult és nyilvánul meg, hogy a más megyékben, a fővárosban, netán külföldön megjelent, az illető könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó könyvek, periodikumok, audiovizuális dokumentumok stb. azon részleteit is feltárják, katalogizálják vagy faktográfiai adattárakban tartják nyilván, amelyek a szóban forgó településre, megyére vonatkozó információkat tartalmaznak, de az adott intézmény állományába nem kerülnek be. Vagyis számos könyvtár már jóval korábban eredményes kísérletet tett arra, hogy helyismereti katalógusaival vagy/és faktográfiai adattáraival túllépjen saját gyűjteménye határain; erre a legsikeresebb vállalkozás az ún. bibliográfiai kartoték kiépítése volt. Ezt aztán könnyen át lehetett telepíteni a számítógépre, tehát még a hagyományos, mondjuk így: manuális technika időszakában megteremtődtek az alapjai – vagy legyünk szerényebbek: követendő, követendő példái – a széles körű, integrált helyismereti információ-feltárásnak. Volt azonban egy olyan fontos szület, ahol többszöri próbálkozásra sem sikerült igazán előrelépni, és ez az ún. országos folyóiratok helyismereti feltárása volt. Mind a visszamenőleges, mind a folyamatos regisztráció kísérletei kudarcot vallottak; noha gyakran emlegetjük ezeket, az okok mélyreható elemzésére eddig még nem került sor. Most sem ezért hozom szóba, sokkal inkább azért, hogy ismételten felhívjam a figyelmet: a számítógép könyvtári alkalmazása, az elektronikus kapcsolat nemcsak esélyt kínál, hanem előbb vagy utóbb meg is követeli – elsősorban a

használók sürgetésére – e probléma újbóli megvitatását és végleges megoldását. S ezzel együtt annak a bosszantóan pazarló eljárásnak a kiküszöbölését, amelynek során ugyanazt a pár száz folyóiratot és újságot húsz (netán még több helyen) nézik át a lokális információkat keresve. Voltaképpen az elvi alapok adva vannak. Vajda Erik néhány évvel ezelőtt írt egy kitűnő megvalósíthatósági tanulmányt az időszaki kiadványok cikkeinek egységes nemzeti bibliográfiai adatbázisáról, amelyben az ún. országos és a helyi lapok azonos szempontok szerinti és érdemi teljességet célzó katalogizálásának lehetőségét villantotta fel, részletesen kimunkálva ennek metodikai és anyagi vonzatait. Ha jól értelmezem az Országos Széchényi Könyvtár jelenlegi főigazgatójának azokat a sorait, amelyeket nem sokkal hivatalba lépése után vetett papírra, ő a Vajda-féle elképzelést kivitelezhetőnek tartja. S ha egy ilyen adatbázis valóban létrejön, célszerű úgy megalkotni, hogy a figyelésben részt vevő könyvtárak munkatársai az általuk vállalt lapokat helyismereti szempontból – a helyre való tekintet nélkül – szintén teljességre törekvően tárják fel, ugyanakkor a megyei és a nagyobb városi könyvtárak a saját területükön kiadott sajtótermékekből nemcsak a lokális, hanem a más megyékre, illetve az ország egészére vonatkozó közleményeket is regisztrálják. Első lépésben az egyidejűleg keletkezett lapok helyismereti feltárása ily módon, ezzel a kooperációval feltétlenül végrehajtható. Kellő tapasztalatok birtokában a visszamenőleges adatrögzítés is elkezdhető. Biztos alapot nyújt ehhez a megyei sajtóbibliográfiák lényegében teljes sorozata, amely – mellest, de igen nagy elismeréssel szólva – az elmúlt félévszázad hazai bibliográfiai irodalmának legjelentősebb eredményei közé sorolható.

Közeli élmény mindannyiunk számára a közkönyvtárak meg-, illetve újjáalakulásának ötvenedik évfordulója. Talán túlzás, talán nem, de úgy vélem: régóta nem volt ilyen alkalom, ösztönzés arra, hogy a könyvtárosok közvetlen közletről érzékeljék, önmagukban tudatosítsák, hogy a gyűjteményeikben őrzött, rejtőző lokális információk tudományos feldolgozása szintén a helyismereti tevékenység része lehet. Feltételes módban kell fogalmaznunk, mert a lehetőség csak akkor válhat valósággá, ha az intézményben van egy vagy több olyan könyvtáros, aki hajlamot érez a kutatómunkára, és rendelkezik is ehhez a megfelelő felkészültséggel. Mindez közismert dolog, és ki-ki jó néhány sikeres példát tudna felhozni a közkönyvtárak helytörténeti–helyismereti kutató és publikációs tevékenységére. Most azonban egy más összefüggésre szeretnék utalni. Magyarországon is megfigyelhető, hogy éppen azokban a tudományágakban, amelyek a könyvtári munkához, állományhoz legközelebb állnak – jelesen a történettudományban, illetve annak ágazatai közül az irodalom-, az eszme- és a művelődéstörténetben – az utóbbi időben ismét nagyobb hangsúlyt helyeznek a tényfeltárára, a dokumentálásra; vannak, akik a neopozitívizmus kibontakozásáról beszélnek. Jó pár éve hazánkban is megerősödött a történetírás azon irányzata, amely a helyi jelenségekre fokozott figyelmet fordít, a helytörténetet pedig tartalmilag komplexen, átfogóan értelmezi. Vagyis a tudományos háttér, légkör igen kedvező a könyvtárak, a könyvtárosok helyismereti–helytörténeti kutatásainak folytatására, fellendülésére. A nélkülözhetetlen, akár hagyományosnak is nevezhető segédletek – a bibliográfiák, a kronológiai, az életrajzi indexek stb. – összeállítása mellett a könyvtárak főként saját dokumentumanyagukra támaszkodva alkotó részesei lehetnek az elsődleges kutatásnak is: tanulmányokat, forrásközleményeket írhatnak, tehet-

nek közzé. Tehát – mint ahogy több példa is bizonyítja – egy-egy könyvtár szellemi műhelyként, a szélesen értelmezett helyismereti-helytörténeti kutatás műhelyeként is jelen lehet a magyar szellemi életben. Különösen fontos, senki másra át nem ruházható teendő a könyvtárak múltjának feltárása, bemutatása, a könyvtártörténeti információk visszamenőleges számbavétele és folyamatos rögzítése, megóvása. Az imént említett kerek évforduló, a tavalyi kaposvári tanácskozás, Gerő Gyula szenvedélyes kiáltványa, a jubileumi kiadványok szép száma és magas színvonala egyaránt arra intenek és egyúttal serkentenek bennünket, hogy erőnket arra a feladatra koncentráljuk, amelynek megoldását elsősorban tőlünk várja el az értelmiségi közvélemény: a könyvtárak történetére. A tennivaló tengernyi: a települések hajdani könyvtáiról, olvasóköreiről, olvasóegyleteiről, a mai könyvtárak idáig vezető útjáról, egy-egy helyi könyvtári folyóirat, híradó működéséről, a könyvtárosképzés formáinak, intézményeinek fejlődéséről, egy-egy kiváló könyvtáros pályájáról, munkásságáról stb. még mindig vajmi keveset tudunk. Kizárólag rajtunk múlik, hogy a fehér foltok lassanként kiszínesedjenek...

Rövid eszmefuttatásom befejezéseként még egy kérdést érintenék. Változó idők alanyai vagyunk; a globalizáció, az informatikai forradalom, a most nemigen emlegetett virtuális könyvtár valósága újfajta feladatokat állít a helyismereti könyvtárosok elé is. Csak akkor tudunk eleget tenni az elvárásoknak, akkor tudunk az információs szupersztrádán előbbre jutni, ha szakmai ismereteink állandóan fejlődnek, bővülnek. Tagadhatatlan, hogy e munkaterületen pótolhatatlan előny az érzelmi elkötelezettség, az adott hely múltjának és jelenének mélyreható ismerete, de legalább ilyen fontos a korszerű könyvtári-informatikai tudnivalók kellő elsajátítása és folytonos továbbfejlesztése. Más megközelítésben: elengedhetetlen, hogy a leendő helyismereti könyvtárosok eleve olyan felkészültséggel fogjanak a feladathoz, amely megfelel a jelen és a jövő kihívásainak. Tömören szólva: szükséges a képzés és a továbbképzés hatékony kereteinek létrehozása. Ebből a szempontból kiemelkedő fejleményként, mintegy a hetvenes évek szemnyitogató és metodikai megújulást eredményező szakmai tanácskozásainak egyenes folytatásaként értékelhető mostani, hamarosan első jubileumához érkező konferenciasorozatunk. Évről évre e tevékenységi ág időszerű és fontos elméleti és módszertani kérdései kerülnek terítékre, angol kollégáink előadásainak jóvoltából pedig egy nálunk sokkal hosszabb történeti múltra visszatekintő könyvtári kultúra tapasztalatait, terveit ismerhetjük meg, sőt spontán összehasonlítást is végezhetünk itt és az angliai tanulmányutakon. Öröndetes tény az is, hogy országos és megyei szakfolyóirataink érdeklődése ismét megélné, és mind gyakrabban adnak teret a helyismeret tárgykörébe vágó publikációknak. Előbb-utóbb talán a kötelező hét-éves továbbképzés akkreditációs tanfolyamai közé is beiktatható majd egy-egy helyismereti kurzus. A jövőre nézve szerencsés fordulatnak minősíthető, hogy az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzésben szintén jelen vannak a helyismereti stúdiók, bár nem mindenütt. Jelen idejű személyes tapasztalataim vannak a debreceni egyetemről és az ottani tanítóképző főiskoláról, ahol speciális kollégiumot hirdetnek a hallgatóknak, Nyíregyházán pedig néhány esztendeje egy tankönyv is megjelent. Örölnék, ha csupán az információs zörej miatt nem tudnánk arról, hogy más helyeken is folyik hasonló oktatás. Komoly előrelépés, hogy a Könyvtári Intézet könyvtárosképzési füzetek között napvilágot lát egy rövid átte-

kintés *A helyismereti munka alapjai* címmel. S talán nem fecsegek ki titkot, ha elmondom: az Intézet az iskolán kívüli szakképzés keretében tervezi a segédkönyvtáros szint bevezetését, amelynek szintén része lesz – szabott órakeretben – a helyismeret témaköre. Mindez elsősorban a fiatalabb és a leendő helyismereti könyvtárosok számára ígér sokat (természetesen a tapasztaltabbak is sok mindent hasznosíthatnak). A fiatalok jelenléte, nyilvánvaló érdeklődése azzal a biztató reménnyel tölthet el bennünket, idősebbeket, hogy lesznek, akik átveszik a stafétabotot. Ám nekik már nem a göröngyös földúton, esetleg a kátyús aszfalton kell járniuk, hanem száguldhatnak az információs szupersztrádán is. Ők már valóban érezhetik: a globalizáció és a lokalitás nem ellentéte egymásnak, hanem épp ellenkezőleg: szerves egységet alkotnak.

Bényei Miklós

Helyismereti tevékenység a váci Katona Lajos Városi Könyvtárban

Amiért merészkedtem részletesebben megírni könyvtárunk helyismereti tevékenységét, annak több oka közül van egy alapvető. A megyei könyvtárak helyismereti munkájáról rendszeresen lehet olvasni a szakmai lapokban, a városok jóval ritkábban szerepelnek. A megyei intézményeknek ugyanis jogszabályban rögzített feladata a helyismereti munkálatok végzése, míg a városok esetében mindent a „ki csinálja?” és a „hogyan és miből?” kérdéskörök szabályozzák, mivel a kezdetektől a közgyűjteményi törvényig nem volt jogi hivatkozási alap. Meghatározó a „megszállott” helyismereti könyvtáros léte, státusban vagy anélkül, de tudjuk, hogy csak így működött a szolgáltatás. A váci könyvtár helyismereti munkája egy lehetőség, egy út a helyismereti sztrádán a sok-sok másik mellett, reméljük nem a hátul kullógók között.

Egy kis könyvtártörténet

Vác városában a könyvtári munkának több évszázados hagyományai vannak. Az egyházalapítással megkezdődött a püspöki könyvtár kiépítése, folyamatos gyarapítása. Olyan elődököt lehet felsorolni mint Báthori Miklós püspök, aki Mátyás király könyvtárépítő tevékenységéhez hasonló sikeres gyűjteményépítést honosított meg városunkban. Igazi humanista irodalomszeretetéről, olvasási kedvéről Galeotto Marzio rajzolt megkapó képet. Sajnos könyvtárának csak egyetlen hiteles darabja maradt fenn. A későbbi korokból említhetjük Althann M. Frigyes, aki 1718-ban a püspöki hivatal levéltárát, 1733-ban az egyházmegye könyvtárát hozta létre. Váci püspöksége és nápolyi alkirálysága idején megkezdte a külföldre került Corvinák összegyűjtését, visszavásárlását. Könyvadományaival a papnevelő intézet könyvtárának alapját vetette meg. Migazzi Kristóf püspök 1774-ben elrendelte a Historia

Domusok vezetését, továbbá, hogy a végrendelet nélkül elhunyt egyházi személyek magánkönyvtárát a püspöki, illetve a káptalani könyvtárba sorolják be. Jelentős könyvtárát később – anyagi nehézségei miatt – eladta Batthyány Ignác erdélyi püspöknek. A váci nyomda – amelyet 1770 körül Ambró Ferenc Ignác alapított – jelentette meg többek között az Urániát, az első magyar nyelvű szépirodalmi folyóiratot. 1717-ben alapították meg a Kegyes Tanítórend könyvtárát, amelynek 17 ezer kötete volt, főleg filozófiai, teológiai és pedagógiai munkák, amelyet 1952-es felszámolása után elszállítottak, valószínűleg bezúztak, s csak töredéke maradt meg. 1802-ben a Cházár András által kezdeményezett Siketnéma Intézet Vácon nyitotta meg kapuit a régi püspöki palotában, s hatalmas könyvtárat gyűjtött össze.

A közkönyvtár – korlátozott – szerepét a XIX. század elejétől kezdve számtalan iskolai, szemináriumi és céhes szervezet igyekezett betölteni. 1832-ben indult az Első Általános Ipartársulat könyvtára, amely tagjainak kölcsönzött dokumentumokat, de hűsz személyes olvasóhelyiséggel is rendelkezett. A századforduló közepén a Kaszinó könyvtára volt az értelmiség kultúráközvetítő központja. Itt találkozott a város közönsége, valamint a várost övező vidék értelmiségének egy része.

Az első nyilvános váci kölcsönkönyvtár megjelenése szorosan kapcsolódik a patinás Váci Múzeum Egyesület 1895-ös megindulásához, annak a második alapszabályban rögzített szolgáltatása volt. A szakirodalomban keveredik az egyesület könyvtárának, könyvtárainak története, ezért röviden tisztázni szeretném az alapítások kronológiáját, annál is inkább, mivel kétféle könyvtár, szakkönyvtár és népkönyvtár működött kebelében.

A múzeum egyesület megalapításakor Bauer Mihály gimnáziumi tanár elképzelése volt, hogy könyvtárral egybekapcsolt régészeti és iparművészeti múzeumot kellene létrehozni. A résztvevők őt kérték fel az alapszabály megfogalmazására, amelyben a következőképpen határozza meg a könyvtár feladatát: „... egy iparművészeti s technológiai munkákból álló könyvtár szervezése, mely a közönség s különösen az iparosoknak állna tanulmányozás végett rendelkezésre...”. Az egyesület céljainak megfogalmazásában említi, hogy a könyvtárat „czélszerű időben a tanulmányozni óhajtok előtt” nyitva kell tartani, s az igazgató feladatkörébe sorolja, hogy vezeti a szakkönyvtár szervezését és rendezését. Az elfogadott szabályzat értelmében 1895-ben megkezdődött a könyvek, oklevelek, iratok gyűjtése, de ezek a dokumentumok múzeumi gyűjteményként funkcionáltak, s később, 1897-ben ebből alakult ki a szakkönyvtár. Csávolszky József kanonok, az egyesület elnöke még 1900-ban is sürgette a könyvtár felállítását, de azzal a módosítással, hogy az népkönyvtár legyen. Mivel helyiség sem volt, erre a célra felajánlotta a saját lakását. A könyvtár ügye végül úgy oldódott meg, hogy Bihari Károly pedagógus az általa alapított, és a tűzoltó egyesület „örtanyáján” elhelyezett népkönyvtárat felajánlotta az egyesületnek. A következő évben már 114 olvasó 800 könyvet olvasott el – jelenti Bihari Károly, a Népkönyvtár vezetője. A Múzeum Egyesület 1905. július 14-én tartott közgyűlésén módosították az alapszabályt, amelyben már így szerepel a könyvtár: „A múzeum mellett népkönyvtárat is fenntart, ahol az olvasás díjtalan”. Az első világháború idején, valószínűleg 1916-ban a népkönyvtár anyagának jelentős részét átadták a honvéd hadikórháznak, amelyet széthordtak és a múzeum egyesület már ekkor kérte az MKOF-tól a felmentését a könyvtár vezetése alól. A maradék könyvvállományt 1918-ban átadták a Bán Márton alapította munkásgimnáziumnak, s ezzel végleg megszűnt az egyesület által irányított első váci népkönyvtár.

A váci városi könyvtár közvetlen elődjének a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának 1904-ben megalapított népkönyvtári gyűjteménye tekinthető. A városházán elhelyezett 590 darabos könyvállomány folyamatos bővítése révén vált mai könyvtárunk alapjává. A népkönyvtárnak szakkatalógusa volt, a könyveket díjtalanul lehetett kölcsönözni minden vasárnap délelőtt. Ezt a kis könyvtárat és a Patronázs Egyesület által gondozott kis könyvgyűjteményt 1926-ban átvette a frissen megalapított városi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság és megalapította a városi könyvtárat.

1944-ben a népkönyvtár állománya 4700 kötet könyvet tartalmazott. Ettől kezdve a könyvtári állományban már teljes folytonosság található, amelyet csak a mindenkori politikai cenzúrák módosítottak a kor szellemének megfelelően. Már 1944 végén az új kormány megbízásából összeállított lista alapján 272 kötet antidemokratikus könyvet vontak ki a forgalomból.

1946-ban még a városházán nyílt meg újra a városi könyvtár, azonban néhány éven belül többször is költöznie kellett, míg 1952-ben a Káptalan utcában kapott helyet 28 évre. 1980-ban foglalta el az átalakított helyőrségi klubot (korábbi huszárlaktanyát), a mai, reméljük végleges helyét.

A helyismereti gyűjtemény kiépítése

A váci városi könyvtár működésének 1946-os megindulásakor leltárban maradtak a korábbi könyvtár könyvei közül azok, amelyeket a kivonási jegyzékek nem tartalmaztak, megjegyzendő azonban, hogy ezek száma minimális volt. 1948-ban jelentős állományfejlesztés történt, a megszűnt Városi Kaszinó könyvtárából 998 kötetet leltároztak át a városi gyűjteménybe. 1949-ben indult meg a jelentős állománycseré, kivontak minden károsnak tartott irodalmat a könyvtár könyvei közül.

Az állami tulajdonba vétel mindenhol a korábbi gyűjtemények újraeléltározásával kezdődött, amelyet szükségessé tettek olyan események is, mint pl. a leltárkönyvek tűzkárban való megsemmisülése. Sajnos ebben az időszakban a közgyűjtemények: a városi könyvtár és a városi múzeum egyaránt komoly gyűjteményi károkat szenvedtek. Az átleltározások során eltűnt számtalan értékes dokumentum, múzeumi tárgy, amelyek később magántulajdonként kerültek piacra. Az államigazgatási jogi szabályozást követően létrehozták a Járási Tanácsokat, amelyek átvették a városi könyvtárak működtetését, nem kevés konfliktust okozva az intézményeknek. Ettől kezdve a városi tanács csak esetenként támogatta az állománygyarapítást. A megalakult járási könyvtár az állománygyarapítás keretében először 1952 augusztusában vett állományba olyan könyveket, amelyek ma is megtalálhatóak a helyismereti gyűjteményben: pl. Tragor Ignác Vác és határának hely- és ingatlannevei (1279. lelt. sz.), Karcsú Antal Arzén Vác város története. I. köt. (1513. lelt. sz.). Az átleltározott könyvek között megtalálható több, a korábbi váci egyesületi és iskolai könyvtárak bélyegzőjével ellátott dokumentum is.

1952 december 27-én nyílt meg a Járási Könyvtár a Löwy Sándor (Káptalan) utcában, az egykori Reitter kocsigyár átalakított épületében, egy főfoglalkozású könyvtárossal. A helyiség eleve alkalmatlan volt könyvtári célra, de csak 1962-ben került sor a felújításra és bővítésre. Ezalatt a művelődési ház épületébe volt

bezsűfolva, rendkívül szűkös körülmények közé. 1964. március 1-én avatták fel a felújított könyvtárat, amely teljesen új, modern berendezést kapott, s itt már szabadpolcos kölcsönzés folyt.

Pár év múlva a gyermekkönyvtár új helyiséget kapott és kiköltözött a kinőtt épületből. A gyerekkönyvtári teremből raktári helyiséget hoztak létre, ezen belül kapott helyet a helytörténeti vonatkozású könyvek gyűjteménye, mintegy 3-4 polcnyi könyvállomány. E könyvgyűjtemény elhelyezése úgy maradt az átköltözésig, 1980-ig. Az állomány átlagos évi gyarapodása 4-5 kötet volt ebben az időben, hiszen kevés helyismereti kiadvány látott napvilágot.

1976-ban a könyvtár olvasószolgálatának (Szombathelyen végzett, új gondolkodású) vezetője megkezdte a helyismereti dokumentumok fénylyukkártyás feldolgozását, amely a kor szakmai elképzelései szerint friss irányvonalat jelentett.

Az 1980-as évek elején fellendült a Hazafias Népfront keretében működött honismereti mozgalmi tevékenység. Megnövekedett a lakóhely történetének megismerése iránti érdeklődés, amelyet a Honismereti Bizottságok felkaroltak és intézményi háttérrel szerveztek mögé. Ez a művelődési házak, könyvtárak és iskolák honismereti szakköreit jelentette. Sokan önképzésükkel, kutatómunkájukkal járultak hozzá egy terület elmélyültebb megismeréséhez.

Az igényekhez kapcsolódóan szervezte meg a Városi Könyvtár 1980 júniusában a *helytörténeti részleget* és vásárolt mikrofilmleolvasót. Megrendelték a régi váci újságok 1945 előtti évfolyamainak reprodukcióját, hogy kutathatóvá tegyék a teljes sajtódokumentációt. Tervezték a későbbi időszakban megjelent sajtóanyag megvásárlását is, azonban erre mindmáig nem került sor.

Ekkor még elsősorban a passzív, befogadó helyismereti tevékenység jellemezte a könyvtár ilyen irányú tevékenységét. Az érdeklődők információs igényét a tájékoztató könyvtárosok (de főleg egyazon kolléganő) segítették, és használhatták a könyvekből valamint folyóiratokból álló gyűjteményt. A könyvtár nem szervezett helyismereti rendezvényeket, nem nyitott a város felé. Ez alól csak a szocialista brigádoknak kiírt helytörténeti vetélkedők voltak kivételek, amelyek városi feladatként jelentek meg a pártbizottság irányításával.

1986-ban a Hazafias Népfront *Olvasó Népért* mozgalmi munkabizottsága ajánlásokat fogalmazott meg arról, hogy a könyvtárak szervezeten gyűjtsék a helyi tanácsoknak a lakosságot közvetlenül érintő előterjesztéseit, határozatait. A sok vitát kiváltó kezdeményezés – tanácsoktól függően – jelentős eredményt ért el, hiszen az ország számtalan településén először jelentek meg a hivatali döntések dokumentumai a tanácsi apparátuson kívül.

1987-ben kezdte meg a váci tanácsi anyagok gyűjtését a városi könyvtár, amely a rendszerváltás után is folytatódott és a mai napig megtalálható minden önkormányzati előterjesztés és jegyzőkönyv a könyvtárban. Ezt hivatalossá tette az az önkormányzati határozat, hogy Vác városában három helyen lehet hozzájutni a testületi dokumentumokhoz: a polgármesteri hivatalban, a művelődési központban és a városi könyvtárban. A könyvtár használati szabályzata kiemeli, hogy ezen testületi iratok használatához nem szükséges könyvtárhasználónak lenni, bárki, bármilyen korlátozás nélkül betekinthes az önkormányzati dokumentumokba.

1991-től létezik önálló helyismereti könyvtáros státusz a váci könyvtárban, először a megszüntetett módszertani csoport vezetőjét nevezték ki helyismereti könyvtárosnak. 1994 elejétől kezdődtek próbálkozások a helyismereti tevékenység fej-

lesztésére a könyvtárban, amely megindította mindazon szolgáltatásokat, amelyek később magasabb szintre fejlesztve folynak, mint pl. a számítógépes feltárás, a sajtófigyelés, a testületi dokumentumok feltárása, stb.

1996 végén az olvasói terek mellett, új helyen kialakított modern kézikönyvtárban már lehetőséggé vált a számítógépes visszakeresés megvalósítása, és a helyismereti gyűjtemény idekerült a mellette lévő irodába, zárt állományként. A helyrajzi szám alapján használóink kikérhetik a dokumentumokat, amelyek használat után visszakerülnek a helyükre. Így az állományvédelem fokozottan biztosítható.

Napjainkban a könyvtárunk helyismereti tevékenységét a munkatársak a szakterületekre felosztva végzik. A helyismereti státust betöltő könyvtáros elsősorban a feldolgozásért felelős, az olvasószolgálat végzi a sajtófigyelést, a hangtáros könyvtáros végzi a rádió- és tv műsorok archiválását, az igazgató és helyettese a rendezvények szervezését és az együttműködés koordinálását.

A további fejlesztés lehetőségét is megteremtettük az elmúlt két évben. A Honismereti kutatószobában jelenleg az országos Honismereti könyvtár és Mándli Gyula helyismereti magángyűjteménye van elhelyezve, amelyet csak kutatók használhatnak, előzetes bejelentkezés alapján. Ezek állománya kétszerese a városi helyismereti gyűjteménynek.

Amennyiben a fenntartó lehetőséget biztosít (egy plusz létszám), két műszakos helyismereti részleget tudunk kialakítani, s a három gyűjtemény közös működtetését végezheti könyvtárunk.

Dokumentumtípusok

A Katona Lajos Városi Könyvtár helyismereti gyűjteményének Gyűjtőköri szabályzatában előírt dokumentumtípusok a következők: könyvek, folyóiratok (kötve és egyedi példányok), napilapok (kötve és egyedi példányok), kéziratok, térképek (kizárólag régi helyismereti vonatkozású és mai város- és turistatérképek), kották (csak helyismereti vonatkozású, pl. a később említett Wolkóber-gyűjtemény), valamint az önkormányzati dokumentumok (előterjesztések és határozatok).

A Helyismereti Képtár dokumentumtípusai: képgyűjtemény (veduták, metszetek, képeslapok), fotógyűjtemény (fényképek, diakockák), aprónyomatványok (meghívók, plakátok, kiállításkatalógusok, speciális nyomtatványok, szórólapok).

Ebben az évben egy metszetgyűjtemény kialakítása kezdődött meg, egy válogatott állomány létrehozása a cél. A várost és környékét bemutató vedutagyűjtemény alapjait raktuk le, közel félmillió forintos értékben. A metszeteket gyönyörűen bekereteztettük és a könyvtár előadótermének, a „*Vác Terem*”-nek és a honismereti kutatószobának a falát díszítik.

A képes levelezőlap különleges történelmi dokumentum. Alkalmas arra, hogy felidézze letűnt korok hangulatát, hogy megőrizze régi világok arculatát. Helytörténeti forrásként pótolhatatlan, a régi nyomdatechnika őrzőjeként is megbecsülendő érték. Nincs az életnek olyan területe, amelyet ne lehetne képeslapok által illusztrálni, amelyről ne jelentettek volna meg képes levelezőlapot. Különösen érvényes ez a történelemre. A régmúlt ábrázolása mindig kedves téma volt a kiadók számára. Már a képeslapkiadás hajnalán, az 1898-as esztendőben több képeslap sorozatot jelentettek meg a neves kiadók. Köztük pl. a Divald család, akik annál is fontosabbak

számunkra, mert számtalan váci képeslapot adtak ki az elmúlt fél évszázadban. Könyvtárunkban eredeti képeslap nagyon kevés található a korábbi gyűjtési gyakorlat miatt, viszont lehetőségünk van a kölcsönzésre a múzeumtól és magángyűjtőktől. Cservenák Péter váci helytörténész rendelkezik a legnagyobb és legteljesebb városi képeslap-gyűjteménnyel, aki mindig segíti könyvtárunk munkáját, bármilyen kéréssel fordulunk hozzá.

Videokazetták (helyi vonatkozású műsoros játékfilm, helytörténeti vonatkozású városismertető film, városi televíziók archivált műsorai), magnókazetták (városi rádió archivált felvételei), CD- és DVD-lemezek (helyi vonatkozású, illetve helyi szerző, helyi előadó: pl. Vox Humana Énekkar felvételei), webdokumentumok (floppyn archivált helyi vonatkozású dokumentum).

Rádió és televízió-műsorok archiválását kezdtük meg az elmúlt években. Vác város önkormányzata 2000 végén megszüntette a Madách Imre Művelődési Központ keretében működő Madách Rádiót, amely éveken át működött és adásait VHS kazettákon archiválta. A könyvtár átvette a teljes hanganyagot és az NKA pályázaton elnyert pályázati támogatáson minidisc rendszert vásárolt, amelyen a jelentős műsorok újbóli archiválása folyik. A város kiemelkedő személyiségeivel folytatott beszélgetések rögzítése, mint pl. Maklár József Liszt-díjas karnagy, a Vox Humana Énekkar vezetőjének interjúi. Szintén megszüntették a Madách Televízió stúdióját, amely a következő évtől közhasznú társaságként kezdte működését, de a korábban gyűjtött teljes műsordokumentációt ingyenesen megkapta könyvtárunk, azzal feltétellel, hogy feldolgozva megőrizzük. (Nem tudtuk, hogy mit vállalunk fel!)

A gyűjteményben 1597 könyv típusú dokumentum, 53 szakdolgozat, 29 db mikrofilm (több évfolyam periodika egy-egy filmen), 850 helyismereti videokazetta, 250 kazetta rádióműsor felvétel, 1200 dia- és fényképfelvétel, valamint hat-ezer feletti aprónyomtatvány található. A webdokumentumok száma még kevés: néhány archivált weboldal és digitális fénykép a könyvtári terekről.

Gyűjteményfejlesztés – Gyarapítás

Gyűjteményünket folyamatosan gyarapítjuk. Állománygyarapítási keretünk (évi átlagban 12-13 millió Ft) lehetővé teszi, hogy szinte minden kiadványt megvásároljunk. Antikváriumi beszerzésekkel pótoljuk a régi hiányzó dokumentumokat, bár az aukciók, árverések árai számunkra is drágának bizonyulnak. Egy-két esetben azonban jelentős fejlesztés köszönhető ennek a módszernek. 1995-ben a váci antikvárium árult *Mirkó-hagyaték* néven egy magángyűjteményt, amelynek megvásárlására az önkormányzat külön támogatási keretet biztosított, hogy a könyvtárba kerülhessen. Ennek értékét jelentősen emeli, hogy Váci György könyvkötő kötötte közös kötetekbe a kiadványokat.

1999-ben ajándékba kapta könyvtárunk *Wolkóber János* váci zeneszerző több száz darabos saját szerzeményű kottagyűjteményét. Bár zenei értéke nem jelentős, helyismereti szempontból kiemelkedő a hagyaték, feldolgozása részben megtörtént.

2002-ben jutott könyvtárunk még egy jelentős gyűjteményhez, amelyet ugyan megvásároltunk, de inkább tekinthető ajándékozásnak, hiszen jelképes összeget

(félszázezer forintot) fizettünk érte. *Papp Rezső* jelentős sajtógyűjteménye, bekötött váci újságévfolyamai hatalmas hiányt pótolnak gyűjteményünkben.

Fotógyűjtemény: folyamatos fényképezése a kiemelt városi eseményeknek, történéseknek. Ilyenek pl. a millenniumi események, a kegyeleti emlékpark (váci rabtemető) létrehozása és avatása, a Váci Világi Vigalom rendezvényei és a könyvtáriügy eseményei.

Gyűjteményünk gyarapításának másik módja a kiadványcsere, így jutunk más intézmények kiadványaihoz. Nem gyakori, de már 40-50 kötetet kaptunk e módszerrel.

Esztelen módja a gyarapításnak az ajándékozás, de fontos dokumentumokat kaptunk olvasóinktól, váci polgároktól, nem utolsósorban az intézményektől (saját kiadású évkönyvek, iskolatörténetek stb.). A Vácott működő 8 nyomda közül egyetlen olyan van, amely – noha nincs kötelezpéldány-szolgáltatási kötelezettsége felénk – minden kiadványából juttat egy példányt számunkra.

A gyűjtemény feltárása

Korábban a gyűjteménynek nem volt használható katalógusa, ezért 1991-ben elkezdtek egy cédulakatalógus építését. 1996 második felében megkezdődött a gyűjtemény számítógépes adatbázisának kiépítése Textar programmal, amely analitikusan is feltárja a könyveket. Emellett megkezdtek a nem könyv típusú dokumentumok feldolgozását is. Jelenleg 1597 feldolgozott dokumentum (könyv) található a gyűjteményben, ebből közel 1200 váci vonatkozású. A gyűjtemény könyvállománya a könyvtár katalógusában is visszakereshető, melyet a Szirén integrált könyvtári rendszerben építünk. Folyamatosan készül az állomány analitikus feltárása.

1995 végén a *Textar program* segítségével saját adatbázisok építését kezdtük meg, A *Váci Sajtófigyelő* 1995 októbere óta tartalmazza a Váccal és a környékkel foglalkozó újságcikkek adatait, melyben tárgy- és névmutató is segíti a visszakeresést. Az olvasószolgálat munkatársai közel 80 lapot kísérik figyelemmel, ebből 5 helyi újság. Az elmúlt hét évben megközelítőleg 30 000 tétel gyűjtöttünk össze, ennek kétharmada váci tárgyú, a fennmaradó egyharmad része a környékkel foglalkozik, más része helyi szerzők nem váci tárgyú írásai. A Váci Sajtófigyelőt kinyomtatva havonta elküldjük az önkormányzat vezetőinek.

A *Civil szervezetek* adatbázisa a helyi egyesületek, közhasznú szervezetek adatait tartalmazza. Sajnos ennek a frissítése, a változások követése nehezen megy, mert az új szervezetekről nem mindig szerzünk tudomást, illetve azok nem jelentik a változásokat.

A '90-es évek végén megállapodás született a három váci közgyűjtemény, a könyvtár, a levéltár és a múzeum között, melyben a felek vállalták, hogy a Textar program felhasználásával elkészítik saját gyűjteményük lelőhelyjegyzékét és ezt egymás rendelkezésére bocsátják. Így elkészült egy közös katalógus, és tájékozódni tudunk mindhárom intézmény állományáról.

A dokumentumok nem a hagyományos könyvtári szakrendben vannak elhelyezve, önálló raktári rendjük van, ún. pozíciószámmal rendelkeznek a polcokon elfoglalt helyük szerint. 1997-ben elkészült és kiadásra került a könyvtár helyismereti gyűjteményének lelőhelyjegyzéke.

A helyismereti gyűjtemény használata

A helyismereti gyűjtemény használati szabályzata megtalálható a könyvtári szolgáltatásokat bemutató *Tájékoztatóban*, ahol röviden leírtunk mindent, amit általánosan tudni kell róla. A részletes szabályozás az SZMSZ mellékletei között található.

A dokumentumok a kézikönyvtár mellett, zárt irodában vannak elhelyezve, ahonnan az olvasói kérés alapján a tájékoztató könyvtáros adja át az olvasóknak használatra. Szabadpolcos helyismereti dokumentumok nincsenek, bár a több példányos kiadványokból található a kölcsönözhető kölcsönözhető dokumentum. Az állomány közel tizedrészenek van kölcsönözhető példánya. Az olvasói terek mindegyikében tájékoztató könyvtárosok segítik a helyismereti információk felállítását.

A helyismereti gyűjtemény használt dokumentumainak számát naponta folyamatosan regisztráljuk és ebből megállapítható, hogy 1999-ben 1389 db, 2000-ben 1683 db, 2001-ben 1841 db dokumentumot kértek ki a könyvtárhasználók. Ebből is érzékelhető a használat folyamatos növekedése.

A leggyakoribb használók a diákok (Vácott 8 középiskola működik), akik iskolai feladataik elvégzéséhez szinte mindent megtalálnak a szakterületen. Jelentős számú főiskolai és egyetemi hallgató veszi igénybe évfolyamdolgozataik, szakdolgozataik elkészítéséhez a gyűjteményt, csak a városi könyvtár, illetve egyes szolgáltatások történetéről 8 szakdolgozat született. Általában minden hallgatótól kaptunk egy példányt az elkészült műből, de napjainkban már csökken az ajándékozások száma. Legfontosabb használóink a kutatók. A gazdag állománynak köszönhetően sokan vannak, gyakorta felkeresnek minket. Nagyon sok könyv készült már az itt végzett kutatómunka alapján, ezeknek kb. feléből a szerzők dedikált ajándékpéldánnyal kedveskedtek a könyvtárnak.

Helyismereti rendezvények

A könyvtár aktív – kifelé sugárzó – helyismereti tevékenységébe tartoznak a helyismereti, illetve helytörténeti rendezvények, amelyeknek sokféle formája lehet, a lehetőségeknek és az elképzeléseknek megfelelően. Az általunk leggyakrabban alkalmazott módszerek a következők:

Vetélkedők: Fontos számunkra, hogy minél több diák megismerje és használja helyismereti gyűjteményünk dokumentumait, ehhez pedig vetélkedők rendezése szükséges. A jól kialakult gyakorlat szerint a három közgyűjtemény és a művelődési központ közösen hirdeti meg a városi vetélkedőket, külön az általános iskolai és külön a középiskolai tanulók számára. Minden előkészítő munkát közösen végeznek az intézmények, beleértve a díjazások előteremtését is. Sikeres vetélkedőket bonyolítottunk le 1996-ban a honfoglalás, 1998-ban az 1848/49-es szabadságharc, 2000-ben István király és az államalapítás témakörében.

Konferenciák: Szintén a három közgyűjtemény együttműködésének szép példája a közös történeti konferenciák szervezése, az aktuális évfordulókhoz kötődően. 1998-ban „Népek, hősök, emberek” címmel a szabadságharc évfordulóján jeles szerzők tartottak előadásokat, a konferencia védnöke Kosáry Domokos akadémikus

volt. E konferencia előadásainak szövegeit a Váci Múzeum Egyesület adta ki, a Váci Füzetek sorozatban. A milleniumi évforduló alkalmából 2000-ben „...egy-házat építék itt!” címmel rendeztünk konferenciát a középkori Vác történetéről. Ennek a konferenciának az előadásait a városi könyvtár adta ki a Váci Téka sorozatnyi-tó köteteként. 2002 októberében Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján szintén közös programot, emlékülést rendeztünk.

2000 tavaszán könyvtárunk vállalta fel a IX. Honismereti Kiadványszerkesztői Országos Konferencia megrendezését, közösen a Honismereti Szövetséggel és a MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetével. Témaköre a honfoglalás és az államalapítás évfordulóinak helytörténeti kutatási eredményei és irodalma volt.

1994-ben a városi könyvtár közreműködésével Vácott rendeztük meg a Helyismereti Könyvtárosok első konferenciáját, ahol az azóta sikeresen működő szervezet megalakult. 2002 nyarán újra a Vác városában találkozhattak a helyismereti könyvtárosok, a IX. konferencia egyik fő szervezője volt a Katona Lajos Városi Könyvtár. A programban szerepelt a könyvtár helyismereti tevékenységének bemutatása is.

Előadások, író-olvasó találkozók és könyvbemutatók: Együttműködési rendszerünknek köszönhetően számtalan közös programot szervezünk a könyvtárban a civil szervezetekkel, intézményekkel. Kiemelkednek ezek közül a határon túli kapcsolatokat ápoló rendezvények. 1998-ban a Honti Múzeum 100 éves jubileuma kapcsán érkeztek Ipolyságról (Sahy, Szlovákia) szerzők, akik munkájukat mutatták be a váci közönségnek. Idén decemberben ismét egy hasonló találkozót szervezünk a napjainkban megjelent kiadványokról: „Ipolysági szerzők a magyar múltról és jelenről” címmel három előadás, három új kiadvány bemutatása fog elhangzani. Hont megye történetéről a könyvtárigazgató tartott előadást a nyugdíjas pedagógus klub tagjainak, akik gyakori vendégeink.

Vendégünk volt László Gyula régészprofesszor, aki kiállítás megnyitóját követően életművét mutatta be. Csorba Csaba vártörténeti könyveit ismertette könyvtárunkban és az egyik iskolai könyvtárban. Kanyar József akadémikussal Halász Péter beszélgetett legújabb könyvéről. Kettős könyvbemutatóra került sor 1998 tavaszán intézményünkben: Tragor Ignác könyvének (Vác története 1848/49-ben) reprint kiadását és Gyarmati György (helyi szerző) a Március hatalma – a hatalom márciusa című új könyvét mutattuk be nagy közönség előtt.

Természetesen mindkét saját kiadású könyvünknek is megtartottuk a bemutatóját, a Váci Könyvtári Napok keretében, 2000-ben és 2001-ben.

Olvasótáborok: Lassan tíz éve rendez gyermekkönyvtárunk évente egy hetes olvasótáborot a jelentkező gyermekolvasóknak. Több alkalommal helyismereti téma volt a heti program: a milleniumi évforduló, a közgyűjtemények, az 1848/49-es szabadságharc, illetve Szent István és kora.

A rendezvények bemutatásakor szükséges megemlíteni, hogy komolyan foglalkozunk könyvtárunk története dokumentumainak gyűjtésével, s készülünk az évfordulók megünneplésére. A napokban fogjuk a váci járási könyvtár megalakulásának 50. évfordulója alkalmából könyvtártörténeti kiállításunkat megnyitni, erre az alkalomra meghívjuk itt dolgozott összes volt kollégánkat egy találkozóra. 2004-ben tervezzük a váci közkönyvtár alapítása 100. évfordulójának megünneplését, erre az alkalomra tervezzük a könyvtár történetének kiadását a Váci Téka sorozatban. Képeslap, emlékbélyeg és napi postai bélyegzés is szerepel a programban.

1985. január 18-án vette fel a váci Városi Könyvtár Katona Lajos nevét, aki a város egyik legjelentősebb szülőtte. Ezt megelőzően 1982-ben rendezett a könyvtár emlékkiállításról. Kiemelten kezeljük névadónk, Katona Lajos emlékét és gyűjtjük a róla szóló dokumentumokat. Ebben sokat segít életrajzának írója, Reisinger János egyetemi tanár. A róla szóló kötet megjelenésekor, a könyvbemutató előtt, a szülőháza falán lévő emléktáblát koszorúzták meg a résztvevők. A megemlékezést Zomborka Márta, a múzeum igazgatónöje tartotta. 2002 nyarán a helyismereti konferencia résztvevői koszorúzták meg az emléktáblát.

Kiállítások: A Könyvtár Galéria működésében a művészetet képviselő rendezvények mellett rendszeresen megjelennek a helytörténeti és a helyismereti kiállítások. Néhányat felsorolva közülük: Katona Lajos-emlékkiállítás, Kossuth Lajos és Vác, A váci egyházmegye ritkaságai, Görgey Arthur emlékkiállítás, Millenniumi történeti kiállítás, Vác régi képeslapokon, A vasút története képeslapokon, Dunakanyar grafikák, A barokk Vác (fotókiállítás), Váci fotótörténeti kiállítás, Megmentett értékeink (fotókiállítás), „Vác az én városom is” (gyerekrajz-kiállítás).

Kiadványok

A váci könyvtár első nyomdai úton megjelentetett kiadványa a város alapításának 900. évfordulója alkalmából kiadott bibliográfia, amelyet Weisz Gábor igazgató állított össze, „*Válogatás Vác város helytörténeti irodalmából. Vác 1075–1975.*” címmel.

Az ezredfordulón kezdte meg intézményünk a könyvkiadás rögzös útját. Két könyvsorozat megindítását képeztük el. Az egyik, a *Váci Életrajzi Bibliográfiák*, a város jelentős alkotó személyeinek életművét van hivatva bemutatni, életrajzot és szerzői bibliográfiát tartalmaz. Eme sorozat első kötete természetesen intézményünk névadóját mutatja be, akinek munkásságát feladatunk minél szélesebb körben közzétenni. A második kötet Karcusú Antal Arzén, Vác jeles történetírójának életművét dolgozza fel, a készülő kötetet a városi levéltár vezetője írja.

Váci Téka címmel egy másik könyvsorozat kiadása kezdődött meg 2001-ben, amelynek keretében történeti művek, konferenciák anyagának megjelentetését tervezzük. Első kötete a közgyűjtemények által szervezett millenniumi konferencia előadásait tartalmazza. E sorozatban tervezzük 2004-ben könyvtárunk történetének kiadását.

A kiadványaink formája, mérete mindig azonos, így a későbbiekben lehetővé válik a díszdobozos összeállítás, természetesen a könyvtári imázs érdekében.

Együttműködés

A fenntartó önkormányzattal a jó kapcsolat építése létkérdés a könyvtárak számára. Különösen sokat számít az ünnepi eseményekben való részvétel. A könyvtárigazgató részt vett a Millenniumi Bizottság (2000–2001) és a Kossuth Emlékbizottság (2002) munkájában is, amelyek pályázati támogatásokban és állomány-építési kérdésekben sokat „hoztak” az intézménynek. Sikerült elérni, hogy a fontos

városi rendezvények dokumentumaiból (polgármesteri díszlánc alapítás, Kossuth díszközgyűlés határozata, 2002. évi választások képviselői díszoklevele) eredeti példányokat archiválhat a helyismereti gyűjtemény. De részt vettünk a városi szoborállítási zsűrizési munkájában (egy kicsinyített bronz szobormásolat a könyvtárban került elhelyezésre) és a városi fotópályázat zsűrizésében (a teljes felkasírozott fotódokumentációt szintén a könyvtárban őrizzük).

A három váci közgyűjtemény: a városi könyvtár, a Pest megyei Levéltár Váci Levéltára és a Tragor Ignác Múzeum (e kettő megyei fenntartású intézmény) évek óta közösen vesz részt a város kulturális életében, egyezteteti gyűjtőkörét, folyamatos munkakapcsolatban áll. Közösen szervezi a vetélkedőket, illetve az évfordulós történeti konferenciákat, amelyeknek a helyszíne a városi levéltár. Együttműködik a könyvkiadás területén, több kötetnek a három intézményvezető a szerkesztője. 2002 tavaszától mindhárman tagjai a Váci Múzeum Egyesület vezetőségének.

A helyismereti munkában összedolgozunk a megyei könyvtárral, környékünk városi könyvtáraival, a váci civil szervezetekkel (pl. Göncöl Szövetség), és nem utolsósorban a városi szerzőkkel és helytörténészekkel.

Az együttműködés részét képezik a rendszeres könyvtári tapasztalatcserék, ahol kölcsönösen megismerhetjük egymás munkáját. Az utóbbi években jártunk két budapesti kerületben, a mezőkövesdi, a tatai, a balassagyarmati és a körmendi városi könyvtárakban.

Városnéző sétákat vezetünk hazai és külföldi csoportoknak, mint pl. az I. Kárpát-medencei Református Honismereti Gyermektábor, a Muraszombati Baráti Kör stb.

Rendszeresen kölcsönzünk helyismereti dokumentumokat a vidék városainak nagyrendezvényeihez, pl. Nagymaroson a Kittenberger Napok, Szobon a Szent László Napok programjaihoz. Szlovákiába az ipolysági rendezvényekhez: Honti Napok, Pongárcz Lajos Emlékünnepe, hogy csak néhányat említsünk.

Kapcsolatrendszerünk

Szlovákiai együttműködés

A városi könyvtárban 1995-ben történt vezetőváltás magával hozta a kapcsolatok átrendeződését is. Az új igazgatóval „együtt jött” az előző évek munkakapcsolata, amelyek tovább éltek és fejlődtek. A szlovákiai Ipolyság (Sahy) városával kialakított évtizedes együttműködés megmaradt, sőt az elmúlt évben a város közgyűjteményei és közművelődési intézményei között hivatalos együttműködési megállapodás született, melyet évente újítunk.

A révkomáromi Duna Menti Könyvtár és a váci Katona Lajos Városi Könyvtár a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete IX. konferenciájának keretében kötött együttműködési megállapodást a közös helyismereti munka végzésére, a Vág–Duna–Ipoly Eurorégió képviselőjében. A szerződéskötés helyszíne is jelképes, hiszen az Esztergom–Párkány közti Mária Valéria-híd közepén történt meg, a helyismereti konferencia résztvevői előtt. Azóta került sor Csúzon (Dubník), 2002 októberében az első eurorégiós találkozóra, ahol a résztvevő megyék könyvtárosai létrehozta egy kulturális gazdasági társaságot, „Bél Mátyás – nem beruházási – Alap” néven a közös munka pénzügyi feltételeinek előteremtésére. Itt többek között a váci könyvtár helyismereti munkájáról is elhangzott előadás.

MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete

1994 nyarán Vácott alakult meg a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete, amelynek vezetőjévé Mándli Gyulát választották, aki 1995-től a váci Katona Lajos Városi Könyvtár igazgatója. Két ciklusban, 8 éven át vezette az egyesület munkáját, és az összegyűlt hatalmas dokumentáció a váci könyvtár honismereti kutatószobájában került archiválásra.

MKE–HKSZ Dokumentumtára

Ebben megtalálható az egyesület irattára, teljes fotódokumentációja az alapítástól kezdve, valamint könyvtára. Ez utóbbi tartalmazza: a HKSZ-konferenciák dokumentációját, a megjelent kiadványokat, valamint mindazon dokumentumokat, amelyeket az angliai testvérszervezettől a Local Studies Group-tól kaptunk 1994-től, a munkakapcsolat felvételétől kezdve. (Az angol helyismereti szervezet folyóiratának számai, az angol könyvtárak helyismereti szórólapjai, olvasói tájékoztatói stb.) Ide tartoznak azok a helyismerettel foglalkozó könyvtári kiadványok, amelyeket csak véletlenszerűen kapunk meg az intézményektől.

Honismereti Szövetség

A honismereti mozgalommal a városi könyvtár szintén az igazgatóváltás után került szorosabb kapcsolatba. Az új igazgató 1992-től a szövetség elnökségi tagja, 1998-tól pedig az egyik alelnöke. Ennek következtében több országos és megyei rendezvény helyszíne lett Vác városa, illetve a könyvtár. Mint a rendezvények között említett kiadványszerkesztői tanácskozás, vagy a XXII. Országos Honismereti Akadémia, az országos vetélkedők megyei döntője stb.

Honismereti Könyvtár

1996-ban a csongrádi Honismereti Akadémián tett javaslatot Mándli Gyula a Pest Megyei Honismereti Egyesület elnöke arra, hogy célszerű volna a mozgalomnak összegyűjtenie mindazon kiadványokat, melyek a mozgalom tevékenységét szimbolizálják. Az ötlet elfogadásra talált, a munka megkezdődött.

2000. december 18-án, a IV. Váci Könyvtári Napok rendezvénysorozat keretében avattuk fel a „*Honismereti Kutatószobá*”-t, ahol az országos Honismereti Könyvtár került elhelyezésre. Köszöntőt mondott Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke, majd Kanyar József Állami-díjas akadémikussal a *Honismeret és nemzettudat* című új könyvéről beszélgett.

Eredmények

Könyvtárunk, könyvtárosaink számára az igazi elismerést a látogatóinktól kapott jelenti. Fontos azonban, hogy miként épül be egy település életébe könyvtárának munkája, hírneve, imázsa. Nagy ebben a közösségek által adományozott kitüntetések szerepe, amelyek a munka elismerése mellett bő lehetőséget adnak a tömegkommunikáció révén való imázsformálásra, az intézmény terveinek megis-

mertetésére. Mindenki szívesebben használ egy olyan intézményt, amelynek társadalmi elismertsége magas, amelyre büszke lehet. Ezért is örülünk annak, hogy a váci Katona Lajos Városi Könyvtár az utóbbi évek kiemelt fejlesztéseit követően mindig megkapta munkájának elismeréseképpen a közösségek ilyen formájú köszönetét, amely – természetesen – minden munkatársának jól esik.

A Pest Megyei Közgyűlés 1998. június 19-i ülésén a Váci Képviselő-testület javaslatára a Pest Megyei Közösségi Közművelődési Díj-ban részesítette a váci Katona Lajos Városi Könyvtárat. Az elismerés indoklásában a helyismereti munka is kiemelt szerepet kapott: „...az intézmény és az informatikai hálózat fejlesztésében elért eredményekért, a honismereti mozgalomban végzett kiemelt jelentőségű munkásságáért és oktatás kiegészítő tevékenységéért.”

A NKÖM által adományozott „Könyvtárpártoló Önkormányzat – 2000” című díj elérésében szintén jelentős szerepet kapott a könyvtár helyismereti tevékenysége.

A Váci Múzeum Egyesület 2001. február 9-én tartott ünnepi közgyűlésén kapta meg a Katona Lajos Városi Könyvtár a Tragor Ignác Emlékérmét, „a váci helytörténeti kutatások elősegítése érdekében végzett kiemelkedően hasznos munkálkodása elismeréséül”. Az indoklás – többek között – így fogalmaz:

„A Katona Lajos Városi Könyvtárban hosszú távú, módszeres fejlesztő munka eredményeként teremődtek meg a korszerű könyvtárhasználat, a helytörténeti kutatás feltételei. A fizikai értelemben vett fejlődést tekintve tapasztalhattuk, hogy az elmúlt években nagy erőfeszítésekkel rendezték át az épületet, újabb és újabb helyiségeket vonva be a közönségforgalomba. Az új kézikönyvtári olvasóterem kialakításától a Honismereti Szövetség könyvtárának, és kutatószobájának befogadásáig vezető folyamatot a könyvtárhasználók is nyomon követhették. (A Váci Múzeum Egyesület tagjai különösen, hiszen a jó együttműködés keretében rendszeresen látogatjuk, használjuk a könyvtár előadótermét.) A kötelező gyűjteményfejlesztő- és feldolgozó tevékenységet messze túlteljesítve alapkutatásokkal, bibliográfiák készítésével, más közgyűjtemények szakirodalmi feltárásával, kutatóhelyek és számítástechnikai lehetőségek megteremtésével biztosítják a Könyvtár munkatársai a kor követelményeihez illeszkedő közgyűjteményi szolgáltatást. A váci tematikájú sajtóbibliográfia folyamatos megjelentetése, a könyv- és folyóirat-állomány számítástechnikai feldolgozása, a társintézmények könyvtáraival együttműködve az egységes váci helytörténeti lelőhelykatalógus kialakítása, mind-mind a könyvtárhasználók, a kutatók kényelmét szolgáló eredmények. Mára már önálló kiadványsorozatot is útjára indított a könyvtár, életrajzot és bibliográfiát közölve neves váciakról, váciaktól, elsőként a névadójuknak, Katona Lajosnak emléket állító kötet jelent meg...

A könyvtár, mint alapvető városi közgyűjtemény, immár korszerű körülmények között teljesíti feladatait, ezek között a helytörténeti kutatók kiszolgálását.”

Mándli Gyula

Nemzetiségi könyvtárak Szlovéniában

A magyar nyelvű könyvállomány

Szlovéniában, a nemzetiségi szempontból vegyesen lakott Muravidéken az 1991-es statisztikai adatok szerint 7637 magyar nemzetiségű él közel harminc településen a magyar-szlovén határsávban. Az országban a magyarok összlétszáma 8503. A muraszombati könyvtárban és a hozzá tartozó 4 fiókkönyvtárban mintegy 20 000 magyar nyelvű könyv található, a lendvai városi könyvtárban és a hozzá tartozó fiókkönyvtárakban pedig 28 000; a lendvai Kétnyelvű Középiszkolában 7275, az I. számú Kétnyelvű Általános Iskolában 12 000, a dobronaki, a göntérházi és a pártosfalvi kétnyelvű általános iskolákban 2500, 3000, illetve 4325. Ez összesen 77 100, ami a lakosság számarányához viszonyítva 9,5 könyvet jelent egy magyar nyelvű olvasóra. A maribori Pedagógiai Kar Magyar Tanszékén is van pár ezer magyar könyv, emellett egyéb intézményekben, egyesületeknél, könyvtárakban is található néhány száz kötet¹.

Nemzetközi együttműködés

A muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár immár 40 éve együttműködik a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtárral (könyvcsomagok cseréje, könyvtárközi kölcsönzés, folyóiratcsere, szakmai tanulmányutak és továbbképzés folyik a két könyvtár között), a lendvai Városi Könyvtár pedig a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárral működik együtt. Az általános iskolák a Vas és Zala megyei iskolákkal tartják a kapcsolatot. A muraszombati és a lendvai könyvtár évek óta cserekapcsolatban áll az Országos Széchényi Könyvtárral is.

Továbbképzés, szakkáder

A magyar és az olasz őshonos nemzetiségre vonatkozóan az alkotmány biztosítja a művelődés terén a különjogokat. Ennek keretében a muraszombati könyvtárban egy, a lendvai városi könyvtárban pedig két magyar könyvtárost is alkalmaznak. A négy clemi és egy kétnyelvű középiszkolában öt olyan könyvtáros dolgozik, akik mind a két nyelvet ismerik és beszélik. A muraszombati és a lendvai magyar könyvtárosokat a Szlovén Művelődési Minisztérium, míg az iskolai könyvtárosként dolgozó könyvtárosokat a Szlovén Oktatásügyi Minisztérium finanszírozza. A muraszombati könyvtárhoz tartozó négy fiókkönyvtárban négy tiszteletdíjas könyvtáros

látja el a munkát heti egy órában, a lendvai könyvtár vonzáskörébe tartozó fiókkönyvtárakban pedig a lendvai könyvtárosok járnak ki hetente.

A magyar könyvtárosok közül ketten Magyarországon szereztek könyvtáros oklevelet, az egyik a budapesti ELTE BTK Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékén, a másik a szombathelyi Főiskola Könyvtár szakán. A harmadik magyar könyvtáros az Újvidéki Egyetemen végzett. Az említett magyar könyvtárosok közül ketten jelenleg Budapesten az ELTE BTK Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékén Phd-képzésre is járnak mint nemzetközi ösztöndíjasok.

Multikulturalitás a szlovén könyvtári rendszerben a fejlődő demokrácia keretein belül

A kisebbségek vagy nemzetiségek esetében fontos tényező a kulturális *transzformáció* és a különböző kultúrák iránti nyitottság. A szlovéniai magyarokat, akik a szlovéniai összlakosságnak 0,43 százalékát teszik ki, a muraszombati és a lendvai könyvtár látja el magyar dokumentumokkal és audiovizuális anyagokkal. A muraszombati könyvtár már nem nemzetiségi területen működik, de rendelkezik magyar anyaggal, a lendvai könyvtár viszont *kétnyelvű státusszal* rendelkezik. A szlovén és a magyar könyvek a könyvtárban ugyanazokon a polcokon vannak elhelyezve. Mindkét könyvtár gyűjti a magyar helytörténeti anyagot is. A nemzetiségi könyvtárügy a *pozitív diszkrimináció* elvére épül (a kulturális másság figyelembe vétele, kisebb normatívák, standardok stb.). A magyar könyvtárügyet Szlovéniában nem izolálva kell kezelni, hanem más nemzetiségi intézmények tevékenységeivel kell összehangolni, amelyek hasonló céllal működnek, és hasonló nemzetiségi problémákkal küszködnek.

Hányosságnak számít, hogy a nemzetiségi könyvtárakban nem lehet tudni, hogy mennyi nemzetiségi olvasó van beiratkozva a könyvtárba, mivel nem gyűjthetnek adatot a könyvtárlátogatók nemzeti hovatarozásáról. Vannak olyan vélemények is, hogy ez nem fontos, mert megeshet, hogy a vártnál kevesebb létszám volna kimutatható.

A magyar könyvtárosok egyetértenek abban, hogy a nemzetiségi könyvtárakat *népszerűbbé* kell tenni. Lehet, hogy megfelelőbb motivációval kellene hozzáállni a célok megvalósításához. A nemzetiségi könyvtárak tevékenységeit, nemzetiségi programját össze kell hangolni a valós kihívásokkal, és az adott nemzetiség problémáival is szembe kell nézniük a könyvtárosoknak. Lehet, hogy a jövőben létre kellene hozni a *szlovéniai magyarok könyvtáros egyesületét*, amelynek keretében egységesen tevékenykedhetnének a magyar könyvtárosok, kifejthetnék nézeteiket, pályázhatnának, kapcsolatokat teremthetnének a szlovéniai és a magyarországi könyvtáros egyesületekkel is.

A *multikulturalitás* (szlovén–magyar) sikeressége nemcsak a gazdasági fejlődéstől függ, nem is csak a formális és szakmai követelmények teljesítésétől, hanem nagy mértékben attól is, hogy a szűkebb és a tágabb közösség hogyan méltányolja és értékeli a magyar nemzetiség könyvtárügyét, a könyvtárosok küldetését és munkájuk lényegét.²

A nemzetiségi könyvtáraknak meg kell találniuk saját céljukat, hiszen munkájuk hasonló azon könyvtárakéhoz, amelyek gazdag multikulturális környezetben

működnek. A nemzetiségi könyvtáraknak Szlovéniában flexibilisnek kell lenniük a szlovén környezetben, és ugyanakkor *partnerként* kell közeledniük a magyarországi együttműködni tudó és kíváncsi hasonló könyvtárakkal és kulturális intézményekkel.

A COBISS integrált szlovén számítógépes könyvtári rendszer

A maribori IZUM (Institut Informacijskih Znanosti) elnevezésű, az információs infrastruktúrát szolgáltató intézmény keretein belül működik a *COBISS (Kooperativni online bibliografski sistem in servisi)* on-line bibliográfiai és könyvtári szolgáltatás rendszere, amelyhez 254, különböző típusú szlovén könyvtár csatlakozott. A COBISS rendszer működteti a *COBIB bibliográfiai adatbázist*, amelynek van egy központi *COBISS/OPAC on-line katalógusa* is. A COBIB adatbázisba gyűjtik a digitális bibliográfiai tételeket Szlovénia összes könyvtárából a Nemzeti és Egyetemi könyvtártól az iskolai könyvtárakig. Ebben az adatbázisban található a szlovéniai magyar könyvek bibliográfiai leírásai is: ezeket a muraszombati és a lendvai könyvtárak dolgozták fel. Internet-hozzáféréssel bárki elérheti (www.izum.si) ezeket a tételeket. A tagsági díj befizetésével a maribori IZUM lehetőséget ad a COBIB adatbázisból való bibliográfiai adatok letöltésére is. A COBISS által el lehet jutni akár az OCLC on-line világgatalógusig is. Magyarországról is el lehet érni a központi on-line katalógust Mariborban.

A COBISS integrált könyvtári rendszert immár tizenegy éve építik Mariborban. Ezt a Szlovén Művelődési, Oktatási, valamint Tudományügyi Fejlesztési Minisztérium finanszírozza. Szlovéniában ez a legnagyobb és egyetlen egyedüli *integrált* könyvtári számítógépes rendszer, amelyet országon belül és kívül interneten lehet elérni, használni. A könyvtárosok kiképzése a bibliográfiai rendszer használatára a ljubljana Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (NUK) és a maribori IZUM keretében folyik. Ljubljánában jobbra elméleti tanfolyamokat szerveznek, pl. ún. I. és II. fokú számítógépes katalógizálást. A könyvtáros sikeres vizsga után kaphat engedélyt arra, hogy a számítógépes hálózaton keresztül belépjen a szlovén könyvtárak központi katalógusába.

A *virtuális könyvtár* víziója egy sor különböző képet idéz fel mindannyiunkban. A legalapvetőbb elv a virtuális könyvtár esetében a fejlett, nagy sebességű számítástechnikai és telekommunikációs lehetőségek általános felhasználása az információs források eléréséhez. Végső formájában a virtuális könyvtár az információk teljes világát kínálná minden felhasználónak a világ bármely részén, egy telekommunikációs képességekkel rendelkező személyi számítógép segítségével. Szlovéniában is adva vannak a lehetőségek egy virtuális könyvtár létrehozására, hiszen megvan hozzá az információs infrastruktúra a maribori IZUM keretein belül, szakmai felkészültséget pedig a ljubljana Nemzeti és Egyetemi Könyvtár biztosít. A maribori COBISS bibliográfiai on-line rendszer csak egy lépcső a szlovén virtuális könyvtár bejáratánál. A rendszer épülőben van, ehhez már megteremtették a szlovén könyvtárak integrációját is (kb. 2000 könyvtárról volna szó). Ez a szlovén könyvtárak és a szlovén tudósok, kutatók igényeit elégítené ki elsősorban.⁴ A legtöbb digitális szöveg a szlovén tudományos folyóiratokból származik, és a COBISS/OPAC on-line

katalógus is nyújt elegendő digitális információt a kutatni, keresni, böngészni vágyó kutatóknak, olvasóknak és potenciális érdeklődőknek.

Az információval erősödik az öntudat

Szlovéniában 2001-ben létrehozták az Információs Társadalom Minisztériumát (www.gov.si/mid), amelynek hatáskörébe a telekommunikációs kérdések és az információs technológia társadalmi alkalmazása tartozik. Az utóbbi dr. Györkös József⁵ államtitkár vezetésével folyik, aki a Népújtságban megjelent interjújában elmondta, hogy Szlovénia az informatika alkalmazásában *élen járó ország*, legalábbis Európa közép-keleti részében. Pillanatnyilag az európai átlag 80 százalékánál tart. Ez azonban azt is jelenti, hogy különböző szempontokból jobb a helyzet nálunk, mint néhány átlag alatti EU-országban, például Portugáliában vagy Görögországban. A szlovén háztartások 35 százaléka használja az internetet. A számítások szerint ez két év alatt 50 százalékra nő: ez a jelenlegi európai átlag. Az internet az egyik legkézzelfoghatóbb eszköze az információs technológiának. A magyar nemzetiség az információkhoz való egyre jobb hozzáféréssel hatékonyabban őrizheti meg a kultúráját, identitását még akkor is, ha szembe kell néznie a globalizáció negatív oldalával is.

A nemzetiségi könyvtárosok tudásáról és hivatásáról

A hivatástudattal végzett könyvtári munka kapcsán azonban nem kerülhetjük ki a munka és a tudás kapcsolatát sem. Korunk jellemzésére nagyon sokszor az információs társadalom vagy a tudástársadalom kifejezéseket használják.⁶ A nemzetiségi könyvtáros, ha teljes hivatással végezi a munkáját, érett személyiség, van eltökéltsége, a „ügszeretete”, és ez odaadást is kíván. A környezet szemében általában tiszteletet vív ki az ilyen munkavégzés és magatartás. A hivatástudat kialakulásához hosszabb-rövidebb idő szükséges, és ez történhet tanulmányok hatására, de jöhet ösztönzés a családból, barátoktól, ismerősektől is. A nehézségek legyőzése, az esetleges konfliktusok vállalása, adott esetben a környezet ellenkezésével való szembeállás megkívánják a meggyőződés szilárdságát, a türelmet a nemzetiségi könyvtárosoktól is.

A nemzetiségi könyvtárak tervei

Murska Sobota – Muraszombat

A muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár 2003-ban költözik át az új, 4000 négyzetméter alapterületű könyvtáráépületbe. Az építés összköltsége 1064 millió tolar volt (1 tolar ≈ 1,05 Ft), amelynek felét a Szlovén Művelődési Minisztérium, felét pedig a muravidéki községek állják. Az *új megyei* (regionális) könyvtárnak három nagyobb részlege lesz: a gyermek- és ifjúsági, a felnőtt és a honis-

mereti. Külön kis olvasótermet terveznek a magyar nemzetiségűeknek. Itt a magyarországi és a muravidéki magyar irodalom alkotásait lehet majd megtekinteni és kikölcsönözni. A megyei könyvtárnak az Országos Széchényi Könyvtárral van egy megállapodása, amely szerint a Muravidékről szóló magyar anyagot az OSZK-ból mikrofilmen közvetítik a megyei könyvtárnak, míg az OSZK-t főleg a vidékünkön megjelent és magyar nyelvű kiadványok érdeklik. A két könyvtár közt a könyvtárközi kölcsönzés is működik. Az új megyei könyvtári program tervezésében azonban szerepel még egy személy alkalmazása, aki a magyar könyveket, kiadványokat kezelné, rendezné.⁷ Igen hasznos lenne a jövőben, ha a NKÖM lehetőséget biztosítana arra, hogy a Magyarországon megjelent könyvek *köteles példányaiból* a muraszombati új megyei könyvtár is kapna egy példányt, mivel ez lesz a régió legnagyobb könyvtára. Egyben a szlovén nyelvű köteles példányokat is itt találják meg a muravidéki olvasók.

Lendava – Lendva

A lendvai Városi Könyvtár Muravidéken az egyedüli *kétnyelvűnek* minősülő könyvtár, amely egyszerre gyűjti a szlovén és a magyar könyvállományt, beleértve a magyar honismereti anyagot, emellett pedig kivitelezte a *nemzetiségi programot* is. Szeretné bővíteni a közvetlen kapcsolatait a magyarországi könyvtárakkal (különböző rendezvények, író-olvasó találkozók, könyvbemutatók stb.). Minden könyvtáros beszéli a magyar nyelvet. Szakmai továbbképzéseken is részt vesznek Magyarországon, és szakmai kirándulásaik kapcsán már számos városi és megyei könyvtárban megfordultak. Tapasztalataik ezen a téren gazdagok. A magyar nemzetiségi könyvtár státusát a múlt év folyamán nem kapta meg a könyvtár, így nem lett „központi státusa” sem: az erre vonatkozó törvényjavaslatot 2001 májusában a szlovén parlament elvetette. A nemzetiségi könyvtári státust a muraszombati megyei könyvtár kapta meg, noha nem nemzetiségi területen működik.

Lendvai 1. számú Kétnyelvű Általános Iskola könyvtára

Zökkenőmentesebb könyvbeszerzést szeretnének. Mint iskolai könyvtár a *Knjiznica 4.13* számítógépes iskolakönyvtári program szerint dolgozzák fel az anyagot, amelyet a nova goricai SAOP számítástechnikai cég készített az iskolai könyvtárak számára az Oktatási Minisztérium megbízásából. Az említett cég végezte a program telepítését az iskolákba, és a könyvtárosok továbbképzését is ők szervezték meg. A könyvtár nem tagja a COBISS integrált könyvtári rendszernek. 12 000 magyar könyvvel rendelkezik, és a legnagyobb iskolai könyvtárnak számít a nemzetiségi területen. Kapcsolatot tart a szentgotthárdi általános iskolákkal, és két éve vette fel a kapcsolatot a zalaegerszegi Dcák Ferenc Megyei Könyvtárral is. A dobronaki, göntérházi és pártosfalvi kétnyelvű általános iskolákban is számítógépes kölcsönzést végeznek, és a könyveket is számítógépen dolgozzák fel. Nehézségekre utközik, illetve nem létezik a magyarországi iskolai könyvtárakkal való *számítógépes kapcsolat* felvétele, mivel Magyarországon majdnem minden iskolai könyvtár más-más programot használ.

Összegezés

Mindenki, aki – akár szülőként, akár gyermekként vagy oktatóként – érintett az iskolaügyben és a közoktatási könyvtári és információs szolgáltató rendszerben, a maga módján tisztában van azzal, hogy az információhoz való számítógépes hozzáférés csak pozitívumokat hozhat a nemzetiségi könyvtárügynek is. Ma ott tartunk, hogy az internet által a szlovéniai COBISS integrált könyvtári rendszeren belül bármely típusú könyvtár on-line katalógusában keresni lehet, kivéve a négy muravidéki nemzetiségi iskolai könyvtárat, amelyek nem tagjai a COBISS rendszernek. De a közeljövőben ők is azzá válhatnak.

Mindnyájan tudjuk, hogy egy országot nemcsak gazdaságilag kell kormányozni, hanem lelkileg és erkölcsileg is. S mi az, ami ezt a munkát hatékonyan segítheti? A kultúra, a műveltség. Ennek tudatosításában sokat segíthetnek a nemzetiségi könyvtárak és a könyvtárosaik is.

JEGYZETEK

- 1 Papp József: Szlovéniai könyvtárak a nemzetiségi területen. Könyvtári Figyelő. 1998. 2. 264–267. p.
- 2 Silva Novljan: Drugacno v splosnem. Diversity in universality. Knjiznica. Ljubljana. 45 (2001) 1–2, 99–120. p.
- 3 Dana Rooks: A virtuális könyvtár. www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/ekonyvt/virtual.hun
- 4 Digitalna knjiznica. www.mf.uni-lj.si/-jure/pred-bib/i2/d-knj2/d-knj2.html
- 5 Király M. Jutka: Az információval erősödik az öntudat. Népszerűség. 2002. január 24.
- 6 Gulyásné Somogyi Klára, Phd. I. évf.: Hivatások és tudások. Hivatás, karrier és tudás az ezredfordulón. 2002. június; szem. dolg. 2–3. p.
- 7 Kovács Attila: Épül az új könyvtár. Népszerűség. 2001. február. 9. 10. p.

Zágorec-Csuka Judit

Egy régi könyvtáros mohikán emlékeiből

Ahogy lehet(ett) (10.)

Aszpirin és TIM

Régimódi információs történetekkel fejeződik be az ez évi folytatásos emlékezés.

Aszpirin

Történt több évtizeddel ezelőtt, hogy az egyik legjelentősebb hazai, nemzetközileg is számon tartott tudományos testület elnöke, aki egyben a kutatásirányítás vezető személyisége volt, magához kérette a felügyelete alá tartozó információs intézmény igazgatóját. Azokban a hatvanas (majd további) években az említett információs intézmény rendszeresen megjelentetett elemző tanulmányokat és bőséges híryanagot a tudánypolitika nemzetközi irodalmából és irodalmáról. Áttekintése a legszélesebb körű volt hazai viszonylatban.

Az elnök arról kívánt érdeklődni, lehetséges volna-e személyes tájékoztatására rendszeresen erősen megszárt anyagot és adatokat kapnia a tudomány finanszírozásáról a különböző fejlett országokban. Erre azért volna szüksége, mivel az arra illetékes szervek szinte állandóan napirenden tartják, hogy miért kerül olyan sokba a hazai tudomány finanszírozása, és arányban van-e ez az eredményekkel. Mivel pedig neki elfoglaltsága miatt nincs ideje átnézni a különböző már szemlézett és közreadott információkat, segítség volna számára, hogy valóban a legfontosabb nemzetközi információk alapján fogalmazhassa meg a hazai tudomány igényeit. A megtisztelő felkérésre az igazgató feltett egy kérdést: mi szerint lehet megítélni az elnöknek valóban szükséges információkat, milyen kritériumokra gondol.

Az elnök egy életszerű anekdotával adta meg a választ. Eszerint a harmincas években egy nagyon jó páciéntúrával rendelkező vidéki körorvosnak nem volt ideje a medicina irodalmát követni, ezért a következő praktikus megoldást választotta a szakmai lépéstartáshoz: megállapodott az egyik pesti klinika tanársegédével, hogy évente meglátogatja, és akkor tömör tájékoztatást kap a medicina adott évi újdonságairól, mindezt 100 pengő honoráriumért. Egyik évben a körorvos azzal állított be a tanársegédhez az asztalra helyezve 100 pengőt, hogy elnézést kér, de olyan sok betege van, csak tiszteletét tenni jött, máris indul vissza. A tanársegéd megértette a konzultáció elmaradását, és puritán emberként vissza akarta adni a meg nem szolgált pénzt. A körorvos – látva a tanársegéd szabódását – a következőképpen reagált: Kolléga úr, jövőre majd bepótoljuk a konzultációt, tegye csak el a pénzt. Nekem most elég, ha egy kérdésemre válaszol. Volt-e ebben az évben olyan felfedezés,

mint az aszpirin? A nemleges válasz után közölte, mennyire fontos ezt tudnia, így ugyanis továbbra is úgy kezelheti a betegeit, mint eddig.

Az igazgató, újból megköszönve az intézménye iránti bizalmat, biztosította az elnököt: ahogy a tudománypolitikában – mint általában a társadalomtudományokban – eddig sem született „aszpirin”, a jövőben sem várható ilyesmi, ezért aligha fogja zavarni a szóban forgó „megszűrt” információkkal.*

TIM

Semmilyen vonatkozásban nincs analógia az „aszpirin”-történet és az alábbi hazai információtörténeti adalék, pontosabban figyelemfelhívás között.

Egy kezdeményezésről van szó a nyolcvanas évekből az informális konzorciumi együttműködésre, pontosabban tapasztalatcserére a társadalomtudományi információ területén. Néhány sorban erről a kezdeményezésről, annak tartalmi kérdéseiről, vitatémáiról nem lehet beszámolni, legfeljebb bevezetőt adni a TIM történetéhez, és felhívni a figyelmet az eddig nemigen vagy egyáltalán nem tárgyalt, 1977–89-ig tartó közös szakmai munkára.

A Társadalomtudományi Információs Munkacsoportot (TIM) a rangos szakemberekből álló Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság (TKB) hozta létre. Ez a tény önmagában figyelemreméltó, hogy egy tudományos grénium lényegesnek tartotta a TIM megalakulását, jelezve ezáltal az információ társadalmi jelentőségét – ami napjainkban sem érdektelen dolog. A TIM nem könyvtárakat képviselt, szakértők tanácskozó csoportja volt (példaként említhetem Papp István nevét), nem volt hierarchiába szervezett, maga alakította ki munkarendjét, vitatémáit, és kvázi összekötő volt a TKB és a társadalomtudományi információs intézmények között. Reform jellegű alakulat volt, és amit kiemelkedőnek tartok ennyi év távlatából is, az a kreatív vita szellemisége. Mindezek miatt érdemes volna röviden megírni a történetét (forrásanyagok találhatóak a TIM ügyvivő titkáránál, Sz. Nagy Lajosnál és az Akadémiai Könyvtárban).

Ennyit figyelemfelhívásul: „volt egyszer egy TIM”.

Rózsa György

* Az aszpirin-történetben szereplő elnök Rusznyák István akadémikus, a tudománypolitikai periodika pedig az Akadémiai Könyvtár negyedéves, „Zöld füzetként” is számon tartott kiadványa volt.

A kályha, amelytől el kell indulni

Sebestyén György:
Légy az információs társadalom polgára!

A réges-régi tánciskolákból (ma állítólag sokkal több van belőlük, mint a kissé biedermeier-időkben, a tánciskolák hőskorában) származik a mondás a kályháról, amelytől el lehet, amelytől biztonságosan el lehet indulni. Nos, *Sebestyén György* szép kiállítású, gazdagon illusztrált, csaknem négyszáz oldalas könyve egy ilyenféle kályhának ígérkezik. Aki az információs társadalom polgára kíván lenni, ettől a könyvtől, ebből a könyvből kell elindulnia. Ne tévesszen meg senkit, hogy a témáról, pontosabban a témák e jókora halmazáról (globalizáció, információs társadalom, e-Európa, Internet, mobil kommunikáció, információs törvények, elektronikus gazdaság, stb.) hatalmas idegennyelvű és ugyancsak tekintélyes mennyiségű hazai szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. *Ilyen* könyv, ilyen eligazító, ilyen bevezető csak ez az egy van. Csak ő tarthat számot a kályhaságra.

Ne prófétálj, ha nem vagy kénytelen vele! Ne ígérj, ha nem muszáj, hátha képtelen vagy betartani! - az angolszász világnak ezeket a közmondásait, mélysegen mély bölcsességeit a könyv szerzője egy csöppet sem tartja be. Bizony ígér Sebestyén, és néha futurogizál is. „Ha e könyv olvasói nem is lesznek internetguruk, homo informaticusok vagy netizenek, azért remélem, hogy a nem túl távoli jövőben úgy boldogulnak majd az információs társadalomban, mint hal a vízben”... „Mondandómat igyekeztem vonzóvá tenni a gazdag és sokrétű illusztrációs anyagok segítségével is. Szeretném, ha minden olvasómnak eltökélt szándékává válna az informatikai ismeretek elsajátítása, hogy ezáltal képessé tegye saját magát a modern infokommunikációs eszközök és »információs közművek« szakszerű használatára”... „Kívánom minden tisztelt olvasómnak..., hogy sikerre tudja vinni még a legmerészebb álmait is!”... „Itt semmiféle elvont, netán magasröptű magyarázatra nem kerül sor. Egyszerűen szeretnék írni alapvetően fontos dolgokról”, stb., stb., stb. Sebestyén György nem takarékoskodik az ígéretekkel, éppen nem tartja vissza magát, ha a közeljövő tendenciái kerülnek látóhatárába, jövődől és futurogizál, és a csoda az, hogy ígéreteit rendre betartja, hogy előrejelzései „ülnek”, szóval: megcáfolja a nyilván általa is jól ismert közmondásokat, népi bölcsességeket. Aki alaposan elmerül könyvében, bizonytalán úgy él majd az információs társadalomban, mint hal a vízben, annak kezére fognak állni az infokommunikációs eszközök és információs közművek, az valóban hozzáláthat legmerészebb álmai megvalósításához, és ehhez nem kell átrágnia magát elvont, szaktudományos, magasröptű (és fölülte kevésbé érthető) magyarázatokon stb., stb., stb. De hát hogyan teszi, hogyan műveli mindezt a kötet szerzője?

Mindenekelőtt úgy és azzal, hogy a teljes anyagot, az egész mezőnyt feltérképezi. Nem egy-egy oldaláról szól az adott témának (témahalmaznak), nem egy-egy aspektust ragad ki, hanem *mindentfelőle*. A biztos siker reményében lehetne olyanféle felhívást közzétenni, hogy aki talál valami olyasmire, ami *kimaradt* a könyvből, az magas jutalomban részesedik. A felhívás közzétevőjének ugyan nem bánná a pénztárcája ezt a merészséget. Sebestyén ugyanis, ne tévessze meg olvasóit könnyed (sőt behízselő) hangneme, kedves tréfálkozásai, szerény hozzáállása (stb.), igen alaposan, fölöttébb minuciózusan, valami végletes pedantériával feltérképezte területét, és nem hagyott ki *semmit*. Igen pontosan, ahol kell, egy-két sorban, ahol kell, egy-két oldalon, ahol úgy hozza a szükség még annál is bővebben, elmondja, elmagyarázza, olvasói elméjébe vési, mi is az információ, az információs társadalom, az informatika, hogyan lehet azt megtanulni, mit tegyen az, akinek nincs pénze se számítógépre, se információra, se tanulmányokra, mit csináljon az, aki bármilyen témában információt akar kapni telefonon, e-mailen, akinek panasa, sérelme van információs ügyekben, stb. Közvetlenül fordul, egy-az-egyben szól olvasójához: neki, az ő számára mondja el, miben is áll az információs társadalom, mi köze van annak a globalizációhoz, mik a globális információs társadalom magyar előzményei, micsoda a magyar tudástársadalom előképe, hol tart ma és hová, miképp fog fejlődni ez a társadalom, milyen európai szabványok „vezérlik”, milyen ma (és milyen lesz a közeljövőben) az e-Európa tájékoztatási rendszere, mi az Internet (még azt is elmondja, mikor és miért írjuk kis, vagy nagy kezdőbetűvel), ismerteti az egyes internet hálózati technológiákat, felsorolja az interneten szolgáltatókat, bemutatja az internet keresőeszközeit, azt, hogy mi fán terem és hogyan használtatik, használandó az elektronikus posta, mik a hírcsoportok, mi az intranet, mi a WAP, és hogyan kombinálódik az SMS és az elektronikus posta, miképp kezd fuzionálni a mobiltelefon és a számítógép, mi legyen az MMS, mik az információs Magyarország pillérei (természetesen intézményekről van szó, és persze nemcsak intézményismertetőt nyújt Sebestyén, de mindenkor megadja a paramétereket, telefon, fax (stb.) számokat, a honlapok elérhetőségét és tartalmát), szól a könyvtárakról, mint az információs társadalom tudásának szolgáltatóiról, az elektronikus és a virtuális könyvtárakról, az elektronikus újságokról és folyóiratokról, a hazai internetes könyvtári tájékoztató szolgáltatásokról, az on-line szolgáltatásokról, az információs törvényekről, a jogi háttérrel, a hackerekről, crackerekről és internetes cukrosbácsikról, az elektronikus gazdaság hazai tendenciáiról, az elektronikus kereskedelemről, az elektronikus banki szolgáltatásokról, arról, hogy mihez juthat hozzá ingyenesen az ember fia vagy leánya (ingyenes elektronikus levelezés, telefonálás, információ, elektronikus információszolgáltatások, on-line távoktatások, tandíjmentes számítógépes tanfolyamok) stb., stb., stb.

E sorok írója úgy látja, hogy valóban nem maradt ki semmi de semmi ebből a könyvből, aminek benne kellene lennie. Viszont belekerült nem egy olyan dolog, ami az alapképlethez, alaptematikához képest plusz. No, nem arról van szó, hogy Sebestyén el-elkalandozna tárgyától. Nem, nagyon is szorosan tapad hozzá, nem hagyja, hogy egy-egy téma kapcsán arról is, olyanról is szóljon, amit ugyan kitűnően tud, ami esetleg érdekes is lehet, ám olvasójának itt és most vagy ott és akkor nem fontos, nem elsőrendűen fontos. Hisz az ilyen pluszok megzavarhatják, eltéríthetik, elterelhetik az érdeklődőt, épp a lényeg maradna elrejtve. Am e módszertani-tartalmi rigorizmus éppen nem zárja ki, hogy a szerző szóljon olyan tágabb összefüggé-

sekről is, mint információs társadalom és kultúra, információs társadalom és történelmi múlt, kulturális értékek az információs társadalomért, vallás és globalizáció, vallás és információs társadalom stb. Ezek a kitekintések, „pluszok” korántsem henyé ráadások a könyv alapmondandóihoz. Keretbe állítják magát az alapjelenséget, annak tágabb összefüggéseit villantják fel, perspektívát és koordinátákat adnak neki, hozzá.

Az eddig elmondottak alapján talán szert tettünk annyi és olyan premisszára, amelyek alapján elhelyezhetjük, „tájolhatjuk” Sebestyén György könyvét. Ez a munka – természetesen – nem az olyasféle művekkel kíván versenyezni, mint az immáron réges-régi (a terrénum jellege miatt jócskán elavult), ám a maga korában (1994-ben jelent meg) igen hasznos szolgálatokat tett Bakonyi–Drótos–Kokasféle *Navigáció a hálózaton*, vagy az idei remeklés, a Vajda Erik és Ungváry Rudolf által írt *Könyvtári információkeresés*. Ezek a munkák a szakemberré válni kívánókhöz, az információkeresés leendő profijaihoz fordulnak, őket vértetik fel a megfelelő és kívánatos tudnivalókkal, az ő számukra állítják, állították össze azt az eszközkészletet, azt a technikai apparátust, amely nélkül mozdulni sem tud a tájékoztató, a könyvtáros, az információkat szolgáltatni kívánó. Sebestyén könyve egészen más. Az ő olvasói nem lesznek profik, nem is kívánnak azok lenni. Ők épp csak (?) kilépni vágnak az informatikai fél- vagy egész analfabetizmusból. A számítógépes szép új világ polgárai, az információs társadalom polgárai kívánnak lenni. Kénytelenek azzá lenni, amiként kénytelen volt megtanulni írni és olvasni a 19. és 20. század minden fia-leánya, hacsak nem akart (vagy kényszerült) halmozottan hátrányos helyzetűvé válni, süllyedni. A tudásalapú, az információs társadalom nem a jövő „zenéje”. Itt van, abban élünk. Aki nem akar (nem kényszerül) halmozottan hátrányos helyzetűvé válni, süllyedni, ki kell lépnie az (informatikai) analfabetizmusból. Ehhez pedig Sebestyén könyvénel remekebb kalauzt, hasznosabb segédletet egyszerűen nem találhat. Ma – és még bizonytalán sokáig – ez lesz messze a legjobb, erre a célra legadekvátább munka. Ott kell lennie e műnek *minden* könyvtár polcain, ha lehet több példányban is.

És persze el kell olvasnia, meg kell tanulnia a könyvet minden könyvtárosnak is. Egy jó részét (persze ki-ki más és más részét) természetesen tudja a könyvtáros. Számos ponton bizonytalán sokkal többet is tud, hiszen ő profi. Ám – elsősorban – nem is a maga kedvéért kell elolvasnia az opuszt. Hanem azért, hogy tartalmát továbbadja, továbbadhassa a könyvtár olvasóinak. Hogy tudjon – Sebestyén könyve információira támaszkodva – szólni mindarról, amit a könyv kínál, amiről szól, amit ad. (VK)

(Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára! Bp. 2002, ELTE Eöt-vös Kiadó.)

Változatok Ingres hegedűjére...

Sebestyén György magisztrális munkájában (*Légy az információs társadalom polgára!*, ismertetését lásd fenn!), annak végefelé olvasható egy rövidke fejezet, amely a *Tisztelgés egy moralista információtudós előtt* címet viseli. Ennek első sorait kénytelen idézni e sorok szerzője: „Rózsa György, a Magyar Tudományos Akadémia ny. főigazgatója személyében nem csak a hazai, de a nemzetközi információtudomány egyik kiemelkedő alakját tisztelhetjük. A harmadik évezred közeledtével szépirodalmi tevékenységbe is belekezdett, művében olyan igazságokat fogalmazva meg, amelyeknek teljes megértése valószínűleg nem mindenki számára lesz könnyű dolog. Persze, egyáltalán nem azért, mert Rózsa György bonyolult stílusban írta, netán Nostradamus homályos miszticizmusának kódéba burkolná mondanivalóját. Stílusa egyszerű és tárgyyszerű, minden szava adekvát és sallangmentes, gondolatmenete teljesen érthető. De akkor miért állítom azt, hogy sokak nehezen fogják megérteni a mondanivalóját? Azért, mert nem biztos, hogy meg akarják érteni. Sokszor bedugjuk a fülünket, behunyjuk a szemünket, olyan esetekben, amikor az igazság ránk is vonatkozik, sőt mi több, elsőként ránk vonatkozik. Be kell vallanom, hogy magam is megharcoltam a saját harcomat Rózsa György legújabb könyvével”. A könyv, amelyről Sebestyén György szól, a *Változatok Ingres hegedűjére és Chagall-inspirációk* címet viseli. Az alábbiakban e könyvről szólunk mi is néhány szót. Aki veszi a cím allúzióját (Ingres hegedűje), pontosan tudja miről van szó: arról, hogy az információtudós ezúttal valami egészen másként és valami egészen mással fog jelentkezni. A festő (Ingres) ezúttal hegedülni fog. (Aki nem ismeri a mondást, pontos tájékoztatást kap annak értelméről Rózsa könyvének végén.) Gedacht, getan. Rózsa kimondta a címben és megcselekszi a műben. A tudós versekkel, aforizmákkal, kínrímekkel, bökversekkel, csasztuskákkal, paradoxonokkal, ledér hasonlatokkal, pikáns megállapításokkal, verses életképekkel, „szerelmetességekkel”, bohó hirdetésekkel, kis színeselekkel, karcolatokkal, ideagramokkal és gnómákkal (stb.) jelentkezik kis könyve oldalain. És Rózsa György, ha már elszánta magát festő (informatikus-könyvtáros) létére, hogy hegedülni (lásd a fenti felsorolást) fog, nem áll meg félúton. Nem. Nem arról van szó, hogy úgy, hogy olyant, olyanokat ír, amelyekből azért kitetszik, hogy kicsoda is ő, hogy kicsoda rangja van neki – nemzetközileg – az egyik legnehezebb szakmában, diszciplínában. Rózsa úgy írja bökverseit, úgy adja elő paradoxonait, úgy fogalmazza meg pikantériáit, hogy ember legyen a talpán, ha kitalálja (persze a szerző nevének nemismeretében), kicsoda is, kicsoda szakmát űző lény legyen is az alkotó. Posztmodern költőre, egy Zsüti-típusú-formátumú valakire kénytelen gondolni. Mire másra, ha ilyeneket olvas: Ha egyforma is/ alvás-/ görbénk,/ eltörtt/ a közös/ bögrénk. Vagy a *Szexbomba*: Látjuk,/ meg-

bombázzuk. A *Bugyuta férjvallomás*: Feneketlenül/ szeretlek. A *Női csúcselismerés*: Bennem lettél/ újra nagy. Az *Izrael*-sorozatból: Izrael támogatása/ valódi/ protekcionizmus. S végül: Kozmonautagóg/ az igazi/ úrhatnáság... és így tovább. Rabelais-i, vérbő komédiázás, La Rochefoucauld-i poentírozottság, kosztolányis rímvarázslat (stb.) és... Igen, és diákos felelőtlenség, bohókásság, csínytevési szándék és megvalósítás, polgárpukkasztás és szemtelenkedés. Szinte látjuk a szerző csúfondáros tekintetét: no, mire mentek vele? Ugye megpróbáljátok úgy érteni, úgy értelmezni, hogy azért a mélyben... , azért valahol mégiscsak komoly, véresen komoly dolgok ezek, hisz nem lehet, hogy Rózsa György csak úgy bohóckodjon, felelőtlenkedjen, tréfálkozzon. De biz lehet, de mennyire hogy lehet! Azaz talán mégsem. Az embernek óhatatlanul a nagy gondolkodó és kultúrhistorikus, Egon Friedell jut az eszébe. Friedell egyik esszéketének élén áll egy hosszabb mottó. A szerző vesz egy aforizmát, majd végigpermutálja: ha ez az aforizma a Bibliában áll, természetesen transzcendens, örök-isteni bölcsesség; ha Goethe írta volt, túlos derengésű, több mint emberi tapasztalat kifejezése; ha egy középfajú drámában olvasható, akkor bizony közhely; ha pedig egy operettben csendül fel, alig menthető ostobaság, szellemtelen léhaság. Nos, valami ilyesféle permutációt Rózsa György dolgai is megengednek: nézőpont kérdése. De már ez a permutáció is utal valamire, ami igazán fontos. A kötet zavarbaejtő gazdagságára, sokoldalúságára, minden rövidsége, tömörsége, komprimáltsága (vonatkozik mindez a kötetegészre is, az egyes írásokra is) ellenére való szellemi tágasságára. Javaslatot tenni persze arra, hogy ki-ki hogyan fogjon a kötetke olvasásához, értelmezéséhez, tájolásához, persze nemcsak teljesen fölösleges, de egyenesen káros, kártékony is lenne. (És abszolút félreismerése a szerző intencióinak, aki adta, amit adnia adatott, és nem reflektált művére, nem kínált hozzá, mellé használati utasítást.) Azt azonban igen természetesnek tartaná e sorok szerzője, ha valaki teljesen elengedné magát a mű olvasásakor, harsányan kacagna a bökversen, kírímeken, tárgy- és fogalommeghatározásokon, gnómákon (stb.), és mit sem törődne mélyebb értelemmel. Derűs perceket (mit percek, órákat) szerezne így magának és – ha tudna róla – magának a szerzőnek is, aki örülne, látva a nevetéstől csorgó könnyeket. De azt sem csodálnám, ha sokan – felhagyva a kacagással – el-eltűnődnének nem egy megállapításon, meghatározáson, a rímek okozta oszcillációkon, karambolokon, és valami olyan sugallatot is kiéreznének a Rózsa-sorokból, ami talán csak félig van meg bennük, de az olvasó kiegészítheti, teljessé kerekítheti őket, persze nem függetlenül a szerzői intencióktól. Bele vannak ugyanis kódolva ezek az értelmezések is a sorokba, de épp csak kódolva, korántsem tolakodóan, szájbarágóan, „kötelezően”. Ha Sebestyén György megharcolta harcát a kötettel, igaza volt. De a harc elől kitérve is, a harc szükségeségének sejtelve nélkül is érdemes kézbevenni a kötetet. Felhőtlen szórakozást ígér és nyújt, a didakszis minden szándéka nélkül (sőt ellenére).

Mi azonban valamilyen tanulás nélkül képtelenek vagyunk lezárni ezt a kis ismertetést. Ez a tanulás azonban nem a kötet írásaiból kihüvelyezhető. Mi arra gondolunk elsősorban, hogy talán Rózsa György nem lenne, nem lehetne világviszonylatban is kiemelkedően jelentős, rangos tudós, ha nem lenne egyúttal olyan teljes személyiség, olyan igazi *egész* szellem, aki nemcsak festeni tud mesterfokon, de hegedülni is. Ezt az *egészséget*, teljességet kéne (na ja, ha lehetne) eltanulni, eltanulnunk tőle. Nyilván reménytelen igyekezet. Gratulálni azonban tu-

dunk hozzá, örülni tudunk azért neki. Annál is inkább, mert erre most különös alkalmunk is van. *Rózsa György októberben töltötte be nyolcvanadik életévét.* Nemcsak e számunkban megjelent cikke és ez a most pertraktált könyvecske mutatja, hogy teljes szellemi frissességben, erői teljes birtokában, tapasztalatai, tudása bővedjében van. Örvendezzünk hát annak, hogy alkotva, aktívan, igen sok mindent még a jövőben számunkra nyújtani képesen él közöttünk, és köszöntsük őt örvendező szeretettel! (VK)

(Rózsa György: *Változatok Ingres hegedűjére és Chagall-inspirációk.* Bp. 2001, Argumentum Kiadó)

RÓZSA
GYÖRGY

Változatok
Ingres
hegedűjére
és Chagall-
inspirációk

ARGUMENTUM

